

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา ของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ระหว่าง พ.ศ. 2441 ถึง พ.ศ. 2549 ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีในการวิเคราะห์ข้อมูล และพัฒนาการของการค้นคว้าวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็นหัวข้อต่างๆ ดังนี้

- 1) แนวคิดและปรัชญาทางการศึกษา
- 2) แนวคิดทางมนุษยศาสตร์และประวัติศาสตร์
- 3) แนวคิดเรื่องศาสนา วัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธุ์
- 4) แนวคิดและทฤษฎีทางปรากฏการณ์วิทยา
- 5) มุสลิมในประเทศไทยและในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้
- 6) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดและปรัชญาทางการศึกษา

แนวคิดและปรัชญาทางการศึกษา กล่าวถึงความหมายและความสำคัญของการศึกษา หน้าที่ของการศึกษากับการพัฒนาประเทศ และปรัชญาทางการศึกษา โดยผู้วิจัยนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1.1 ความหมายของการศึกษา

จากการทบทวนวรรณกรรม การให้ความหมายของการศึกษาของโลก ตะวันตก พบว่า ยัง ยัคส์ รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) ให้ความหมายว่า การศึกษา คือ การปรับปรุงคนให้เหมาะกับโอกาสและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ขณะที่ โจฮัน เฟรดเดอริค แฮร์บาร์ต (John Friedrich Herbart) ให้ความหมายว่า การศึกษาคือการทำให้พลเมืองให้มีความประพฤติดี และมีอุปนิสัยที่ดีงาม และเฟรดเดอริค เฟรเบล (Friedrich Froebel) ให้ความหมายว่า การศึกษา หมายถึง การพัฒนาบุคลิกภาพของเด็กเพื่อให้เด็กพัฒนาตนเอง ผู้ที่ให้ความหมายของการศึกษาไว้อย่างครอบคลุม คือ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) โดยให้ความหมายการศึกษาไว้หลายความหมายว่าการศึกษา คือ ชีวิต ไม่ใช่เตรียมตัวเพื่อชีวิต การศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม การศึกษา คือ กระบวนการทางสังคม และการศึกษา คือ การสร้างประสบการณ์แก่ชีวิต

คาร์เตอร์ วี. กูด (Carter V. Good) ได้ประยุกต์หลักการวิทยาศาสตร์ เพื่อออกแบบการเรียนการสอน และให้ความหมายการศึกษาว่า หมายถึง กระบวนการต่าง ๆ ที่บุคคล

นำมาใช้ในการพัฒนาความรู้ ความสามารถ เจตคติ ความประพฤตินี้ที่มีคุณค่า และมีคุณธรรม เป็นที่ยอมรับนับถือของสังคม การศึกษาเป็นกระบวนการทางสังคม ที่ทำให้บุคคลได้รับความรู้ ความสามารถจากสิ่งแวดล้อมที่โรงเรียนจัดขึ้น และการศึกษา หมายถึง การถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ที่รวบรวมไว้อย่างเป็นระเบียบให้คนรุ่นใหม่ได้ศึกษา

นักวิชาการไทย ม.ล.ปิ่น มาลากุล ให้ความหมายว่าการศึกษาเป็น เครื่องหมายที่ทำให้เกิดความเจริญงอกงามในตัวบุคคล ขณะที่ ดร.สาโรช บัวศรี ให้ความหมายว่า การศึกษา หมายถึง การพัฒนาบุคคลและสังคมที่ทำให้คนได้มีการเรียนรู้ และพัฒนาขึ้นไปสู่ความเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

นักวิชาการมุสลิม ดร.มุฮัมมัด อะฎียะฮฺ อัล-อิบรอฮีม ให้ความหมายว่า การศึกษาเป็นการขัดเกลาศีลธรรม ให้การศึกษาแก่วิญญาณ เผยแพร่คุณธรรม สั่งสอนมารยาท และเตรียมให้มีชีวิตที่เต็มไปด้วยความจริงใจและความบริสุทธิ์ใจ

กล่าวโดยสรุป ผู้วิจัยให้ความหมายของการศึกษา ว่าเป็นทั้งกระบวนการ ที่ส่งเสริมให้บุคคลเจริญเติบโต มีความเจริญงอกงาม เป็นการขัดเกลาศีลธรรมของบุคคล และเป็น กระบวนการพัฒนาไปสู่ความเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

1.2 ความสำคัญของการศึกษา

การศึกษาเป็นชีวิต และกระบวนการทางสังคมที่ส่งเสริมให้บุคคลเป็น สมาชิกที่ดีของสังคม เป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดประการหนึ่ง ในการสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้า และแก้ไขปัญหาต่างๆ ในสังคม การศึกษาเป็นกระบวนการที่ช่วยให้คนได้พัฒนาตนเองในด้าน ต่างๆ ตลอดชีวิต ตั้งแต่รากฐานพัฒนาการของชีวิต ช่วยพัฒนาศักยภาพและขีดความสามารถ ด้านต่างๆ ที่จะดำรงชีพ และประกอบอาชีพได้อย่างมีความสุข รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง รวมทั้ง เป็นพลังสร้างสรรค์การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนได้¹

การศึกษามีส่วนช่วยพัฒนาคนในสังคม ให้รู้จักเลือกสรรพฤติกรรมที่ เหมาะสมมาใช้กับตนเอง ให้รู้จักพัฒนาอาชีพของตนเอง และมีส่วนช่วยให้รู้จักอนุรักษ์ทรัพยากร ในประเทศได้อย่างชาญฉลาด ประเทศที่ล้าหลังทางเศรษฐกิจส่วนหนึ่งมีผลเนื่องมาจากความ ไร้เวลาเบาปัญญา เพราะมีพื้นฐานการศึกษาของพลเมืองต่ำ ทำให้ผลิตผลของประเทศและรายได้

¹ พิพัฒน์ วิเชียรสุวรรณ, แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 8, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์,

ของประเทศต่ำ ในทางตรงกันข้ามถ้าพลเมืองของประเทศได้รับการศึกษาดีจะมีผลต่อผลิตผลของประเทศและรายได้ของประเทศดีเช่นกัน

การศึกษาจำเป็นต่อชีวิตของมนุษย์ทั้งมวล และในทุกขั้นตอนของชีวิต ไม่จำกัดเฉพาะเด็กเข้าวัยเรียน แม้แต่คนเกษียณอายุก็ยังจำเป็นต้องได้รับการศึกษา รวมถึงคนทุกเพศ ทุกวัย และทุกสถานภาพสังคม ดังที่เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรีเคยได้กล่าวไว้ว่า

"...การจัดการศึกษา สำหรับหมู่คณะ ถึงจะจัดให้สูงสุดเพียงใด ก็ไม่ใช่กำลังที่แท้จริงของชาติ บรรดาบึง กวีผู้ขึ้นชื่อกล่าวไว้ว่า อย่าเพียรสร้างแต่ยักษ์และเทวดาเลย จงพยายามยกคนทั้งชาติให้สูงขึ้นพร้อมกันเถิด อันนี้เป็นคติสำหรับการศึกษาศสมัยนี้ ซึ่งผันแปรไปเป็นการศึกษาสำหรับชาติ (National Education)"²

ดังนั้นเมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้ว พบว่า การศึกษามีความสำคัญต่อสมาชิกในสังคมและประชากรของประเทศนั้นๆ หลายประการ กล่าวคือ

- การศึกษาช่วยขัดเกลาให้คนในสังคมละอายต่อบาป ละความเห็นแก่ตัว เป็นพลเมืองดี มีสติสัมปชัญญะ
- การศึกษาช่วยคนให้มีความรู้ ความชำนาญในการประกอบอาชีพ
- การศึกษาช่วยอบรมบ่มนิสัยคนให้มีคุณสมบัติที่ดี เช่น ขยัน อดทน ซื่อสัตย์ ประหยัด พึ่งตนเองได้ ภาคภูมิใจในศักดิ์ศรีของตน ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ เป็นต้น
- การศึกษาช่วยให้คนเคารพกฎหมาย ระเบียบปฏิบัติ และปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ของตนเอง
- การศึกษาช่วยให้คนเกิดความสำนึกที่จะรักษาความมั่นคง ความมีเสถียรภาพ และเอกราชของประเทศชาติ
- การศึกษาช่วยให้คนรู้คุณค่าของศิลปวัฒนธรรม ประเพณีของชาติ
- การศึกษาช่วยให้คนเกิดความสำนึก เห็นประโยชน์และคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และสาธารณสมบัติ เพื่อจะได้พยายามใช้อย่างประหยัด ทะนุบำรุงรักษาให้สูญเสียน้อยที่สุด และรักษาไว้ให้คงสภาพเดิม

² กชช. เอกสารรัชกาลที่ 6 ที่ ศ.1/1, รายงานการประชุมอุปราชและสมุหนะเทศาภิบาลมณฑล วันที่ 24 ธันวาคม 2462, อ้างถึงใน กระทรวงศึกษาธิการ, 98 ปีของการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2533), หน้า 143.

- การศึกษาช่วยให้คนดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข รู้จักรักษาสุขภาพอนามัย ส่วนตนและชุมชน รู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ สามารถนำข้อคิด ข้อปฏิบัติจากศาสนาที่ตนนับถือมาใช้ในการดำเนินชีวิต
- การศึกษาช่วยเตรียมบุคคลในสังคม ให้สามารถเผชิญปัญหาและเหตุการณ์ใหม่ๆ ด้วยปัญญา

กล่าวโดยสรุป การศึกษามีความสำคัญกับประเทศเป็นอย่างมาก หากประเทศใดหรือสังคมใดสามารถจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ ให้แก่สมาชิกในประเทศหรือสังคมได้ สมาชิกในสังคมก็จะสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข สามารถจัดการกับปัญหาต่างๆ ภายในสังคมได้ และช่วยให้ประเทศชาติเจริญงอกงาม

1.3 หน้าที่ของการศึกษากับการพัฒนาประเทศ

นอกจากการศึกษามีความสำคัญกับประเทศโดยทั่วไปแล้ว การศึกษายังมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างยิ่ง จึงเกิดแนวคิดการศึกษาเพื่อการพัฒนาขึ้น อันเป็นความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาและการพัฒนา ดังที่ ชนิตา รัชชพลเมือง กล่าวว่า เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา บรรดาประเทศพัฒนาขึ้นตระหนักต่อสภาพอันเลวร้ายของประเทศด้อยพัฒนาทั้งหลาย โดยเฉพาะประเทศที่เพิ่งได้รับเอกราช นักบริหาร ผู้กำหนดนโยบาย และนักวิชาการ จึงทุ่มเทกำลังและความสามารถที่จะหาหนทาง พัฒนาประเทศเหล่านั้น เพื่อให้เกิดความทันสมัยและความก้าวหน้า ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมทั้งได้ประยุกต์วิทยาการสาขาต่างๆ เพื่อประโยชน์ต่อกระบวนการพัฒนา³

การศึกษาเพื่อการพัฒนา จึงมีลักษณะเป็นพหุวิทยาการ (Multi-disciplinary) มีการประยุกต์หลักการ ทฤษฎี และวิธีการของศาสตร์หลายสาขา ประยุกต์ใช้ความรู้ทางสังคมศาสตร์มาศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับการพัฒนาสังคม ประยุกต์ใช้เศรษฐศาสตร์มาวิเคราะห์การศึกษาในแง่การลงทุน ประยุกต์ใช้สังคมวิทยา มาวิเคราะห์ในแง่กระบวนการสังคมประกิต หรือกระบวนการขัดเกลาทางสังคม และประยุกต์ใช้มานุษยวิทยา มาวิเคราะห์การศึกษาในแง่ของการถ่ายทอดวัฒนธรรม

โดยมุ่งหวังให้นักพัฒนศึกษา เป็นผู้ที่มีโลกทัศน์กว้างไกล และลุ่มลึก ทั้งในมิติของความเป็นนักคิด นักวิจัย และนักวิชาการ ที่มีศักยภาพในการพัฒนาการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศได้อย่างเป็นระบบและสร้างสรรค์ มีความสามารถในการบูรณาการองค์ความรู้หลัก 3 ส่วน

³ ชนิตา รัชชพลเมือง, การศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, 2532), หน้า 2.

คือ องค์ความรู้ด้านพัฒนศึกษา องค์ความรู้ด้านครุศาสตร์ และองค์ความรู้ด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ซึ่งเป็นความรู้ที่เน้นเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ และความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์ องค์ความรู้ทั้งสามส่วนมีจุดเน้นเฉพาะทั้งในด้านเป้าหมายและวิธีการ ซึ่งในปัจจุบัน การพัฒนาที่มีความหลากหลายทั้งในรูปแบบและศักยภาพ นับตั้งแต่ระดับภูมิปัญญาไทยจนถึงระดับโลกหรือนานาชาติ การนำองค์ความรู้ทั้งสามส่วนมาศึกษาวิเคราะห์ร่วมกัน จึงเป็นการสร้างสรรค์ศักยภาพและองค์ความรู้ใหม่ในการพัฒนาการศึกษา ให้เกิดผลในการพัฒนาประเทศอย่างสมดุล

การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยาของการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญต่อพัฒนศึกษา ที่บูรณาการองค์ความรู้ด้านการศึกษา การพัฒนาบุคคลและสังคม โดยอาศัยอาศัยความรู้ด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ เพื่อใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาให้เกิดสันติภาพในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

สมดังพระประสงค์ ที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานแก่ครูใหญ่และนักเรียน ณ ศาลาดุสิดาลัย พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2520 ความว่า

"...การศึกษาเป็นเครื่องมืออันสำคัญในการพัฒนา ความรู้ ความคิด ความประพฤติ ทักษะคติ ค่านิยม และคุณธรรมของบุคคล เพื่อให้เป็นพลเมืองดีมีคุณภาพและประสิทธิภาพ เมื่อบ้านเมืองประกอบไปด้วยพลเมืองที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ การพัฒนาประเทศชาติก็ย่อมทำได้โดยสะดวกราบรื่นได้ผลที่แน่นอน และรวดเร็ว..."

และดังที่มีพระบรมราโชวาทอีกตอนหนึ่ง ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2528 ความว่า

"...การสร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าทุกอย่างนั้น ต้องเริ่มต้นที่การศึกษาพื้นฐานเดิมก่อน เมื่อได้ศึกษาทราบชัดถึงส่วนดีส่วนเสียแล้ว จึงรักษาส่วนดีที่มีอยู่แล้วให้คงไว้ แล้วพยายามปรับปรุงสร้างเสริมด้วยหลักวิชา อันประกอบด้วยเหตุผลและความสุจริตจริงใจ ให้ค่อยเจริญงอกงามมั่นคงบริบูรณ์ยิ่งขึ้นไป..."

1.4 ปรัชญาทางการศึกษา

การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยาของการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ระหว่าง พ.ศ. 2441 ถึง พ.ศ. 2549 ผู้วิจัยใช้แนวคิดพื้นฐานทางปรัชญาการศึกษา ในการวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาของประเทศไทยในแต่ละช่วงเวลา ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนความรู้ทางปรัชญาการศึกษาต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ดังนี้

1.4.1 ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม

สารัตถนิยม (Essentialism) หมายถึง ปรัชญาที่ยึดเนื้อหา (subject matter) เป็นหลักสำคัญของการศึกษา และเนื้อหาที่สำคัญ (essential subject matter) นั้นต้องเป็นเนื้อหาที่ได้รับการถ่ายทอดมา⁴

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ มีรากฐานมาจากปรัชญาบริสุทธิ์ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มจิตนิยม (Idealism) และวัตถุนิยม (Realism)⁵ ปรัชญาการศึกษาตามแนวสารัตถนิยมมีหลักการสำคัญของการศึกษาพอสรุปได้ดังนี้ 1) การเรียนรู้จะต้องเกี่ยวข้องกับการทำงานหนักและการเอาไปประยุกต์ใช้ 2) การริเริ่มทางการศึกษาควรจะขึ้นอยู่กับครูมากกว่านักเรียน 3) แก่นแท้ของการศึกษา (core of education) คือ การเรียนรู้เนื้อหาวิชาที่ได้เลือกสรรมาอย่างดีแล้ว 4) โรงเรียนควรรักษาวิธีการเดิมที่ใช้ระเบียบ และการอบรมทางจิตใจเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการเรียนรู้ (Traditional Methods of Mental Discipline)

จุดมุ่งหมายทางการศึกษา ของปรัชญาการศึกษาลัทธิสารัตถนิยมนี้ แบ่งเป็น 2 ระดับ คือ (1) ระดับมหภาค (macro level) มุ่งที่จะถ่ายทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญต่อมนุษย์ เป็นมรดกทางปัญญา เป็นสิ่งสำคัญสำหรับมนุษย์และสังคม ซึ่งมีผลต่อควบคุมพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์ (2) ระดับจุลภาค (micro level) มุ่งที่จะพัฒนาสติปัญญาคุณธรรม วินัยของมนุษย์ให้เป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดและมีความประพฤติที่ดีงาม⁶

หลักสูตรตามแนวปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยมนี้ เป็นหลักสูตรแบบยึดเนื้อหาวิชาเป็นสำคัญ (Subject – matter oriented หรือ centered curriculum) และหลักสูตรสหสัมพันธ์ (broad field curriculum) ที่นำเอาเนื้อหาที่เลือกสรรแล้ว มาเชื่อมโยงให้ประสานสัมพันธ์กันกับสภาพของสังคมปัจจุบัน

⁴ ไพฑูรย์ สินลารัตน์, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 63 – 64.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48 – 51.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 64 – 65.

เนื้อหาที่เรียนเป็นความรู้พื้นฐาน (basic knowledge) เช่น ภาษา ประวัติศาสตร์ คำนวณ นอกจากนั้นยังมีเนื้อหาเกี่ยวกับศิลปะ ค่านิยม วัฒนธรรม ที่ควรจำไว้ และยังรวมถึงความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ นอกจากวิชาดังกล่าวแล้วยังมีวิชาเทวศาสตร์ ปรัชญา วรรณคดี อุตสาหกรรม พลศึกษา และวิชาชีพอื่นๆ ก็เป็นหลักสูตรการศึกษาของ ปรัชญาสารัตถนิยมเช่นกัน⁷ กล่าวได้ว่า หลักสูตรของปรัชญาการศึกษาสาขานี้ประกอบด้วย วิชาหลักเพื่อการพัฒนาจิตของมนุษย์ คือ ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ปรัชญา ศิลปะ และ คณิตศาสตร์ วิชาสหสัมพันธ์ เช่น พลศึกษา อุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์และวิชาชีพอื่นๆ เป็นต้น

ปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ให้บทบาทกับครูหรือผู้สอนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ เพราะผู้สอนเป็นผู้กำหนดเป็นผู้ริเริ่มและตัดสินใจเกี่ยวกับกิจกรรมทางการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งผู้สอนต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ดี มีความประพฤติดี เป็นแบบอย่าง และเป็นผู้นำในห้องเรียนได้ ทักษะของผู้สอนและเนื้อหาวิชาเป็นสิ่งสำคัญกว่าความสนใจของผู้เรียน ซึ่งแม้จะสังเกตเห็นความ ถนัดและความสนใจของผู้เรียน แต่จะปล่อยให้ผู้เรียนไขว่คว้าหาความรู้ตามลำพังไม่ได้ ผู้สอน จะต้องอาศัยความชำนาญและทักษะที่เหนือกว่า ชักนำให้ผู้เรียน เรียนรู้ในสิ่งที่ประโยชน์ นั่น คือ การศึกษาต้องมาจากผู้สอน ผู้สอนเป็นผู้ให้ และผู้เรียนเป็นผู้รับ ผู้สอนต้องสร้างเสริมความ สนใจ และเป้าหมายในการเรียนให้แก่ผู้เรียน การเรียนการสอนถือว่า เป็นการนำเด็กให้ เจริญเติบโตมีพัฒนาการไปสู่โลกของผู้ใหญ่โดยมีผู้สอนเป็นสื่อกลาง

ปรัชญาการศึกษาสาขานี้เชื่อว่า ผู้เรียนเป็นผู้สืบทอดมรดกทาง วัฒนธรรม และเป็นผู้ถ่ายทอดต่อไปให้คนรุ่นหลัง ผู้เรียนจึงเป็นผู้รับ เป็นผู้ฟัง และฝึกฝนตนเอง ให้เกิดความเข้าใจและมีทักษะอย่างแท้จริงในเรื่องเนื้อหาวิชา ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรมของ สังคม และงานอาชีพต่างๆ มากกว่าการแสดงออกทางด้านความคิดเห็นของผู้เรียน

กระบวนการจัดการเรียนการสอน ตามปรัชญานี้ยึดหลักการอบรมจิตใจ ให้มีระเบียบวินัยที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ทางเนื้อหาวิชา ทักษะที่ถือว่าสิ่งที่เรียนรู้ต้องเป็น มาตรฐานเดียวกัน ครูเป็นผู้กำหนดและดำเนินการทางการศึกษา การเรียนการสอนจึงเป็นแบบ บรรยาย เพื่อถ่ายทอดความรู้จากครูไปสู่ผู้เรียนซึ่งเน้นการถ่ายทอดเนื้อหาสำคัญๆ หลักของ วิชาการนั้นให้แก่ผู้เรียนอาจจะมีการซักถามเพื่อทำความเข้าใจเนื้อหา หลักการความคิดและ ค่านิยมที่ครูนำมาเสนออยู่บ้าง แต่จะเป็นไปในลักษณะการทำความเข้าใจมากกว่าการแสดง ข้อคิดเห็นและการโต้แย้ง วิธีสอนของปรัชญาสารัตถนิยมประกอบด้วย 1) อบรมให้เด็กอยู่ใน

⁷ แมรี ปีลันธานานท์, ปรัชญาการศึกษาสำหรับครู, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 92.

ระเบียบวินัยอันดีงาม อยู่ในกรอบของวัฒนธรรม 2) ครูสอนเนื้อหาสาระต่างๆ ให้นักเรียนมีหน้าที่
ท่องจำ 3) ใช้วิธีสอนแบบบรรยายมากกว่าวิธีอื่นๆ

กระบวนการเรียนการสอน ขึ้นอยู่กับครูเป็นสำคัญ (Teacher – centered approach) เน้นสอนแบบบรรยายเป็นหลัก ครูต้องชี้แจงอธิบายให้นักเรียนเข้าใจให้ได้ การถาม – ตอบ ในห้องเรียนเป็นการถามตอบเพื่อทำความเข้าใจเป็นการใหญ่ ไม่ใช่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นหรือโต้แย้ง การสอนเป็นภาคทฤษฎีมากกว่าการสอนภาคปฏิบัติ ครูสอนเนื้อหาสาระต่างๆ ให้นักเรียนมีหน้าที่ท่องจำ ในการสอนจะคำนึงถึงมาตรฐานทางวิชาการมากกว่าความแตกต่างระหว่างบุคคล และอบรมให้เด็กอยู่ในระเบียบวินัยอันดีงาม อยู่ในกรอบของวัฒนธรรม^๖

การบริหารและการจัดการทางการศึกษา ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม จะต้องจัดให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการศึกษา นั่นคือ การถ่ายทอดมรดกทางปัญญาและสังคม และจุดมุ่งหมายรอง คือ การพัฒนาสติปัญญาและวินัยของมนุษย์ให้เป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาด มีความประพฤติที่ดีงาม การจัดการศึกษา จึงจำเป็นที่จะต้องให้ผู้เรียนได้ไปโรงเรียน นั่นคือ ต้องมีโรงเรียนหรือสถาบัน เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักโลกตามสภาวะที่แท้จริง

การจัดห้องเรียนต้องมีการแยกชั้น เด็กฉลาด ปานกลาง อ่อน ออกจากกัน เพราะคำนึงถึงมาตรฐานทางวิชาการมากกว่าความแตกต่างระหว่างบุคคล

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษาสารัตถนิยม มุ่งอนุรักษ์และสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมที่ดีงามของสังคมไทยให้แก่คนรุ่นหลัง หลักสูตรจึงประกอบด้วยเนื้อหาสาระ การฝึกฝนทักษะ ค่านิยม ความเชื่อ และความรู้พื้นฐานของสังคม ผู้สอนเป็นผู้กำหนดตัดสินใจคัดเลือกสิ่งที่เห็นว่า ผู้เรียนควรจะเรียน ผู้เรียนจะเป็นผู้รับ ผู้ฟัง ฝึกฝนตนเองให้เกิดความเข้าใจ และเชี่ยวชาญในสิ่งที่เรียนการเรียนการสอนใช้วิธีการเรียนรู้จากครูและตำรา เน้นการบรรยายซักถาม เพื่อให้เกิดความเข้าใจเนื้อหามากกว่าแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน

1.4.2 ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม

ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) เป็นปรัชญาซึ่งสอนให้มนุษย์ยึดตนเองเป็นหลัก มีความเป็นตัวของตัวเอง สร้างชีวิตและอนาคตของตัวเอง หลักการสำคัญของปรัชญาการศึกษาตามแนวของลัทธินี้ คือ เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพในทางที่จะเป็นผู้กำหนดอนาคตของตนเองตลอดเวลา สามารถที่จะเลือกกระทำด้วยตนเอง ตลอดจนรับผิดชอบในการกระทำอันจะมีผลต่อตนเอง และเป็นผู้กำหนดแนวทางชีวิตและโชคชะตาของตนเอง บทบาท

^๖ โฟทวร์ย์ สีนลาร์ตัน, ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น, หน้า 67 – 68.

และหน้าที่ของการศึกษา คือ จะต้องสร้างคนให้เป็นตัวของตัวเอง เพื่อจะได้มีขีดความสามารถเลือกกระทำสิ่งที่ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

การศึกษาตามแนวคิดนี้ คือ การส่งเสริมให้ผู้เรียนแต่ละคนรู้จักพิจารณาตัดสินใจตามสภาพและเจตจำนงที่มีความหมายต่อการดำรงชีวิตของตนเองอย่างแท้จริง โดยเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีอิสระในการเลือกสรรคุณธรรม ค่านิยมได้อย่างเสรี พร้อมกันนั้น ก็ต้องมีความรับผิดชอบต่อตนเองด้วยนั่นก็คือ การศึกษาเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้มนุษย์เป็นมนุษย์ มีอิสระที่จะเลือกแนวทางในการดำเนินชีวิตของตนเองด้วยตนเอง และรับผิดชอบต่อทางเลือกตัดสินใจนั้น

จุดมุ่งหมายทางการศึกษาของปรัชญาการศึกษาแบบอัตถิภาวนิยม มุ่งให้ผู้เรียนพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตนเองอย่างเต็มที่ รู้จักใช้เสรีภาพในการเลือกและมีความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจของตน ช่วยให้มีมนุษย์เข้าใจตนเอง และเข้าใจโลก การศึกษาจะต้องช่วยให้มนุษย์สามารถเผชิญกับปัญหาต่างๆ ได้อย่างชาญฉลาด มุ่งพัฒนาผู้เรียน เพื่อความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยการแสวงหาความหมายของชีวิตด้วยตนเอง มุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจตนเอง สามารถเข้าใจถึงจุดอ่อน จุดแข็งของตน เพื่อการพัฒนาศักยภาพของตนให้สูงขึ้น กระตุ้นให้ผู้เรียนพัฒนาด้านปรัชญาและคุณค่าทางคุณธรรมของตนเองขึ้นมา และสร้างสังคมให้มีอิสรภาพ พร้อมทั้งสร้างบุคคลให้มีวินัย

หลักสูตรตามปรัชญาการศึกษาแนวนี้ เป็นหลักสูตรในแนวทางของมนุษยศาสตร์ (Humanities) หรือศิลปศาสตร์ (Liberal Arts) เพราะจะทำให้ผู้เรียนเข้าใจถึงปัญหาที่สำคัญๆ ของมนุษย์ และเข้าถึงเสรีภาพซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในความเป็นมนุษย์

ผู้สอนตามแนวปรัชญาการศึกษาลัทธิอัตถิภาวนิยม มีหน้าที่เป็นผู้กระตุ้นหรือเข้าใจให้นักเรียนรู้จักตนเองสามารถหยิบยกความถนัด ความสามารถเฉพาะตนออกมาให้เป็นประโยชน์มากที่สุด เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาจุดหมายและความรับผิดชอบต่อตนเองอย่างเสรี ครูผู้สอนจะต้องช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนรู้จักแก้ปัญหา และต่อสู้กับกรอบต่างๆ ของสังคม

ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีอิสระและเสรีภาพในการเลือกสิ่งที่จะเรียน ตามความสนใจ ผู้เรียนจะเรียนคนเดียวหรือเป็นกลุ่ม⁹ ผู้เรียนมีศักยภาพในทางที่เป็นตัวของตัวเอง ตลอดเวลาในทางที่เรียกว่า มีลักษณะเป็นตัวของตัวเอง ผู้เรียนจึงสามารถเลือกเรียนสิ่งต่างๆ ตามความต้องการและความสนใจของตนเองที่เห็นว่าเหมาะสมกับความต้องการ ความสนใจ ความถนัด ตามศักยภาพของผู้เรียน และผู้เรียนเห็นว่ามิใช่ประโยชน์ต่อผู้เรียนเอง ผู้เรียนจึงเป็นผู้มี

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 60.

เสรีภาพอย่างแท้จริง เนื่องจากเป้าหมายของการศึกษามีใช่เพื่อความรู้ มีใช่เพื่อสังคม แต่เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักตนเอง เข้าใจตนเอง ด้วยเหตุนี้เอง แนวทางด้านจริยธรรมและการปฏิบัติตนต่างๆ จึงเป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่จะเลือก แต่การเลือกนั้นต้องมีวินัยในตนเอง และมีความรับผิดชอบต่อการกระทำและผลที่จะเกิดขึ้นจากการเลือกนั้น

กระบวนการจัดการเรียนการสอน เน้นการสอนให้ผู้เรียนได้ค้นพบความจริงด้วยตัวเอง การเรียนการสอนครูไม่ควรเป็นผู้กำหนดเนื้อหาให้ผู้เรียน แต่ควรให้ผู้เรียนเป็นผู้เลือกด้วยตัวเอง ปรับตัวของเขาเอง วิชาต่างๆ จะเป็นเครื่องมือให้ผู้เรียนได้รู้จักกับตนเองเป็นการเรียนรู้ภายในไปสู่ภายนอก วิธีการสอน คือ วิธีการสร้างความสัมพันธ์กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้ความกระจ่างในเป้าหมายของการเรียนรู้เร็วขึ้น

การบริหารและการจัดการศึกษามุ่งให้เสรีภาพแก่ผู้เรียน สร้างให้ผู้เรียนมีวินัยในตัวเอง คือ ยอมรับในสิ่งที่ตนเลือกและรับผิดชอบต่อสิ่งที่ตนเองกระทำ จัดให้ผู้เรียนได้เลือกเรียนตามความถนัดของตนเอง มีวิชาต่างๆ จำนวนมากให้ผู้เรียนได้เลือกเรียน และต้องจัดให้มีวิชาศิลปะและดนตรีสอดแทรกด้วยเพราะเป็นวิชาที่ทำให้เกิดความเป็นตัวของตัวเองมากที่สุด ทำให้ผู้เรียนเข้าถึงปัญหาที่สำคัญๆ ของมนุษย์และเข้าถึงเสรีภาพ

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษาอัตถิภาวนิยม เห็นว่าเสรีภาพของมนุษย์เป็นสิ่งสำคัญที่สุด ดังนั้นจึงมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะของแต่ละคนด้วยตนเอง หลักสูตรจึงตั้งอยู่บนพื้นฐานความต้องการและความสนใจของผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้สอนจะมีหลายบทบาท เป็นทั้งผู้ช่วย ผู้สังเกตการณ์ และมีปฏิสัมพันธ์กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความกระจ่างในเป้าหมายของการเรียนรู้และความต้องการของตัวเอง ผู้เรียนจะเป็นผู้เลือกเรียนสิ่งต่างๆ ตามความต้องการและความสนใจที่เห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ตนเอง วิธีการจัดการเรียนการสอนเน้นให้ผู้เรียนเป็นตัวของตัวเอง โดยฝึกให้ผู้เรียนรู้จักคิดรู้จักใช้เหตุผล และได้กระทำสิ่งต่างๆ ด้วยความรับผิดชอบด้วยตัวเอง

1.4.3 ปรัชญาการศึกษาลัทธิเสรีนิยม

ปรัชญาการศึกษาลัทธิเสรีนิยม เน้นในการหาเหตุผลของมนุษย์ เป็นการฝึกการใช้ความคิดหาเหตุผล ซึ่งเป็นพื้นฐานของความคิดเพื่อพัฒนาสติปัญญา ทั้งนี้เนื่องจากปรัชญาลัทธินี้เชื่อว่ามนุษย์ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ 1) ส่วนที่เป็นเหตุผล (Reason) 2) ส่วนที่เป็นความจำ (memory) 3) ส่วนที่เป็นเจตจำนง (will) ซึ่งทั้ง 3 ส่วนเป็นศูนย์รวมแห่งวุฒิปัญญา วิธีการเรียนการสอนเพื่อที่จะพัฒนาวุฒิปัญญาที่สำคัญ คือ การอภิปรายถกเถียง แลกเปลี่ยนความคิดเห็น

จุดมุ่งหมายของการศึกษา ไม่ใช่เพื่อการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนให้เป็นบางสิ่งบางอย่างที่ยังบกพร่องอยู่ แต่การศึกษาจะต้องทำให้ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีความอดทนและเป็นบุคคลที่สามารถปรับตัวได้ดี ทั้งในแง่จิตใจและร่างกายต่อสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและกายภาพ โดยพัฒนาผู้เรียนเป็นรายบุคคล โดยให้ผู้เรียนตระหนักในความสำคัญของมนุษยชาติ ปรัชญาการศึกษาของลัทธินี้ ไม่สนใจนโยบายการพัฒนาสังคม แต่มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักตนเองและทำความเข้าใจกับตนเองให้ได้มากที่สุด โดยเฉพาะเรื่องของสติปัญญา และความมีเหตุผลของมนุษย์

ปรัชญาการศึกษานี้เชื่อว่า ผู้เรียนเป็นผู้ที่มีเหตุผล มีจิตใจบริสุทธิ์ และโน้มเอียงไปในทางที่ดี มีสติปัญญา และมีศักยภาพในตัวเอง เพียงแต่ผู้เรียนยังไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่เท่านั้น การเรียนรู้อยู่ที่การปลุกฝังจิตใจให้ผู้เรียนมีกำลังความคิดที่จะหาเหตุผล เมื่อใดที่จิตใจอยู่ในภาวะที่มีกำลังอันสมบูรณ์ และจะดำรงความรู้ดังกล่าวไว้ชั่วนิรันดร์ วิธีการเรียนการสอนมักจะใช้ความคิดหาเหตุผล โดยอาศัยหลักวิชาที่เรียนรู้ไว้แล้วเป็นแนวทางพื้นฐานความคิด เพื่อพัฒนาสติปัญญา มีการอภิปราย ถกเถียง แลกเปลี่ยนความคิดเห็นของผู้เรียน ทั้งนี้ผู้สอนจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการเสนอความคิด การอภิปรายถกเถียง เป็นผู้คอยให้ความคิดและสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ใช้ ความรู้ ความคิด และสติปัญญาของตนเองอย่างเต็มที่

การจัดหาครูผู้สอนนั้น ฝ่ายบริหารและการจัดการจะต้องแสวงหาครูที่มีความสามารถเป็นอย่างมาก เพื่อจะได้ครูที่เป็นแบบอย่างที่ดีและเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการที่จะคัดเลือกสิ่งๆ ที่ผู้เรียนควรจะเรียนรู้อย่างถูกต้องและเกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนอย่างแท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูในวิชาพื้นฐานดังกล่าว ทั้งนี้ครูจะต้องมีบทบาทสำคัญในการเสนอความคิดและสนับสนุนผู้เรียนให้ได้ใช้ความรู้ ความคิดและสติปัญญาอย่างเต็มที่ในการที่จะวางกรอบให้ผู้เรียนได้อภิปราย ถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งเป็นการพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียน

ควรจัดให้มีห้องสมุด เพื่อให้ผู้เรียนได้ค้นคว้างานนิพนธ์ต่างๆ ที่นักวิชาการสาขาต่างๆ ได้ค้นคว้ามาแล้วในอดีตตามที่ผู้สอนแนะนำได้อย่างเต็มที่ ซึ่งถือว่าเป็นการเรียนรู้ความจริงได้ดีกว่าที่ผู้เรียนจะแสวงหาเอง และสามารถใช้ความคิดหาเหตุผล โดยอาศัยหลักวิชาที่มีผู้รู้ค้นคว้าไว้แล้ว

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษาเสรีนิยม ให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้สอนอย่างมาก ซึ่งผู้สอนจะเป็นผู้เสนอความคิด การอภิปรายถกเถียง และคอยสนับสนุนให้ผู้เรียนได้ใช้ความคิด ความรู้ และสติปัญญาของตนเองอย่างเต็มที่ โดยอาศัยความเชื่อพื้นฐานการศึกษา คือ การที่จะพัฒนาคนนั้นควรจะใช้แบบอย่างเหมือนกัน ความมีเหตุผลจะเป็นเครื่องควบคุมอำนาจใฝ่ต่ำของมนุษย์ ผู้สอนจะต้องใช้ปัญญาอย่างมากมายเพื่อหาหนทางให้ผู้เรียนเกิด

การเรียนรู้ เพื่อนำทางที่ถูกต้องให้แก่ผู้เรียน เพื่อไปสู่สภาพสังคมที่เป็นจริง อันเป็นจุดมุ่งหมายปลายทางของผู้เรียน การศึกษาจึงมิใช่แบบอย่างของชีวิต แต่การศึกษาเป็นการเตรียมตัวเพื่อชีวิต เนื้อหาวิชาที่เรียนควรเป็นวิชาพื้นฐานต่างๆ เพื่อเสริมสร้างความสามารถด้านต่างๆ ให้กับผู้เรียน และผู้เรียนจะได้ใช้เหตุผล ฝึกฝนคุณสมบัติต่างๆ ที่มีอยู่ในตัวผู้เรียนรวมทั้งการอภิปรายถกเถียงกันเพื่อแลกเปลี่ยนหาข้อคิดเห็น และความสามารถในการใช้เหตุผล

1.4.4 ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม

ปรัชญานี้มีความเชื่อว่า สาระสำคัญและภาวะความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายมิได้คงที่หรือหยุดนิ่ง หากจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพและกาลเวลาของสิ่งแวดล้อม ปรัชญาการศึกษานี้ได้ชื่อว่า “หนทางแห่งการมีอิสระที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงปรับปรุงวัฒนธรรมและสังคม (a liberal road to culture)”¹⁰ ดังจะเห็นได้ว่า องค์ประกอบที่มีอิทธิพลสูงสุดในการกำหนดรูปแบบวัฒนธรรมและสังคมนั้น ไม่ใช่ค่านิยมหรือจารีตประเพณีดั้งเดิม หากแต่เป็นเทคโนโลยี การค้นคว้าและประสบการณ์ของมนุษย์ที่ได้รับมาจากการที่ได้เห็นประจักษ์และรับรู้มาจากโลกแห่งความเป็นจริง

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมถือว่า “การแก้ปัญหาเป็นการทำให้เกิดการเรียนรู้” จำเป็นต้องทดลองดูก่อนว่าใช้ได้ผลหรือไม่ จึงถือการทดลอง (Experimentation) เป็นใหญ่ และได้จัดห้องเรียนต่างๆ เช่น ห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ ห้องสมุด โรงเรียนสาธิต ห้องปฏิบัติการทางภาษา ฯลฯ เป็นห้องทดลองทั้งสิ้น เมื่อคนเราได้รับประสบการณ์แล้วก็ จะรวบรวมประสบการณ์เอาไว้และใคร่ครวญอยู่เสมอ ความรู้ที่ได้จึงเป็นความรู้ที่ต่อเนื่องกันอยู่เสมอๆ ไม่มีสิ้นสุด¹¹

ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม มีหลักสำคัญว่า 1) การศึกษาคือชีวิตไม่ใช่การเตรียมตัวเพื่อชีวิต 2) เด็กเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการเรียนการสอนจึงยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Child - centered) การศึกษาจึงควรจัดให้สอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียนมุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนมีความเจริญงอกงามทั้งด้านอารมณ์ สังคม ร่างกายและจิตใจ การเจริญงอกงาม 3) เรียนรู้ด้วยวิธีการแก้ปัญหา (Problem Solving Method) มากกว่ามุ่งการสอนเนื้อหา 4) ครูทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษามากกว่าเป็นผู้กำกับการเรียนการสอน หรือผู้ออกคำสั่ง เนื่องจากการศึกษาตามแนววิถีนี้ถือเด็กเป็นศูนย์กลาง 5) การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างความร่วมมือ และรู้จักการทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะ 6) เน้นค่านิยมและวิถีชีวิตความเป็น

¹⁰ Brameld, T.B.M., *Philosophy of Education in Cultural Perspective*. (New York, 1955), p.90.

¹¹ ไพฑูริย์ สินลาภรณ์, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, หน้า 55 - 56.

ประชาธิปไตย เพราะวิถีทางประชาธิปไตย จะเป็นตัวกระตุ้นที่ก่อให้เกิดบรรยากาศของการแลกเปลี่ยน ข้อคิดเห็นอย่างเสรีถือว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีต่อความเจริญของงาน ซึ่งเป็นเป้าหมายทางการศึกษาประชาธิปไตย ตามความหมายของลัทธิปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ คือ การมีประสบการณ์ร่วมกัน (shared experience) เพื่อความเจริญของงานทางสติปัญญา

จุดมุ่งหมายทางการศึกษาของปรัชญาการศึกษา คือ มุ่งให้ผู้เรียน รู้จักคิด รู้จักแก้ปัญหา เพื่อนำประสบการณ์ที่ได้รับจากการแก้ปัญหาไปใช้ในการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง เมื่อเผชิญกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ มุ่งให้ผู้เรียนได้มีพัฒนาการทางด้านอารมณ์ สังคม ร่างกาย และสติปัญญาไปพร้อมๆ กัน มุ่งให้ผู้เรียนได้เรียนตามความสนใจและความถนัดของตนเอง มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเป็นประชาธิปไตยทั้งในและนอกห้องเรียน มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักตนเองและรู้จักสังคม มีความสามารถในการวิเคราะห์และแก้ปัญหาทั้งปัญหาส่วนตัว ปัญหาสังคมได้ และเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย มุ่งให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในด้านการปรับตัวเข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และแสวงหาทางที่ทำให้สังคมก้าวหน้า มุ่งให้ผู้เรียนรู้จักศึกษาแสวงหาความรู้ด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ต่างๆ และมุ่งให้ผู้เรียนรู้จักทำงานร่วมกับผู้อื่นและมีวินัยในตนเอง

ปรัชญาการศึกษานี้ ถือว่าผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนการสอน ผู้เรียนจะต้องเป็นผู้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมเพื่อแสวงหาความรู้ตามความถนัด และความสนใจของตนเองที่เห็นว่าสัมพันธ์กับชีวิตและสังคมของผู้เรียน พร้อมกันนั้นก็เป็นผู้รับประสบการณ์ จากการกระทำของตนเอง ผู้เรียนจึงมีอิสระที่จะเลือกตัดสินใจ มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอน มีส่วนในการเลือกเนื้อหาและตัดสินใจร่วมกัน ซึ่งบทบาทของผู้เรียนนี้ จัดขึ้นเพื่อให้การเรียนการสอนเป็นไปตามความสนใจและความถนัดของผู้เรียนนั่นเอง ทำให้ผู้เรียนกระตือรือร้นในการเรียนมากกว่าคอยรับอยู่เฉยๆ

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยมนี้นี้ ให้ความสำคัญแก่ผู้เรียน มุ่งพัฒนาบุคคลแต่ละบุคคลในสังคมให้รู้จักแก้ปัญหา สามารถตัดสินใจในการแก้ปัญหา ได้ปรับปรุงชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง ให้ใช้ชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข หลักสูตรจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ผู้สอนมีหน้าที่ให้คำปรึกษา ให้คำแนะนำและเป็นผู้ประสานงาน เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาลักษณะพิเศษของแต่ละบุคคล ผู้เรียนจะเป็นผู้แสวงหาความรู้ประสบการณ์ ด้วยตัวของผู้เรียนเอง และวิธีการจัดการเรียนการสอนจะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วม ในการวางแผนร่วมมือกันจัดกิจกรรมและลงมือปฏิบัติกิจกรรมแก้ปัญหาด้วยตัวของผู้เรียนเอง

1.4.5 ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) เน้นการปฏิรูปสังคมใหม่ เป็นปรัชญาการศึกษาแนวมนุษยศาสตร์ (Anthropological Physiology of Education) ปรัชญานี้มองว่าการศึกษามีส่วนสัมพันธ์กับสังคม การศึกษาจึงควรมีบทบาทเป็นเครื่องมือของมนุษย์ในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ ก่อนที่วัฒนธรรมเก่าจะทำลายตัวเองลง เพื่อให้เกิดเป็นสังคมประชาธิปไตยที่เป็นการรวมพลังของประชาชนทั่วโลก เพื่อให้ได้มาซึ่งเสรีภาพสันติสุข และความสมบูรณ์ในสังคม

ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยม ได้พัฒนาแนวคิดปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และแนวคิดปรัชญาการศึกษาพัฒนาการนิยม (Progressivism) รวมเข้าไว้ด้วยกัน ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมได้ชื่อว่า “แนวทางแห่งการปฏิรูปเพื่อสร้างวัฒนธรรมใหม่ (a radical change toward a new cultural design)”¹²

จุดมุ่งหมายของปรัชญาการศึกษาแนวปฏิรูปนิยมนี้ คือ โครงการต่างๆ ที่จะใช้ในการปฏิรูปสังคม สร้างสรรค์ความเจริญแก่สังคม การศึกษามุ่งสร้างระเบียบสังคม ค่านิยม และวัฒนธรรมใหม่ และต้องอยู่บนพื้นฐานของสังคมและเศรษฐกิจโลกปัจจุบัน นอกจากนี้การศึกษายังพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของสังคมให้สูงขึ้น แก้ปัญหาสังคมที่เป็นอยู่ได้ เป็นการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถและทัศนคติที่จะออกไปปฏิรูปสังคมให้ดีขึ้น

หลักสูตรตามปรัชญาปฏิรูปนิยม เป็นหลักสูตรที่เน้นสังคมเป็นหลัก (Social oriented curriculum) ผู้เรียนจะต้องรู้จักและเข้าใจสภาพสังคมเป็นอย่างดี สามารถมองเห็นปัญหาและแนวทางแก้ไขโดยทั่วไป¹³ กล่าวได้ว่าหลักสูตรของปรัชญาสาขานี้ เป็นหลักสูตรที่มุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจสภาพสังคมเพื่อที่จะพัฒนาความรู้ความสามารถ ทัศนคติในการปรับปรุงปฏิรูปสังคมให้ดีขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน

การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสังคม ให้เป็นสังคมใหม่และเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างแท้จริง ต้องการให้สังคมเป็นผู้ควบคุมสถาบันต่างๆ สิ่งใดก็ตามที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมหรือประโยชน์ต่อสาธารณะ (Public) ต้องอยู่ในความดูแลรับผิดชอบของผู้แทนที่ประชาชนเลือกขึ้นมา การแก้ปัญหาต้องแก้เป็นส่วนรวม การแก้ปัญหาสังคมโดยใช้การศึกษา เพื่อให้ค่านึงถึงสังคมให้ตระหนักและรับผิดชอบต่อสังคมแบบ social self – realization

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษาปฏิรูปนิยมมุ่งพัฒนาคนไปพร้อมๆ กับสังคม จุดมุ่งหมายคือการพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ความสามารถและทัศนคติที่จะออกไปปฏิรูปสังคม

¹² Brameld, T.B.M., *Philosophy of Education in Cultural Perspective*, p.75 – 78.

¹³ ไพฑูรย์ สินลาวัฒน์, *ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น*, หน้า 90 – 91.

พัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมให้ดีขึ้น หลักสูตรเน้นเนื้อหาที่ให้ผู้เรียนเข้าใจสภาพสังคม และจัดเนื้อหาวิชาเรียนให้สอดคล้องกับสภาพสังคม ผู้สอนจะต้องสนใจความเคลื่อนไหวต่างๆ อย่างกว้างขวาง เชื่อมมั่นในหลักประชาธิปไตย จะต้องตระหนักในหน้าที่ต่อสังคมเป็นสำคัญ มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม วิธีการจัดการเรียนการสอนใช้วิธีทางปรัชญา วิธีทางวิทยาศาสตร์และวิธีทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้ผู้เรียนได้วิเคราะห์วิจารณ์หาข้อบกพร่อง เพื่อแก้ไขสังคมให้ไปสู่การสร้างสังคมใหม่ที่พึงประสงค์

1.4.6 ปรัชญาการศึกษาพฤติกรรมนิยม

ปรัชญาการศึกษาพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) เป็นแนวคิดที่ให้ความสนใจกับพฤติกรรมที่เห็นได้ชัดเจน สามารถวัดได้ สังเกตได้ ทดสอบได้ หรือประสบการณ์เป็นตัวกำหนดพฤติกรรม การเรียนรู้จะเกิดขึ้นเมื่อมีการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้า และการตอบสนอง การแสดงพฤติกรรมจะมีความถี่มากขึ้น ถ้าหากได้รับการเสริมแรง

จุดมุ่งหมายของการศึกษา คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคล เพื่อจะเตรียมคนให้มีความรู้ความสามารถสำหรับรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมต่อไป และถือว่าการศึกษาคควรผลิตประชาชนที่สามารถทำงานร่วมกันได้ และช่วยสร้างสังคมที่ดี สังคมที่ช่วยจัดความทุกข์ยากของมวลมนุษย และช่วยให้มนุษย์มีโอกาสมากที่สุดที่จะอยู่รอด การศึกษาจะช่วยให้ทุกสังคมและโลกทั้งโลกเกิดความร่วมมือกัน และสามารถจัดปัญหาของโลกได้ในที่สุด

การจัดหลักสูตรมีลักษณะเป็นโปรแกรมการเรียนการสอน เป็นการศึกษาที่กำหนดพฤติกรรมที่พึงปรารถนาอย่างเฉพาะเจาะจง และได้มีการตกลงล่วงหน้าแล้วมีการกำหนดพฤติกรรมที่ต้องการให้คนเปลี่ยนแปลง แล้วจึงสร้างเงื่อนไขหรือสภาวะขึ้น ลักษณะของหลักสูตรที่ประยุกต์แนวคิดของปรัชญาการศึกษาลัทธินี้ได้แก่ หลักสูตรการสอนแบบวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม (Behavior Objectives) การเรียนทางไกล (Distant Learning) การศึกษาอิงความสามารถ (Competency – based education)

การจัดสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ควรจะให้สอดคล้องกับการกำหนดวัตถุประสงค์พฤติกรรม เช่น กำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมว่า ให้นักเรียนสามารถตัดเสื้อสตรีได้ ก็ควรจะมีอุปกรณ์เพียงพอ ได้แก่ จักรเย็บผ้า เตารีด หุ่นโชว์ เตรียมไว้ให้พร้อม เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษาพฤติกรรมนิยมให้ความสำคัญกับผู้สอน เพราะถือว่าเป็นศูนย์กลางในการจัดการศึกษา ผู้สอนเป็นผู้กำหนดสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมให้กับผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ ซึ่งถ้าเราสามารถควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ให้เป็นไปในแนวทางที่ดีแล้วก็จะช่วยให้สังคมมนุษย์มีสภาพดีขึ้นด้วย การจัดพฤติกรรมให้แก่ผู้เรียนเป็นการ

ช่วยกระตุ้นผู้เรียนและเมื่อได้ทำกิจกรรมต่างๆ ที่ผู้สอนได้กำหนดไว้แล้วด้วย ซึ่งจะเป็นการฝึกฝน และเชื่อมโยงการเรียนรู้อีกด้วย หลักสูตรจึงขึ้นอยู่กับกรกำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมของผู้สอน ผู้สอนจะต้องมีความสามารถอย่างมากในการกำหนดวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรมและสิ่งเร้า เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเสริมแรง ผู้เรียนจะได้แสดงพฤติกรรมที่พึงประสงค์ไปในแนวทางที่ดี ผู้เรียนเองก็จะต้องกระทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ตามแนวทางของผู้สอนให้เลือกกระทำ ดังนั้นผู้เรียนจึงต้องเป็นผู้กระทำด้วยตนเองมากกว่าถูกกระทำ เป็นการกระทำตามแนวทางที่ผู้สอนได้เลือกให้

1.4.7 ปรัชญาการศึกษามนุษยนิยม

ปรัชญาการศึกษามนุษยนิยม (Humanism) เชื่อว่ามนุษย์เกิดมาพร้อมกับเสรีภาพ มีสิทธิกระทำการใดๆ ด้วยตัวของเขาเอง สามารถเลือกปฏิบัติในสิ่งที่เขาเห็นดีเห็นชอบได้ สามารถเปลี่ยนแปลงตนเองและสิ่งแวดล้อมได้ มนุษย์จึงมีเสรีภาพที่จะกำหนดชะตากรรมของตนเอง มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความดีที่ติดตัวมาแต่กำเนิด (Good – active) มนุษย์เป็นผู้ที่มีอิสระสามารถนำตนเองและพึ่งตนเองได้ เป็นผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์ที่จะทำประโยชน์ให้แก่สังคม มีอิสระภาพที่จะเลือกทำสิ่งต่างๆ ที่จะไม่ทำให้ผู้ใดเดือดร้อนซึ่งรวมทั้งตนเองด้วย มนุษย์เป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบและเป็นผู้สร้างสรรค์สังคม

จุดมุ่งหมายของการศึกษา มุ่งที่จะพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการมุ่งที่จะให้มนุษย์สามารถนำตนเอง พึ่งตนเองได้ มีความคิดสร้างสรรค์ที่จะทำประโยชน์แก่สังคม มีอิสระเสรีภาพที่จะเลือกกระทำสิ่งต่างๆ มุ่งให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสมบูรณ์

ปรัชญาการศึกษามนุษยนิยม เชื่อว่าธรรมชาติของมนุษย์นั้น มีลักษณะการพึ่งตนเอง ทำอะไรด้วยตนเอง (Self – motivation) บทบาทผู้เรียนของแนวการศึกษานี้ จึงถือเอาผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้เรียนสามารถเลือกเรียนสิ่งต่างๆ ตามความสนใจและความต้องการของตนเองได้ ถ้าคิดว่าสิ่งนั้นมีประโยชน์และมีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของตนเองการเรียนรู้ของผู้เรียน มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ทดลองค้นคว้าด้วยตัวของเขาเองได้ โดยมีผู้สอนเป็นผู้คอยให้ความช่วยเหลือแนะนำ

กระบวนการเรียนการสอน ของปรัชญาการศึกษาแนวมนุษยนิยม ก็คือ เน้นว่าการจัดการเรียนการสอนจะต้องคำนึงถึงอารมณ์ของผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งรวมถึงการกระทำของผู้เรียนที่จะทำให้ตนเองบังเกิดความพึงพอใจ และคำนึงถึงการสร้างสัมพันธภาพกับผู้อื่นด้วย นั่นคือการคำนึงถึงความเป็นคนนั่นเอง ดังนั้นในการจัดการเรียนการสอนควรจะให้ผู้เรียนได้มีสมรรถภาพทั้ง 3 นี้ ไปพร้อมๆ กัน คือ ด้านความรู้ (Cognitive Domain) ด้านอารมณ์

ความรู้สึก (Affective Domain) และด้านทักษะ (Psychomotor Domain) นั่นก็หมายความว่า ผู้เรียนได้รู้จักคิด รู้จักใช้เหตุผล มีความชื่นชมหรือมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งที่เรียน และที่สำคัญ คือ ผู้เรียนจะต้องได้ลงมือกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยตนเอง

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษามนุษยนิยม เป็นการสร้างความเจริญงอกงามและบูรณาภาพส่วนตน ซึ่งผู้สอนจะต้องพัฒนาสมรรถภาพ ด้านความรู้ ด้านอารมณ์ ความรู้สึก และด้านทักษะของผู้เรียนไปพร้อมๆ กัน เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักคิด รู้จักใช้เหตุผล มีความชื่นชมหรือมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งที่เรียนและทำที่ดีที่สุดก็คือให้ผู้เรียนลงมือกระทำกิจกรรมต่างๆ ด้วยตนเอง หลักสูตรของมนุษยนิยมนี้จะมุ่งเน้นความสำคัญของผู้เรียนรายบุคคลมากขึ้น

1.4.8 ปรัชญาการศึกษามนุษยนิยมแนวใหม่

ปรัชญาการศึกษามนุษยนิยมแนวใหม่ (Neo - Humanism) เป็นปรัชญาที่พัฒนามาจากปรัชญาการศึกษาแนวมนุษยนิยม ซึ่งปรัชญามนุษยนิยมให้ความสำคัญกับมนุษย์มาก และเชื่อว่ามนุษย์มีสิ่งที่เริ่มต้นมาจากสิ่งเดียวกัน มีลักษณะจิตใจที่กว้างขวางและงดงาม มีความรู้สึก รัก เมตตา ผูกพันต่อมนุษยชาติทั่วไป (Humanist sentiment) โดยไม่มีการแยกชนชั้นวรรณะ สีผิว ชาติ ศาสนา ฯลฯ แต่ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโลกนี้ก็ยังคงเกิดขึ้นอีกมากมาย ในทุกๆ ด้าน จนแนวคิดแบบมนุษยนิยมแทบจะไม่สามารถแก้ปัญหาได้ เพราะแนวคิดของมนุษยนิยมมีข้อจำกัด คือ การมองคุณค่าของสิ่งมีชีวิตในแนวแคบๆ ซึ่งมองว่า ชีวิตมนุษย์ และสิ่งอื่นที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์เท่านั้นที่มีคุณค่า โดยไม่สนใจคุณค่าของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ซึ่งในความเป็นจริงแล้วมนุษย์ไม่มีสิทธิพิเศษแต่อย่างใดที่จะเช่นฆ่าสิ่งมีชีวิตอื่นๆ เพียงเพราะมองไม่เห็น ว่า สิ่งมีชีวิตอื่นเป็นสิ่งที่มีความค่าแต่ประการใด

แนวคิดของนักมนุษยนิยมแนวใหม่ มีพื้นฐานความเชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลมีจุดเริ่มมาจากสิ่งเดียวกัน มีความสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้งซึ่งจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้ โดยมองทุกสิ่งทุกอย่างในโลกด้วยความรักและความเมตตา นำเอาความรู้ที่ดี เอาความรัก ความเมตตา มาใช้ในหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวัน นั่นคือ การใช้ชีวิตในสังคมด้วยคุณธรรม จริยธรรมอันดีงาม

จุดมุ่งหมายการศึกษา คือ การพัฒนาผู้เรียนในทุกๆด้านไปพร้อมๆกัน ดังนั้น การจัดหลักสูตรจึงต้องให้การจัดประสบการณ์ต่างๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทุกๆ ด้าน มีการรวมสาขาวิชาต่างๆ เข้าด้วยกัน เพื่อให้มองชีวิตด้วยสายตาที่กว้างไกล มีความรับผิดชอบต่องานของตนเอง ต่อสังคมและต่อทรัพยากรธรรมชาติ การจัดสิ่งแวดล้อมที่ดีจะพัฒนาผู้เรียนให้เป็นคนที่สมบูรณ์ มีการแทรกศิลปะ งานฝีมือ เพลง เกม กีฬา การละเล่น ธรรมชาติศึกษา การสร้าง

ภาพพจน์เชิงสร้างสรรค์ จริยธรรม วัฒนธรรมประเพณี การพึ่งตนเอง ระเบียบวินัย การใช้เหตุผล เป็นต้น โดยแทรกเข้าในสาขาวิชาต่างๆ ที่มีการเรียนการสอนในโรงเรียน นอกจากนี้ ควรจะมีการฝึกสมาธิแทรกในทุกๆ วิชา ซึ่งจะเป็นการสนองต่อการรับรู้ของสมองของผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนมีไหวพริบดี มีสติปัญญา มีความสามารถสูงในการเรียนรู้หลายๆ ด้าน และมีความคิดสร้างสรรค์สูง เพื่อที่จะให้หลักสูตรแนวลัทธิปรัชญาที่มุ่งสร้างคนให้เป็นคนที่สมบูรณ์

ผู้เรียนจะรู้จักดึงเอาความสามารถที่มีอยู่ในตัวเอง ออกมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ซึ่งเป็นการส่งเสริมความสามารถในการเรียนรู้วิชาการต่างๆ ได้ และมีความเชื่อมั่นในตนเอง ภาคภูมิใจในตนเอง รู้ว่าตนเองมีคุณค่า มีความสามารถในการกระทำสิ่งต่างๆ ได้ด้วยตนเอง มีความกล้าที่จะเผชิญสิ่งต่างๆ สามารถปรับตัวเข้ากับบุคคลและสิ่งแวดล้อมในสังคมได้เป็นอย่างดี

การจัดการศึกษาและการบริหารการศึกษา เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย การศึกษาของแนวคิดนี้ คือ พัฒนาอัจฉริยภาพที่แฝงเร้นของบุคคลให้ปรากฏออกมามากที่สุด และมุ่งพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ทั้งด้านวิชาชีพและวิทยาการ หรือ เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาคน ให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์ในทุกๆ ด้าน (Holistic Education)

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษามนุษยนิยมแนวใหม่ เป็นปรัชญาการศึกษาที่มุ่งพัฒนาคนให้เป็นคนสมบูรณ์ในทุกๆ ด้าน เพื่อให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจควบคู่กันไป โดยพัฒนาอัจฉริยภาพที่แฝงเร้นในมนุษย์ให้ปรากฏออกมามากที่สุด ให้มนุษย์มีความรักต่อตนเอง เพื่อนมนุษย์ สัตว์ พืช และสิ่งแวดล้อมรอบตัว

1.4.9 ปรัชญาการศึกษาพุทธศาสตร์

ปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ หมายถึง ปรัชญาการศึกษาที่มีรากฐานมาจากพุทธปรัชญา อันเป็นปรัชญาชีวิต พระพุทธเจ้าตรัสรู้ความจริงของชีวิต และสรรพสิ่งทั้งหลายตามสภาวะที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งก็คือว่าเป็นธรรมสากล เป็นเหตุเป็นผล เป็นวิทยาศาสตร์ เป็นความจริงแท้ที่ไม่เปลี่ยนแปลง

พุทธปรัชญายึดบุคคลเป็นศูนย์กลาง และให้ความสำคัญกับธรรมชาติและเหตุผล พุทธปรัชญาเป็นปรัชญามนุษยนิยมได้โดยสภาวะ และเป็นสังคมนิยมโดยกระบวนการ ทั้งนี้เนื่องจากปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ มีลักษณะแตกต่างจากปรัชญาการศึกษาทั่วไป เพราะปรัชญาการศึกษาในแนวพุทธศาสตร์ถือว่า การเสริมสร้างบุคลิกภาพหรือการพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์แบบนั้นจะต้องเริ่มที่การเรียนรู้ หรือเข้าใจความเป็นไป และความจริงเกี่ยวกับชีวิตตนเอง (วิชา) อย่างจริงจัง แล้วจึงสร้างพฤติกรรมการแสดงออกและความรู้สึกนึกคิดให้สอดคล้อง

กับความรู้ันั้น ทั้งนี้ก็ด้วยการยึดหลักที่ว่าเจริญรอยตามพระพุทธองค์ที่รู้ความจริงเกี่ยวกับชีวิตของตน (ปุบเพนิวาสนุสติญาณ) รู้จักกฎเกณฑ์และวิถีชีวิต (จตุปปาตญาณ) และรู้จักในอันที่จะแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง

หลักการสำคัญของปรัชญาการศึกษาพุทธศาสตร์ คือ หลักแห่งเหตุผลอันเป็นแก่นแท้ของพุทธธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงให้ประจักษ์ด้วยอริยสัจ และหัวใจของปรัชญาการศึกษาพุทธศาสตร์ ก็เป็นหลักแห่งเหตุผลเช่นกัน พุทธปรัชญาแบ่งการศึกษาเป็น 2 สาย คือ สายโลกิยะกับสายโลกุตตระ กล่าวคือ สายโลกิยะมุ่งสอนให้คนเป็นคนดีในโลกนี้ ส่วนสายโลกุตตระมุ่งสอนด้วยธรรมเบื้องสูง โดยมุ่งให้พ้นจากโลกที่เต็มไปด้วยความทุกข์ ด้วยเหตุนี้หลักสูตรจึงแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายชาวบ้าน และฝ่ายศาสนา

หลักสูตรการศึกษาตามปรัชญาพุทธศาสตร์ มุ่งผลิตคนที่มีความประเสริฐทั้งทางโลกและทางธรรม ดังนั้น เนื้อหาวิชาจึงประกอบด้วย เนื้อหาที่ว่าด้วยความรู้ความสามารถทัศนคติ ทักษะที่จำเป็นในการประกอบอาชีพ และวิชาที่จำเป็นต่อการพัฒนาจิตใจ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) เรื่องเกี่ยวกับธรรมชาติ 2) เรื่องเกี่ยวกับสังคม 3) เรื่องเกี่ยวกับศีลธรรม ดังนั้น รายวิชาจึงประกอบด้วยกลุ่มวิชาศิลปศาสตร์ กลุ่มวิชาชีพ และวิชาศีลธรรม อันเป็นรายวิชาที่สร้างกำลังคน นับได้ว่าเป็นการศึกษาเพื่อเป็นกระบวนการพัฒนาความเป็นมนุษย์

กระบวนการเรียนการสอนตามแนวพุทธปรัชญานั้น จะต้องเป็นวิธีที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ ความจริง ทั้งทางโลกและทางธรรม ครูทำหน้าที่เป็นผู้แนะนำ และกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ด้วยการเน้นการพัฒนาความคิด นั่นคือ จะต้องมียุติเมตตาสังการ ซึ่งถือเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่สุดในระบบการเรียนการสอน

กล่าวโดยสรุป ปรัชญาการศึกษาพุทธศาสตร์ เกิดขึ้นเนื่องจากการนำเอาพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา โดยมุ่งพัฒนาสติปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหาคชีวิตให้หลุดพ้นจากความทุกข์ เนื้อหาในหลักสูตรจึงประกอบด้วยเนื้อหาที่จำเป็นต่อวิชาชีพและเนื้อหาที่จำเป็นต่อการพัฒนาจิตใจ ผู้สอนต้องเป็นบุคคลที่สามารถช่วยเหลือ ชักจูง แนะนำ ชี้แจง และเป็นแบบอย่างที่ดี มีความสามารถออกช่องทางให้ผู้เรียนให้ปฏิบัติตามแนวทางการฝึกอบรมได้อย่างถูกต้อง ผู้เรียนเป็นผู้คอยฟังคำแนะนำของผู้สอน ฝึกใช้ความคิดอย่างวิเคราะห์ไตร่ตรองเพื่อไม่ให้มองเห็นสิ่งต่างๆอย่างผิวเผิน วิธีจัดการเรียนการสอนเป็นการฝึกอบรมผู้เรียนให้ประพฤติปฏิบัติอย่างมีระเบียบวินัยทางกาย วาจา ใจ ซึ่งประกอบด้วย ปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ

1.4.10 ปรัชญาการศึกษาในศาสนาอิสลาม

ศาสนาอิสลาม ให้ความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้เป็นอย่างยิ่ง ผลสัมฤทธิ์จากการศึกษาหาความรู้ คือ การค้นพบสัจธรรมที่จะเกิดประโยชน์ต่อตนเอง สังคม และโลก นั่นคือการดำรงชีวิตที่ถูกต้องในโลกนี้ และหลักประกันถึงความผาสุกในโลกหน้า

อิสลามบังคับเรื่องการศึกษา ตั้งแต่เอนกประสงค์แรกของอัลเลาะห์ ที่มีมายังท่านศาสดามุฮัมมัด เพราะเป็นหน้าที่อันดับแรกและเป็นวิธีการที่ดี ที่ทำให้โลกและประชาชาติเจริญก้าวหน้า ถ้าหากว่ามีการใช้ความรู้

จากพื้นฐานเอนกประสงค์ ที่ประทานแก่มนุษย์ ผ่านศาสดามุฮัมมัด และวาระของศาสดาเกี่ยวกับการให้ความสำคัญด้านการศึกษา นั้น ทำให้เกิดมาตรฐานทางการศึกษาในสังคมมุสลิมที่ค่อนข้างจะเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ กล่าวคือ

- 1) เป็นการศึกษา ที่เชื่อมโยงกับการสำนึกถึงผู้ประสิทธิ์ประสาทองค์ความรู้อย่างแท้จริง กล่าวคือ ศึกษาด้วยพระนามของอัลเลาะห์
- 2) เป็นการศึกษาที่สำนึกถึงความเป็นบ่าว ทาส ขององค์อัลเลาะห์
- 3) เป็นการศึกษาในลักษณะของการเขียนอ่าน โดยการใช้สื่อตามพัฒนาการองค์ความรู้ของยุคสมัยอย่างครอบคลุม
- 4) เป็นการศึกษา เจาะลึก ค้นคว้า วิจัยในสิ่งที่ไม่รู้จากองค์ความรู้ด้านต่างๆ ที่องค์อัลเลาะห์ ทรงประทานเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว
- 5) เป็นการศึกษาที่สามารถนำวิชาความรู้ไปใช้ประโยชน์ สร้างสรรค์ และพัฒนาโดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นการสำนึกในพระเมตตาอันมหาศาลของอัลเลาะห์¹⁴

หลักการพื้นฐานของการสอนในการศึกษาอิสลาม ประกอบด้วย

1) ไม่จำกัดอายุสำหรับการเริ่มต้นการศึกษา หมายถึง อายุของเด็กที่จะเริ่มเรียนนั้น ไม่มีเกณฑ์กำหนดที่ตายตัว เพราะในอิสลาม การแสวงหาความรู้เป็นหน้าที่เห็นอกเห็นใจทุกคน ทั้งหญิงและชาย ผู้ปกครองมีเสรีภาพจะส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนเมื่อไรก็ได้ที่คิดว่าเหมาะสม

2) ไม่มีการจำกัดเวลาสำหรับเด็กในโรงเรียนประถม หมายถึง เด็กจะถูกส่งเข้าเรียนในชั้นประถม เพื่อจะเรียนรู้หลักการอ่านและการเขียน แล้วจึงเริ่มให้จำอัล-กุรอาน

¹⁴ แวดือราแม มะมิงจิ, "มุสลิมกับการศึกษา: ข้อเสนอแนะสำหรับสามจังหวัดชายแดนภาคใต้," ใน ความขัดแย้งระหว่างการพัฒนาสภาพสังคมใน 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้, อัมมาร สยามวาลา, (กรุงเทพมหานคร: ไนซ์ เพลส, 2550), หน้า 114 -

บทสั้นๆ จนกระทั่งขึ้นใจ และอยู่ในโรงเรียนเพื่อศึกษาศาสตร์ ประเพณีบางอย่าง หลักการคำนวณ ไวยากรณ์ และกวี

3) ความแตกต่างกันในวิธีการศึกษา หมายถึง วิธีการสอนเด็คนั้น ต่างไปจากการสอนผู้ใหญ่ ดังนั้น วิธีการศึกษาจึงจำเป็นต้องต่างกัน

4) ต้องไม่นำสองวิชาเข้ามาผสมปนเปกัน หมายถึง เพื่อเป็นการให้ความสะดวกแก่การทำงานของครู ครูต้องไม่นำสองวิชาเข้ามาผสมปนเปกัน ซึ่งจะเป็นการยากที่จะทำให้เด็กได้ดีในวิชาใดวิชาหนึ่ง

5) การยกตัวอย่าง หมายถึง ตัวอย่างจะทำให้จำความหมายของสิ่งนั้นได้ เป็นการเคลื่อนจากสิ่งที่รับรู้ได้ด้วยความรู้สึกลงไปสู่สิ่งที่รับรู้ด้วยจิตใจ ทั้งนี้เพื่อเป็นการช่วยให้เด็กเกิดความเข้าใจ

6) สังเกตความสนใจของเด็กต่อบางวิชาที่เรียน หมายถึง ไม่ควรกำหนดปัญหาที่ยากเกินกว่าความเข้าใจของเด็ก เพราะจะทำให้เด็กเครียด และเบื่อที่จะเรียน

7) เริ่มต้นด้วยการสอนภาษาอาหรับ แล้วจึงศึกษาอัล-กุรอาน หมายถึง เมื่อภาษาอาหรับได้ปนเปกับมุสลิมอื่นๆ ไวยากรณ์อาหรับก็เริ่มผิดเพี้ยนไป ดังนั้น จึงควรให้เริ่มต้นด้วยการสอนภาษาอาหรับแก่เด็ก แล้วจึงให้อ่านอัล-กุรอาน เพื่อเด็กจะได้เกิดความเข้าใจในสิ่งที่ตนอ่าน

8) พิจารณาความโน้มเอียงและคุณสมบัติทางธรรมชาติของเด็ก ในการนำเข้าไปสู่อาชีพการงาน หมายถึง นักเรียนควรที่จะเลือกวิชาที่ตนชอบด้วยตนเอง แต่ครูในฐานะที่มีประสบการณ์ ต้องมีส่วนร่วมกับนักเรียนในการเลือกวิชาเรียนที่เหมาะสมแก่ตัวเขา ต้องไม่มีกีดกันนักเรียนจากการเลือกวิชาที่เขาชอบ และเมื่อเลือกแล้ว ครูต้องชี้แนะให้นักเรียน โดยนักเรียนต้องไม่ละทิ้งวิชานั้น

การจัดการศึกษาในสังคมมุสลิมในประเทศไทย และในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีการจัดการศึกษาบนแนวคิดการจัดการศึกษาข้างต้น เป็นสิ่งที่ตกทอดมาหลายศตวรรษ โดยมีหลักสำคัญๆ 2 ประการ คือ

1) การศึกษาภาคบังคับ (ฟัรฎูอีน)

2) การศึกษาภาคสามัญ (ฟัรฎูกิฟายะฮ)

การจัดการศึกษาภาคบังคับหรือฟัรฎูอีนนั้น จะมีวิธีการจัดที่หลากหลายมาก การไม่เข้าใจถึงโครงสร้างด้านนี้ของสังคม อาจทำให้เกิดปัญหาได้ โครงสร้างด้านนี้ เช่น

- 1) การสอนอัล-กุรอานที่บ้านโต๊ะครู (เช้า / กลางคืน)
- 2) การสอนตาดีกา ตามชายคามัสยิดหรือโรงเรียนปอเนาะ ช่วงเช้าหรือบ่ายหลังเลิกโรงเรียนประถมศึกษาแล้ว
- 3) การสอนเพิ่มเติมตามมัศยิดต่างๆ หลังละหมาดตอนพลบค่ำ ประมาณ 1 ชั่วโมง

4) การศึกษาชั้นสูงตามปอเนาะต่างๆ
 การจัดการศึกษาภาคสามัญหรือปริญญาพยาบาลนั้น เป็นการศึกษาความรู้ด้านต่างๆ เพื่อเพิ่มเติมสิ่งที่สังคมขาด และมีความจำเป็น บางครั้งการศึกษาภาคปริญญาพยาบาลจะเป็นการบังคับทันที หากสังคมละเลย ในขณะที่องค์ความรู้ด้านสังคมมีความจำเป็น เช่น วิชาความรู้ด้านการแพทย์ วิชาเศรษฐศาสตร์ และวิชารัฐศาสตร์ เป็นต้น

ในขณะที่สังคมมุสลิม ยังมีพื้นที่สำหรับการศึกษาทุกด้าน ครอบคลุมความต้องการของชีวิต ปัญหาทางการศึกษาก็มีให้ขบคิด เพื่อปรับปรุงและพัฒนาตลอดเวลา ปัญหาที่สำคัญ คือ

- 1) ปัญหาทางการศึกษา ที่เกิดจากโครงสร้างสังคมมุสลิมเอง
- 2) ปัญหาทางการศึกษาที่เกิดจากนโยบายของรัฐบาล

จากการทบทวนแนวคิดและปรัชญาการศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ปรัชญาการศึกษาที่เป็นที่นิยมแพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน แนวคิดและจุดมุ่งหมายทางการศึกษามีรากฐานมาจากแนวคิดปรัชญาตะวันตก อันเป็นความสอดคล้องกันระหว่างความคิด ความเชื่อ และการปฏิบัติ กล่าวคือด้วยเหตุที่มีความเชื่อพื้นฐานเช่นนั้น จึงจัดการเรียนการสอนให้เป็นไปตามสิ่งที่เชื่อ เพื่อพัฒนาคนไปสู่จุดมุ่งหมายทางการศึกษา

การจัดการศึกษาตามปรัชญาการศึกษา มีลักษณะเฉพาะในแต่ละแนวคิด โดยเฉพาะการศึกษาของชาติ ที่มีพื้นฐานบนปรัชญาการศึกษาพุทธศาสตร์ และประยุกต์ปรัชญาการศึกษาตะวันตกมาเป็นกระบวนการจัดการเรียนการสอน ทำให้การศึกษาของชาติมีความหลากหลายและซับซ้อนมากขึ้น ขณะที่การศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีพื้นฐานบนปรัชญาการศึกษาในศาสนาอิสลาม ดังนั้น การบูรณาการแนวคิดการศึกษาของชาติในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาและสร้างความเข้าใจลักษณะเฉพาะทั้งการศึกษาของชาติและในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อันจะนำไปสู่การจัดการศึกษาที่เหมาะสมต่อไป

2. แนวคิดทางมนุษยศาสตร์และประวัติศาสตร์

การศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีความสัมพันธ์กับมนุษยศาสตร์ ในฐานะที่เป็นการศึกษาเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าของความเป็นมนุษย์ และประวัติศาสตร์ เป็นการถ่ายทอดความเชื่อจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ผู้วิจัยจึงได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางมนุษยศาสตร์และประวัติศาสตร์ ดังนี้

2.1 ความหมายของมนุษยศาสตร์

มนุษยศาสตร์เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์ และการแสดงออกเกี่ยวกับตัวมนุษย์เอง เป็นวิชาที่ว่าด้วยโลกภายในของมนุษย์

วิทย์ วิศุทเวทย์¹⁵ ให้ความหมายว่า มนุษยศาสตร์ คือ วิชาที่ศึกษาถึงสิ่งที่มนุษย์คิด ทำ ใฝ่ฝัน จินตนาการ และความรู้สึก ดังนั้น วิชานี้จึงปรากฏเป็นวิชาวรรณคดี ศิลปะ ปรัชญา ศาสนา ประวัติศาสตร์ มนุษยศาสตร์ศึกษามนุษย์ในฐานะที่มนุษย์มิได้เป็นสัตว์วิวิธวิทยาหรือสัตว์สังคม แต่ในฐานะเป็นตัวมนุษย์เอง

สุลักษณ์ ศิวลักษณ์¹⁶ ให้ความหมายว่า มนุษยศาสตร์ คือ วิชาที่ว่าด้วยมนุษย์ โดยอาศัยภาษาอื่นๆ เพราะเรารู้จักมนุษย์ได้โดยอาศัยภาษาอื่นๆ

มนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมใด อยู่ในชนชั้นไหนหรือประกอบอาชีพอะไร ย่อมมีลักษณะคุณภาพอันเป็นพื้นฐานเหมือนกัน ความแตกต่างส่วนมากเกิดขึ้นจากว่ามีปัจจัยภายนอก ซึ่งอาจจะเป็นปัจจัยด้านกายภาพ สังคม หรือวัฒนธรรม มาหล่อหลอมหรือบีบบังคับให้เขาเป็นเช่นนั้น มนุษย์ทุกคนย่อมมีส่วนที่ดี เป็นประโยชน์ต่อตัวเขาเองและสังคม และเขาอาจจะมีส่วนที่เลวที่เป็นอันตราย การพัฒนาคือการเสริมสร้างเพิ่มพูนส่วนที่ดี ที่เป็นประโยชน์ต่อตัวเขาเองและสังคมของเขา และลดให้น้อยลงหรือกำจัดส่วนที่เลวที่จะเป็นอันตราย

2.2 ลักษณะทั่วไปของมนุษยศาสตร์

จี แอล บรูค (G.L.Brook)¹⁷ แสดงความเห็นเกี่ยวกับวิชาทางมนุษยศาสตร์ และวิชาทางมานุษยวิทยาว่า แท้จริงมานุษยวิทยาเป็นเพียงศาสตร์แขนงหนึ่ง ขณะที่มนุษยศาสตร์หมายถึงหมวดวิชาการ โดยรวมวิชาการแขนงต่างๆ ได้แก่ ปรัชญา ศาสนา ภาษาและวรรณคดี

¹⁵ วิทย์ วิศุทเวทย์, การศึกษาวิชามนุษยศาสตร์: ขอบเขตและจุดมุ่งหมาย, (กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 31.

¹⁶ สุลักษณ์ ศิวลักษณ์, "ประสบการณ์การแปลหนังสือ," เอกสารในการสัมมนาเชิงวิชาการ ณ ห้องประชุมคณะอักษรศาสตร์, เสนอที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 5 กันยายน 2522. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

¹⁷ G.L. Brook, The Modern University, (London: Andre'Deutsch, 1965), p.131 - 132.

ประวัติศาสตร์ และศิลปะ ขณะที่มานุษยวิทยา (Anthropology) คือ การศึกษาว่าด้วยเรื่องมนุษย์ ประกอบด้วย โบราณคดี มานุษยวิทยากับวัฒนธรรม ภาษาศาสตร์ เน้นในแง่ชาติพันธุ์ และ มานุษยวิทยากายภาพ

การศึกษาวิชาด้านมนุษยศาสตร์เป็นการศึกษาความคิด (Idea) มากกว่าจะเป็นเรื่องของการแสวงหาข้อเท็จจริง (Fact) จุดประสงค์ของวิชามนุษยศาสตร์ คือ การแสวงหาคคุณค่าของความเป็นมนุษย์ การศึกษาด้านนี้สามารถยังประโยชน์ต่อมนุษยชาติได้ทั้งในเรื่องของชีวิต ความเป็นอยู่ และในเรื่องของคุณค่าทางจิตใจ ความมั่นคงของวิชาการมนุษยศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของจริยธรรมทางวิชาการ จึงมักจะเป็นเรื่องของการที่จะพยายามพรรณนาประสบการณ์ด้วยหลักของตรรกวิทยา โดยวิธีการที่เป็นเหตุเป็นผล ซึ่งทำให้ผู้อื่นเห็นคล้อยตามได้ด้วยวิธีการของเหตุผลเช่นกัน การศึกษาทางมนุษยศาสตร์จะต้องมีลักษณะที่เป็นทั้งปรนัยและอัตนัยควบคู่กันไป

ความเป็นปรนัยหรืออวัตถุวิสัย (Objective) คือ การตัดสินหรือชี้ขาดสิ่งใดที่ว่าเป็นจริงถูกต้อง ขึ้นอยู่กับวัตถุหรือสิ่งที่ถูกตัดสินว่าอันใดถูก อันใดควร ไม่ขึ้นอยู่กับความรู้สึกชอบหรือไม่ชอบของผู้ตัดสิน หรือยึดเอาตัวกรรม (object) เป็นสำคัญ เป็นการมองสิ่งต่างๆ แต่เพียงภายนอก สิ่งใดก็ตามที่เป็นสิ่งภายนอกร่างกายมนุษย์ไม่ใช่ความคิดค่านึงหรือความรู้สึกที่ซ่อนเร้น

ความเป็นอัตนัยหรืออัตวิสัย (Subjective) คือ การตัดสินหรือชี้ขาดสิ่งใดที่ถือว่ามีจริงถูกต้อง ขึ้นอยู่กับผู้ตัดสินเอง หรือยึดถือตัวประธาน (subject) เป็นสำคัญ เป็นสิ่งที่อยู่ภายในความคิด ความรู้สึก และชีวิตจิตใจของบุคคล เป็นสิ่งที่ตัดสินได้ยากกว่าผิดหรือถูก เช่น ความสวยเป็นสิ่งที่เห็นอัตนัยอย่างเห็นได้ชัด ผู้หญิงบางคนอาจดูสวยในสายตาของคนกลุ่มหนึ่งในช่วงระยะเวลาหนึ่ง แต่อาจดูไม่งดงามในสายตาของคนอีกกลุ่มหนึ่ง หรือในอีกช่วงระยะเวลาหนึ่งก็ได้

การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยาของการศึกษาของชาวไทยมุสลิม ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีความเกี่ยวข้องกับมนุษยศาสตร์เป็นอย่างมาก เนื่องด้วยเป็นการศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยามีความเป็นอัตนัยหรืออัตวิสัยในทางมนุษยศาสตร์ และที่สำคัญคือ การศึกษาของชาวไทยมุสลิมมีความสัมพันธ์กับหลักศาสนาอิสลาม อันเป็นวัฒนธรรมของไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วย

2.3 ความหมายของประวัติศาสตร์

เอ็ดเวิร์ด คาร์ (Edward Carr) นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษอธิบายว่าประวัติศาสตร์เป็นกระบวนการต่อเนื่องของปฏิสัมพันธ์ระหว่างนักประวัติศาสตร์และความจริงทางประวัติศาสตร์ของเขา ความจริงของเขาก็คือ บทสนทนาที่ไม่รู้จบ ระหว่างปัจจุบันและอดีต

สปีแอง พรหมบุญ¹⁸ ได้ให้ความหมายของประวัติศาสตร์เป็น 2 แนว ดังนี้

- (1) ประวัติศาสตร์ คือ ประสบการณ์ทั้งหมดในอดีตของมนุษย์ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง และ
- (2) ประวัติศาสตร์ คือ การสร้างประสบการณ์ในอดีตที่เห็นว่ามีคุณค่าขึ้นมาใหม่โดยอาศัยหลักฐานต่าง ๆ ประกอบกับความคิด และการตีความของนักประวัติศาสตร์

การให้นิยามความหมายของประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน เป็นเรื่องที่ยากลำบากมาก นักประวัติศาสตร์มีความเห็นแตกต่างกันมากในการให้นิยามความหมายของประวัติศาสตร์ อย่างไรก็ตาม นักประวัติศาสตร์สมัยปัจจุบันก็มีความเห็นสอดคล้องกันในการให้คำนิยามอย่างกว้างๆ โดยอาจสรุปได้ดังนี้

ความหมายโดยนัยกว้างที่สุด ประวัติศาสตร์ หมายถึง ประสบการณ์ทั้งหมดของมนุษยชาติ ทั้งในอดีตและปัจจุบันเป็นประสบการณ์สั่งสม (Accumulated experience) ที่เกิดขึ้นจริง และในทุก ๆ ด้าน

ความหมายโดยนัยเฉพาะ ประวัติศาสตร์ หมายถึง ความพยายามในการบันทึกหรือเขียนอธิบายประสบการณ์ในอดีต อย่างมีระเบียบแบบแผนและระมัดระวัง โดยพยายามให้ใกล้เคียงกับข้อเท็จจริงให้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้

ประวัติศาสตร์จึงเปรียบเสมือนกับกระจกเงา ที่ส่องสะท้อนให้มนุษย์ในสมัยปัจจุบันล่วงรู้และมองเห็นภาพเกี่ยวกับชาติสัมพันธ์ของตนได้อย่างดี อันเป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงลักษณะประจำชาติ ความมีอายุ มีศิลปวัฒนธรรม ระเบียบประเพณี และความเจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณกาล ก่อให้เกิดความภูมิใจในความเป็นชาติของตนอย่างสูง และยังสามารถนำเอาเหตุการณ์ของประวัติศาสตร์ เข้ามาเป็นแบบแผนต่อการพัฒนาปรับปรุงบ้านเมืองในสมัยปัจจุบันได้¹⁹

¹⁸ สปีแอง พรหมบุญ, ประวัติศาสตร์ทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์, 2520).

¹⁹ กรรณิการ์ สัจกุล, เอกสารประกอบการบรรยาย วิชา การอ่านและการวิจัยทางประวัติศาสตร์, คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

2.4 การศึกษาทางประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ไม่ได้เกี่ยวกับอดีตโดยตัวของมันเอง หรือความคิดของนักประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับอดีต แต่ประวัติศาสตร์นั้นเกี่ยวกับทั้งสองอย่าง ซึ่งมีความสัมพันธ์กัน ดังนั้น ข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์จึงเป็นผลของการศึกษาค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์ และเหตุการณ์ในอดีตที่นักประวัติศาสตร์ศึกษา

คอลลิงวูด (Collingwood) เน้นว่า ประวัติศาสตร์ทั้งหลายก็คือการจำลองความคิดในจิตใจของนักประวัติศาสตร์เองต่ออดีตที่เขาศึกษา

การสร้างภาพพจน์ของอดีตขึ้นมาใหม่ ในจิตใจของนักประวัติศาสตร์นั้น ขึ้นอยู่กับหลักฐานที่มีปรากฏอยู่ ขณะเดียวกัน การสร้างภาพอดีตขึ้นในใจของนักประวัติศาสตร์ก็ไม่ใช่กระบวนการที่จับต้องได้ และก็ไม่ใช่การพรรณนาแต่ข้อเท็จจริงเท่านั้น ในทางตรงกันข้าม กระบวนการสร้างภาพอดีตขึ้นมาใหม่จะเป็นการเลือกและแปลความหมายของข้อเท็จจริง ซึ่งที่จริงแล้วการเลือกและการตีความหมายข้อเท็จจริง ก็คือการทำให้ข้อเท็จจริงกลายเป็นข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์นั่นเอง

นักประวัติศาสตร์มีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจจิตใจของผู้ที่เขาศึกษา และเข้าใจความคิดที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของผู้ที่เขาศึกษาอย่างมีจินตนาการ ประวัติศาสตร์จะถูกเขียนขึ้นไม่ได้ จนกว่านักประวัติศาสตร์จะสามารถอ่านจิตใจของผู้ที่กำลังเขียนถึงได้ เขาสามารถมองและเข้าใจอดีตได้โดยผ่านสายตาของปัจจุบันเท่านั้น นักประวัติศาสตร์ คือ คนในสมัยของเขาเอง ดังนั้นจึงผูกพันอยู่กับกาลเวลาและสภาวะของยุคของเขา ดังนั้นการที่นักประวัติศาสตร์ใช้บางคำ เช่น คำว่าประชาธิปไตย หรือจักรวรรดิ หรือสงคราม หรือการปฏิวัติ ล้วนแต่อยู่ในสมัยของนักประวัติศาสตร์เอง ดังนั้น นักประวัติศาสตร์ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของอดีต แต่เป็นส่วนหนึ่งของปัจจุบัน หน้าที่ของนักประวัติศาสตร์นั้น ไม่ใช่รักอดีต หรือปลดปล่อยตัวเองจากอดีต แต่หน้าที่ของนักประวัติศาสตร์ ก็คือ การเป็นนาย และเข้าใจอดีต เพื่อเป็นกุญแจไปสู่การเข้าใจปัจจุบัน

นักประวัติศาสตร์เริ่มจากข้อมูลที่ได้เลือกสรรมากับการตีความ โดยอาศัยความรู้จากข้อมูลที่ได้เลือกมา ข้อมูลเหล่านั้นอาจถูกเลือกมาโดยผู้อื่นหรือโดยนักประวัติศาสตร์เอง ในขณะที่นักประวัติศาสตร์อ่านและเขียนงานนั้น ทั้งการตีความและเลือกสรรข้อมูลและจัดระบบข้อมูลนั้น จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างจากอิทธิพล ที่การกระทำทั้งสองประการมีต่อกันและกัน บางทีการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นโดยไม่ได้เจาะจง อิทธิพลของกิจกรรมทั้งสองประการที่มีต่อกันนี้ รวมเอาอิทธิพลที่ปัจจุบันกับอดีตมีต่อกันเข้าไปด้วย ทั้งนี้เพราะนักประวัติศาสตร์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของโลกปัจจุบัน แต่ข้อมูลประวัติศาสตร์นั้นเป็นของอดีต นักประวัติศาสตร์กับข้อมูลประวัติศาสตร์ จึงเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นต่อกัน นักประวัติศาสตร์ที่ปราศจากข้อมูลนั้นย่อม

ปราศจากรากฐานและไร้ผลงาน ข้อมูลที่ปราศจากนักประวัติศาสตร์ ก็คือ สิ่งที่ตายแล้ว และปราศจากความหมาย

ลักษณะสำคัญของประวัติศาสตร์อีกประการหนึ่ง คือ การพิจารณาปัญหาของประวัติศาสตร์ จะเน้นหนักที่พัฒนาการของปัญหานั้น หรืออีกนัยหนึ่งปัญหาประวัติศาสตร์เป็นกระบวนการ (Process) ซึ่งจะทำให้ภาพพัฒนาการของเหตุการณ์ในอดีตที่โยงใยมาถึงปัจจุบัน ไม่ได้เป็นเพียงภาพเล่า เหมือนการเล่านิทาน หรือเล่าเหตุการณ์ในอดีตเท่านั้น เพราะการที่จะเข้าใจได้ว่าเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งเกิดขึ้นได้อย่างไร มีความเป็นมาอย่างไร ทำไมจึงเกิดเหตุการณ์ต่างๆ ขึ้น นักประวัติศาสตร์ต้องชี้ให้เห็นด้วยว่า อะไรเป็นเหตุและอะไรเป็นผล การมองหาเหตุผลในพฤติกรรมและแนวความคิดของมนุษย์ในอดีตนั้น เป็นข้อบังคับที่นักประวัติศาสตร์ต้องทำอยู่ตลอดเวลา คุณค่าของนักประวัติศาสตร์นั้นอยู่ที่การอธิบายถึงเหตุและผลของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น การอธิบายทำให้ปมของเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ได้คลี่คลาย จนเกิดความเข้าใจดีขึ้น ทั้งนี้ต้องเข้าใจว่าข้อมูลใหม่ๆ เกี่ยวกับอดีตถูกค้นพบอยู่เกือบทุกวัน นักประวัติศาสตร์จึงต้องเป็นผู้ที่ทำหน้าที่สร้างประวัติศาสตร์ และเรียนรู้ประวัติศาสตร์ไปด้วยในเวลาเดียวกัน

กล่าวโดยสรุป ประวัติศาสตร์เป็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ในอดีตและการศึกษาค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ถูกสอนให้สำนึกถึงมนุษย์ในฐานะที่เป็นกระบวนการอยู่เสมอ การที่ข้อมูลใหม่ๆ เกี่ยวกับอดีตถูกค้นพบอยู่ตลอด แสดงว่านักประวัติศาสตร์ผู้กำลังเรียนรู้ประวัติศาสตร์และกำลังสร้างประวัติศาสตร์นั้น ได้ทำการค้นคว้า เสาะแสวงหาข้อเท็จจริงใหม่ หรือข้อเท็จจริงที่ถูกกลบเกลาย และนำข้อเท็จจริงเหล่านั้นมาเล่า และอธิบายเหตุและผลเพิ่มเติม หรือแตกต่างจากที่เคยเล่า และเคยอธิบายกันมาแล้ว

การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา ของการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงเป็นการศึกษาถึงความเป็นมนุษย์ในมิติทางประวัติศาสตร์ เป็นการให้ความหมายแก่เหตุการณ์ในอดีต เพื่อสร้างความเข้าใจให้กับคนในปัจจุบัน โดยอาศัยหลักการของความเป็นเหตุเป็นผล และข้อมูลหลักฐาน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่เหมาะสมต่อไป

3. แนวคิดเรื่องศาสนา วัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธุ์

จากการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยพบว่า การศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีความสัมพันธ์กับหลักศาสนาอิสลาม การดำเนินชีวิต วัฒนธรรม และความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนี้

3.1 แนวคิดเรื่องศาสนาและวัฒนธรรม

ศาสนามีความเกี่ยวข้องกับมนุษยศาสตร์ คือ ศาสนามีความมุ่งหมายให้แต่ละบุคคลรู้จักปกครองจิตใจของตนเองได้ ในที่บางแห่งกล่าวว่าถ้าปกครองจิตใจของตนเองได้เสียอย่างเดียว ก็สามารถปกครองได้ทุกอย่าง ในความหมายนี้ ศาสนาให้ประสิทธิภาพในการปกครองได้อย่างลึกซึ้งกว่ากฎหมายทั้งปวง

ศาสนาทำให้คนเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ ศาสนาเป็นหลักคำสอนที่มุ่งให้คนเราพัฒนาจากสภาพสัตว์ประเภทคนไปสู่ความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสภาพที่สูงกว่าสัตว์ และคนที่ยังไม่ได้พัฒนา สัตว์กับคนนั้นไม่มีอะไรแตกต่างกันในลักษณะทางธรรมชาติ คือ มีสัญชาตญาณเดิมเสมอกัน การที่คนเรามีหลักธรรมทางศาสนา คือ เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบได้นั้น ก็ต้องได้รับการศึกษาอบรมทางศาสนา ซึ่งให้การศึกษาทางจิต ทางวิญญาณ ทางศีลธรรม สอนให้รู้จักผิดชอบชั่วดี ไม่ยอมตนให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจกิเลส รู้จักเห็นใจผู้อื่น และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง มองโลกในแง่ความเป็นจริง ไม่หลงมกมาย เพื่อบรรลุถึงอุดมคติสูงสุดของชีวิต คือ ความจริง ความดี ความงาม ความสุข และความบริสุทธิ์ อันเป็นจุดหมายสุดยอดของชีวิต

อมรา พงศาพิชญ์²⁰ ให้ความหมายของวัฒนธรรมในทางมานุษยวิทยาว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้น มิใช่สิ่งที่มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรม และ/หรือความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง วัฒนธรรมก็คือระบบในสังคมมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น มิใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณ

ศาสนาและวัฒนธรรมมีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ ศาสนาหรือระบบความเชื่อก็คือ สถาบันทางสังคมซึ่งช่วยให้เกิดการจัดระเบียบทางสังคม การแยกสถาบันศาสนาออกจากสถาบันอื่นๆ เช่น สถาบันเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ฯลฯ ก็เพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์เท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว สถาบันต่างๆ เหล่านี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และเกี่ยวโยงกัน แยกออกจากกันโดยเด็ดขาดไม่ได้

ศาสนาสามารถพิจารณาได้เป็น 2 ระดับ คือ ศาสนาในระดับความเชื่อ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ซึ่งรวมความเชื่อรูปแบบต่างๆ ไว้ด้วยกัน และศาสนาในระดับสถาบัน ซึ่งมีทั้งความเชื่อ การจัดองค์กร และผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งศาสนาทั้งสองระดับนี้ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม

²⁰ อมรา พงศาพิชญ์, วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 1.

โรเบิร์ต เรดฟิลด์ (Robert Redfield) นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกัน ได้ชี้ให้เห็นถึงข้อแตกต่างในระดับของความเชื่อที่มีอยู่ในสังคมต่างๆ และได้เสนอทฤษฎีว่า วัฒนธรรมสามารถแบ่งได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับวัฒนธรรมหลัก (great tradition) และระดับวัฒนธรรมชาวบ้าน (little tradition) โดยทั้งสองระดับเกี่ยวข้งกันและแยกจากกันไม่ได้ ระดับแรกคือความเชื่อตามกฎเกณฑ์ที่มีผู้บัญญัติไว้ วัฒนธรรมหลักนี้ส่วนใหญ่จะเริ่มเกิดขึ้นในเมือง ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางของความเจริญ และเป็นที่รักษาไว้ซึ่งความถูกต้องของกฎเกณฑ์ต่างๆ ความเชื่อทางศาสนา กฎหมาย และประเพณีต่างๆ ที่เริ่มเกิดขึ้นในเมืองจะมีการอนุรักษ์ทำให้อยู่ในลักษณะที่เป็นของแท้ ต่อมาเมื่อเกิดการแพร่กระจายของวัฒนธรรมและกฎเกณฑ์ต่างๆ จะปรากฏว่าชนบทรวมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ กฎหมาย ฯลฯ จะอยู่ในลักษณะที่ผิดเพี้ยนไปจากต้นตำรับเดิม แต่ก็ยังมีเค้าของเดิม ความผิดเพี้ยนที่เกิดขึ้นทำให้เกิดวัฒนธรรมอีกระดับหนึ่งที่เรียกว่า วัฒนธรรมชาวบ้าน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เพราะวัฒนธรรมหลักขาดส่วนประกอบที่ชนส่วนใหญ่ต้องการ

กล่าวโดยสรุป คือ ศาสนาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญมากของวัฒนธรรม ถ้าจะแยกวัฒนธรรมออกเป็นวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมรอง ศาสนาก็นับเป็นส่วนประกอบที่สำคัญมากของวัฒนธรรมหลัก อาจเกี่ยวข้องในส่วนของวัฒนธรรมรองบ้าง การพิจารณาเรื่องวัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับเรื่องศาสนา การถ่ายทอดและการรับวัฒนธรรมจากสังคมอื่น จะมีมากน้อยเพียงใด หรือจะเข้ากันได้หรือไม่ จะมีความขัดแย้งกันในระดับรุนแรงหรือไม่ ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมนั้นๆ ว่าเป็นวัฒนธรรมหลักหรือวัฒนธรรมรอง และมีความเกี่ยวข้องกับศาสนาอย่างไร

3.2 ทฤษฎีการแพร่กระจายวัฒนธรรม

การศึกษาวัฒนธรรมของมนุษย์ในสังคม เริ่มจากความสนใจในมนุษยชาติและความพยายามเข้าใจสังคมมนุษย์ ถ้ามองย้อนหลังไปในประวัติศาสตร์ของแต่ละสังคม จะพบว่าทุกสังคมมีตำนาน นิทาน ที่เล่าถึงการเกิดมาของมนุษยชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์ของตน แม้ชาวบ้านที่ไม่รู้หนังสือก็ยังมีตำนาน คนแทบทุกชาติทุกภาษามีตำนานเกี่ยวกับจุดเริ่มต้นของบรรพบุรุษตน

ทฤษฎีการแพร่กระจายวัฒนธรรม แพร่หลายมากในสหรัฐอเมริกา โดยฟรานส์ โบแอส (Franz Boas) โบแอสให้นักวิจัยและนักศึกษาศนใจกับข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงและมีหลักเกณฑ์ เป็นการศึกษาและวิจัยแต่ไม่วิเคราะห้ นักศึกษาจะต้องจดบันทึกและทำรายงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมจากแ่งมุมต่างๆ เมื่อศึกษาวัฒนธรรมต่างๆแล้ว จึงค่อยกลับมาวิเคราะห์

ภายหลัง โบแอสเชื่อว่า ในเวลานั้นยังไม่มีควมจำเป็นที่จะสร้างทฤษฎี ความรู้ใหม่ๆ สำคัญกว่า พอวิจัยเสร็จแล้วทฤษฎีจะตามมาเอง การสร้างทฤษฎีตั้งแต่ยังได้ข้อมูลไม่ครบนั้น จะทำให้ทฤษฎีลำเอียงและไม่เที่ยงธรรม ความลำเอียงของนักสร้างทฤษฎีจะทำให้ทฤษฎีที่สร้างขึ้นมาเชื่อถือไม่ได้ ฉะนั้นการสร้างทฤษฎีควรจะสร้างเมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนแล้ว

วัฒนธรรม คือ ระบบสัญลักษณ์ที่มนุษย์สร้างขึ้น ดังนั้น การศึกษาวัฒนธรรม ก็คือ การศึกษาระบบสัญลักษณ์ เมื่อศึกษาวัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่มอย่างละเอียดแล้ว จึงค่อยศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมหรือสัญลักษณ์ของกลุ่มชนในบริเวณข้างเคียง โบแอสเชื่อว่ากลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมคล้ายกันจะเป็นกลุ่มชนที่มีความสนิทสนมและมีความสัมพันธ์กันมาก่อน วัฒนธรรมหรือระบบสัญลักษณ์แพร่กระจายออกไป เพราะคนย้ายถิ่นและนำเอาวัฒนธรรมเก่าติดตัวไปด้วย หรือเพราะคนจากถิ่นอื่นมาติดใจวัฒนธรรมของคนกลุ่มนี้ และขอยืมวัฒนธรรมไปใช้ โบแอสไม่เชื่อว่าคน 2 กลุ่มที่อยู่ห่างไกลกัน ต่างคนต่างคิดวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงเหล่านี้ขึ้นมาเอง การศึกษาวัฒนธรรมของคนแต่ละกลุ่ม คือ การพยายามทำความเข้าใจกับวัฒนธรรมหรือลักษณะความเป็นอยู่ของคนแต่ละกลุ่ม โบแอสกำหนด ประเด็นพิจารณาเพื่อประโยชน์ในการศึกษาองค์ประกอบของวัฒนธรรม คือ (1) ลักษณะการวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมวัตถุหรือไม่ใช่วัตถุซึ่งเป็นขั้นปฐม เป็นหน่วยที่เล็กที่สุดที่สามารถชี้ให้เห็นชัด (2) หน่วยเชิงซ้อนวัฒนธรรม คือ วัฒนธรรมวัตถุหรือไม่ใช่วัตถุที่รวมลักษณะการวัฒนธรรม หรือวัฒนธรรมขั้นปฐมเข้าไว้ด้วยกัน และ (3) เขตวัฒนธรรม คือ การรวมบริเวณท้องที่ที่กลุ่มชนตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณเดียวกัน และมีลักษณะวัฒนธรรมร่วมกัน เป็นการพยายามขีดเส้นแบ่งแนวพื้นที่อย่างกว้างๆ และไม่ขีดเส้นอย่างถาวร นักวิจัยพอจะวาดภาพได้ว่าคนที่อยู่ในบริเวณใดมีลักษณะอย่างไร การศึกษาเขตวัฒนธรรมนี้ ส่วนใหญ่จะหมายถึงการแพร่กระจายวัฒนธรรมจากจุดหนึ่งไปยังจุดต่างๆ จุดเริ่มต้นที่เกิดของวัฒนธรรม เรียกว่า ศูนย์วัฒนธรรม และบริเวณรอบนอกที่วัฒนธรรมแพร่กระจายไปถึง หรือส่วนที่อยู่บริเวณชายขอบจริงๆ มักจะมีเส้นขีดแบ่งที่ไม่ชัดเจน วัฒนธรรมที่แพร่กระจายจนถึงชายขอบนี้ก็มีลักษณะผิดเพี้ยนจากวัฒนธรรมที่ศูนย์รวม เรียกว่า วัฒนธรรมชายขอบ

โครเบอร์ (Kroeber), โลวี่ (Lowie), และวิสเลอร์ (Wissler) ลูกศิษย์ของโบแอส ใช้แนวคิดนี้เป็นเครื่องมือในการศึกษาวัฒนธรรม แต่องค์ประกอบของวัฒนธรรมที่โบแอสและลูกศิษย์ไม่ได้สนใจมาก คือ ระบบหรือสถาบันทางสังคม ระบบหรือสถาบันนี้เป็นสิ่งที่จับต้องไม่ได้ แต่เป็นส่วนสำคัญของสังคมและวัฒนธรรม เช่น ระบบเศรษฐกิจ ระบบการปกครอง ระบบความเชื่อถือ และระบบการนับญาติ เป็นต้น

โครเบอร์ (Kroeber) สนใจเกี่ยวกับศาสนา ปรัชญา และประวัติศาสตร์ของสังคม โครเบอร์เน้นว่ารูปแบบของวัฒนธรรมนั้นสำคัญที่สุด ส่วนประกอบของวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่

ต้องเรียนรู้ นอกจากนี้ไครเบอร์ยังสนใจเกี่ยวกับสาเหตุของการเกิดวัฒนธรรม แต่หาคำตอบไม่ได้ ไครเบอร์พยายามพิจารณาว่าบุคคลหรือวัฒนธรรมเป็นเหตุให้เกิดอารยธรรม และสรุปว่าถึงแม้ว่าบุคคลอาจจะเป็นเหตุให้เกิดอารยธรรมได้ แต่ตัววัฒนธรรมก็สำคัญเช่นกัน ทั้งนี้เพราะจุดสูงสุดของความเจริญและความก้าวหน้าของอารยธรรม คือ ช่วงระยะเวลาที่ส่วนประกอบของวัฒนธรรม (แนวความคิด ค่านิยม วิถีชีวิต ฯลฯ) มีลักษณะที่เหมาะสม และเข้ากันได้อย่างสอดคล้องที่สุด

โลอี (Lowie) มีแนวคิดใกล้เคียงกับไครเบอร์ แต่โลอีสนใจศึกษาทางด้านโครงสร้างของระบบเครือญาติ ผลงานของโลอีเป็นการวิจารณ์หรือบรรยายเกี่ยวกับสังคมต่างๆ และสะท้อนให้เห็นการพิจารณาสังคมต่างๆ ในแนววิวัฒนาการ โลอีพยายามแสวงหากฎเกณฑ์ธรรมชาติที่ทำให้สังคมต่างๆ เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะเดียวกัน หรือมีระบบคล้ายกัน ผลงานของโลอีมีลักษณะต่อต้านความคิดที่ว่าวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดลักษณะของสังคม ทั้งนี้เพราะโลอีเชื่อว่ามีกฎเกณฑ์ธรรมชาติเป็นตัวกำหนดลักษณะของสังคม ไม่ใช่วัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง โลอีไม่เชื่อว่าปัจจัยทางเศรษฐกิจมีบทบาทต่อสภาพโครงสร้างของสังคม เพราะปัจจัยอื่นๆ ได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พร้อมๆ กับปัจจัยทางเศรษฐกิจ

วิสเลอร์ (Wissler) สนใจศึกษาเรื่องเขตวัฒนธรรมและลักษณะการวิวัฒนาการ วิสเลอร์เชื่อว่า จุดเริ่มของศูนย์กลางวัฒนธรรม ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเชื้อชาติมากกว่าปัจจัยทางภูมิศาสตร์ และการเลือกที่ตั้งของศูนย์กลางก็ไม่ได้มีกฎเกณฑ์อะไร แต่หลังจากที่ได้มีการตั้งรกรากและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม แล้วสภาพแวดล้อมจะเป็นปัจจัยยึดเหนี่ยววัฒนธรรมให้มั่นคง วิสเลอร์ใช้เวลาส่วนใหญ่ให้ความสนใจกับลักษณะการวิวัฒนาการ ที่ประกอบเป็นเขตวัฒนธรรม โดยวิเคราะห์หินเดียนเผ่าต่างๆ ในอเมริกา

สำหรับในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับแนวคิดของไครเบอร์ ที่ศึกษาในมิติของศาสนา ปรัชญา และวัฒนธรรมท้องถิ่น ที่ศึกษาการแพร่กระจายของวัฒนธรรมที่มีความทับซ้อนกันอยู่หลายชั้น ทั้งในกลุ่มคนที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม ว่าวัฒนธรรมท้องถิ่นมีการแพร่กระจายและทับซ้อนกันในลักษณะใด

3.3 แนวคิดเรื่องศาสนาและกลุ่มชาติพันธุ์

กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic group) คือ กลุ่มคนที่มีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษาพูด และเชื้อสายจากบรรพบุรุษกลุ่มเดียวกัน เช่น คนไทย คนพม่า คนกะเหรี่ยง ฯลฯ กลุ่มชาติพันธุ์มีลักษณะเด่น คือ เป็นกลุ่มคนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน บรรพบุรุษในที่นี้อาจหมายถึงทางสายเลือด หรือทางวัฒนธรรม ผู้ที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันจะมีความรู้สึกผูกพันทางสายเลือดและทางวัฒนธรรมอยู่ด้วยกันพร้อมๆ กันไป เป็นความรู้สึกผูกพันที่ช่วย

เสริมสร้างเอกลักษณ์ของบุคคลและของชาติพันธุ์ ขณะเดียวกันสามารถเร้าอารมณ์ความรู้สึกให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าผู้ที่อยู่ในกลุ่มชาติพันธุ์นับถือศาสนาเดียวกัน

การศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ที่ขัดแย้งกัน และจำเป็นต้องอยู่ใกล้ชิดกัน ตัวอย่างเช่น ปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นับถือศาสนาต่างกัน เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากความเชื่อของศาสนา มากกว่าเกิดจากความแตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์

ในกรณีที่กลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ใกล้เคียงและเข้ากันไม่ได้ นั้น จะพบว่าเป็นเพราะวัฒนธรรมสองวัฒนธรรมเข้ากันไม่ได้ วัตถุประสงค์ทางการเมืองไม่ตรงกัน และต่างกลุ่มต่างก็ไม่ยอมรับซึ่งกันและกัน ความเข้ากันไม่ได้ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม และจำเป็นต้องพิจารณาโดยใช้แนวคิดความขัดแย้งในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ โดยมองจากความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่

อาร์ เอ เชอเมอร์ฮอน (R. A. Schermerhon) เสนอว่าจะต้องพิจารณาทั้งแง่มุมของอำนาจ จำนวน และกลุ่มชาติพันธุ์ อาจพิจารณาที่ละขั้นตอน คือ ขั้นตอนแรก พิจารณาจากแง่มุมของอำนาจ แบ่งออกได้เป็นกลุ่มที่มีอำนาจหรือกลุ่มครอบงำอำนาจ และกลุ่มที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครอง หรือกลุ่มใต้การปกครอง ขั้นตอนที่สอง พิจารณาในเรื่องของจำนวน กลุ่มที่มีจำนวนน้อยและมีอำนาจในประเทศ คือ กลุ่มชนชั้นนำ และประชาชนส่วนใหญ่ที่ไม่มีอำนาจ คือ มวลชน และขั้นตอนที่สาม พิจารณาในแง่ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีอำนาจ มีจำนวนมาก หรือชนกลุ่มใหญ่ และกลุ่มชาติพันธุ์ที่ไม่มีอำนาจ มีจำนวนน้อย หรือ ชนกลุ่มน้อย

การศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในสังคมมักจะหลีกเลี่ยงชนกลุ่มน้อยได้ยาก ความแตกต่างระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เกิดขึ้นด้วยหลายสาเหตุ ในที่นี้แบ่งออกได้เป็น 5 ลักษณะ คือ

- (1) แบ่งโดยวัฒนธรรม ในบางสังคมมีการแบ่งชนชั้น ซึ่งอยู่ในสังคมเดียวกัน
- (2) แบ่งจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณที่ห่างไกล
- (3) เกิดจากการผนวกดินแดน ถ้าดินแดนที่ได้มาประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างไปจากคนส่วนใหญ่ ก็จะกลายเป็นชนกลุ่มน้อย
- (4) เกิดจากการย้ายถิ่น ที่ชนกลุ่มหนึ่งอพยพย้ายถิ่นเข้าไปอยู่ในสังคมอื่น โดยที่ชนกลุ่มนี้มีลักษณะทางวัฒนธรรมแตกต่างจากคนในสังคมที่ตนย้ายเข้าไปอยู่ และ
- (5) เกิดจากการตกเป็นประเทศอาณานิคม ทำให้เจ้าของประเทศซึ่งมีจำนวนมากมีลักษณะของผู้อยู่ใต้ปกครอง และต้องยอมจำนนต่อข้อเรียกร้องของมหาอำนาจ

กล่าวโดยสรุป ชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นับเป็นกลุ่มผู้นับถือศาสนาเดียวกัน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ ผู้นับถือพุทธศาสนาหรือนับเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ลักษณะเฉพาะของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นปัจจัยหนึ่งซึ่งกำหนดลักษณะความสัมพันธ์ ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาซึ่งกันและกัน หรือเป็นความสัมพันธ์แบบชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่ก็ได้

3.4 วัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ และศาสนา

วัฒนธรรม กลุ่มชาติพันธุ์ และศาสนา เป็นเรื่องละเอียดลึกซึ้งมาก เพราะเกี่ยวข้องกับความผูกพันทางสายเลือด เอกลักษณ์ของบุคคล ความเชื่อ และโคตรตระกูล ตลอดจนเสถียรภาพทางการเมืองและสังคม

แนวคิดศาสนาพลเมือง ในสังคมประชาธิปไตยสมัยใหม่ หมายถึง ศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นประชาชนหรือพลเมืองของประเทศใดประเทศหนึ่ง เป็นศาสนาที่มีประเด็นเรื่องชาติ และรัฐประเทศเข้ามาผูกติดอยู่ด้วย

รูสโซ (Jean Jacques Rousseau) เป็นผู้สร้างคำว่าศาสนาพลเมือง (Civil Religion) แต่ผู้ที่นำมาใช้ คือ โรเบิร์ต เบลลาร์ (Robert Bellah) โดยเบลลาร์ได้ศึกษากระบวนการเข้าสู่ความทันสมัย และชี้ให้เห็นว่าในกระบวนการพัฒนาประเทศนั้น ได้เกิดการปรับเปลี่ยนองค์กรศาสนา โดยได้นำเสนอในบทความเรื่อง Civil Religious in America ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกใน ค.ศ. 1960

แฟรง เรโนลด์ (Frank Reynolds) ได้เสนอความคิดว่า มีการใช้สัญลักษณ์ทางศาสนาเพื่อประโยชน์ของการสร้างชาติหรือรัฐประเทศ ในประเทศไทยสัญลักษณ์ทางศาสนาถูกเอามาใช้เพื่อรัฐชาติ เนื่องจากประเทศไทยมีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่ปรับองค์กรทางศาสนามาใช้เพื่อสร้างชาติอยู่แล้ว เรโนลด์ได้เสนอว่า ควรเรียกกระบวนการปรับศาสนานี้ว่า Civic Religion ซึ่งแตกต่างจากในสหรัฐอเมริกา ที่สร้างศาสนาขึ้นมาใหม่ ให้มีองค์ประกอบของรัฐชาติ และเรียกว่า Civil Religion แต่ไม่ว่าจะเรียกว่าอย่างไร สุดท้ายแล้วศาสนาพลเมืองได้ทำหน้าที่ (function) และบทบาทในสังคม เนื่องจากสถาบันศาสนาและสถาบันชาติได้ถูกประสานเข้าด้วยกัน เราอาจเรียกสถาบันใหม่นี้ว่า ศาสนาชาติ หรือ ศาสนาประชาชน หรือศาสนาพลเมือง ก็ได้

ในบทความเรื่อง Civic Religion and National Community in Thailand แฟรง เรโนลด์ ได้พิจารณาประวัติศาสตร์ไทย พบว่าศาสนามีส่วนช่วยในเรื่องการเมืองการปกครอง และการบริหารประเทศเรื่อยมา ความคิดเรื่อง ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งมีขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 ก็เป็นตัวอย่างของศาสนาพลเมืองที่ชัดเจน เพราะเป็นการผนวก 3 เรื่องเข้าไว้ด้วยกัน

อีกทั้งเหตุการณ์สำคัญต่างๆ อาทิ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 ก็ได้มีการนำสัญลักษณ์ทางศาสนา เช่น พระพุทธรูป มาใช้ในพิธีกรรมของรัฐ เป็นต้น สัญลักษณ์ธงชาติ และสัญลักษณ์พระมหากษัตริย์ก็ถูกนำมาใช้เรื่อยๆ ในสังคมไทย สมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้พยายามส่งเสริมลัทธิชาตินิยมในหมู่คนไทย เพื่อประโยชน์ของการสร้างชาติในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เพื่อสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สร้างเอกลักษณ์ของความเป็นไทย และต่อต้านคอมมิวนิสต์ไปพร้อมๆ กัน ในเรื่องของการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยและพุทธศาสนา รัฐบาลมองว่าวัฒนธรรมไทย คือ วัฒนธรรมพุทธศาสนา ซึ่งถึงแม้จะมีองค์ประกอบของศาสนาพราหมณ์อยู่บ้างก็ไม่ได้รังเกียจ และไม่ได้มีการแยกพุทธศาสนาออกจากพราหมณ์แต่อย่างใด ต่อมาในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งเป็นช่วงที่เริ่มแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ นโยบายและปรัชญาของรัฐบาล คือ การพัฒนาประเทศ ดังนั้นจึงไม่มีการอนุรักษ์ แต่มีกิจกรรมส่งเสริมทางด้านศาสนา คือ การส่งเสริมให้มีโครงการธรรมทูตและโครงการธรรมจาริก อันเป็นการพยายามเผยแพร่ศาสนาพุทธทั้งในประเทศและต่างประเทศ มีการจัดทำหลักสูตรโดยกระทรวงศึกษาธิการ ร่วมกับกรมศาสนา มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และมหามกุฏราชวิทยาลัย หลักการใหญ่ คือ อบรมภิกษุสงฆ์และจัดให้ภิกษุสงฆ์นำความรู้เกี่ยวกับศาสนาและการพัฒนาไปเผยแพร่ให้ประชาชนทั้งในต่างจังหวัดและต่างประเทศ

ความพยายามให้เกิดการผสมกลมกลืน และบูรณาการของชาติพันธุ์ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีลักษณะทางกายภาพเหมือนกัน มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกัน โดยใช้ลัทธิชาตินิยมและศาสนาพุทธเป็นแนวปฏิบัติเช่นนี้ ได้รับการดำเนินการต่อมาในสมัยจอมพลถนอม กิตติขจร โครงการที่คล้ายคลึงกัน คือ โครงการอบรมพระภิกษุสงฆ์ในฤดูร้อน เพื่อส่งเสริมการพัฒนาท้องถิ่น

สำหรับคนไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นับเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและศาสนาที่ชัดเจน และมีความรู้สึกผูกพันกับเอกลักษณ์นี้มาก ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมีวัฒนธรรมและศาสนาเป็นสาเหตุหลัก การแยกตัวของกลุ่มมุสลิมในประเทศไทยแบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มขบวนการก่อการร้าย ซึ่งมีหลายกลุ่มย่อย และกลุ่มขบวนการเชื้อชาตินิยมหรือกลุ่มอุดมการณ์มุสลิม ซึ่งเป็นกลุ่มที่เปิดเผย แต่ไม่มีจำนวนหรือหัวหน้าที่ชัดเจน กิจกรรมหลัก คือ การรณรงค์สร้างความรู้สึกรักชาติพันธุ์ นิยามในหมู่ประชาชนโดยใช้ใบปลิวหรือเอกสารสิ่งพิมพ์เป็นสื่อ โดยเรียกร้องให้รวมพลังเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมและเอกลักษณ์ของอิสลามรวมทั้งดูแลให้เกิดความเป็นธรรมแก่ประชาชน

ที่ผ่านมารัฐบาลได้ใช้นโยบายการผสมกลมกลืน กับชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ การผสมกลมกลืนมีความเป็นไปได้ เพราะลักษณะทางกายภาพและความเชื่อไม่ต่างกันมากนัก

แต่กรณีของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ วัฒนธรรมหลักที่แตกต่างกันมาก คือ ศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม คนที่นับถือศาสนาอิสลามจะไม่สามารถผนวกความเชื่ออื่นเข้าไปได้อีก ฉะนั้นการผสมกลมกลืนทางศาสนาจึงเกิดขึ้นไม่ได้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษา ทั้งในเรื่องของวัฒนธรรมหลักและวัฒนธรรมชาวบ้าน ถ้าส่วนที่ต่างกัน คือ วัฒนธรรมชาวบ้าน โอกาสที่ชนกลุ่มใหญ่และชนกลุ่มน้อยจะเข้ากันได้ก็มีความเป็นไปได้ เพราะการพยายามประสานวัฒนธรรมหลักที่ขัดแย้งกัน แทนที่จะแก้ไขปัญหา กลับจะเป็นการสร้างปัญหา เพราะเป็นการยึดยึดสิ่งใหม่ที่แปลกปลอมและยากแก่การยอมรับให้แก่ชนกลุ่มน้อย การอ้างนโยบายของรัฐและกฎหมายข้อบังคับ ทำให้ประชาชนรู้สึกถูกบังคับและจำกัดเสรีภาพ สร้างความบิบบั่นให้แก่ชนกลุ่มน้อย ทำให้รู้สึกว่าตนเองด้อยโอกาส มีปมด้อย และไม่ได้รับความยุติธรรม ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

4. แนวคิดทางปรากฏการณ์วิทยา

แนวคิดทางปรากฏการณ์วิทยา เป็นแนวคิดที่มีพัฒนาการมาจากแนวคิดทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ แนวคิดปรากฏการณ์นิยมเป็นพื้นฐานที่สำคัญของวิธีการศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา ผู้วิจัยจึงได้ให้ความสำคัญของการศึกษาแนวคิดดังกล่าว ดังพอสรุปได้ดังนี้

4.1 ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์

ทฤษฎีนี้พยายามตอบคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ ระหว่างบุคคลกับสังคม ว่าบุคคลหนึ่งมองดูอีกคนหนึ่งอย่างไร สังคมสร้างบุคคลได้อย่างไร บุคคลสร้าง ดำรงรักษา และเปลี่ยนแปลงสังคมได้อย่างไร สังคมและบุคลิภาพของบุคคลมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างไร

ยอร์ช เฮร์เบิร์ต มีด (George Herbert Mead) และวิลเลียม เจมส์ (William James) นักปรัชญาในกลุ่มปฏิบัตินิยม เป็นผู้เสนอแนวคิดปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ แนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาอย่างมากในกลุ่มนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยชิคาโก โดย เฮร์เบิร์ต บลูเมอร์ (Herbert Blumer) ลูกศิษย์ของมีด เป็นผู้นำเสนอคำว่า ปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ใน พ.ศ. 2480 และอีกสำนักหนึ่งที่สนใจแนวคิดนี้ คือ สำนักไอโอวา โดย แมนฟอร์ด คูลิน (Manford Kulin)

เมื่อบลูเมอร์เสนอคำว่าปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ ได้นำเสนอฐานคติเกี่ยวกับธรรมชาติของชีวิตสังคม และระเบียบวิธีการศึกษา โดยกำหนดฐานคติหลัก 3 ประการ คือ (1) มนุษย์กระทำต่อสิ่งต่างๆ บนพื้นฐานแห่งความหมายที่สิ่งเหล่านั้นมีต่อเขา (2) ความหมายเหล่านี้เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมในสังคมมนุษย์ และ (3) ความหมายเหล่านี้จะได้รับการจัดการ เปลี่ยนแปลง และเลือกสรรจากกระบวนการสื่อความหมาย ซึ่งแต่ละบุคคลใช้ในการจัดการกับสิ่งต่างๆ ที่เขาประสบ

แนวคิดนี้ บุคคลหรือผู้กระทำทางสังคม (Social actor) เป็นตัวสื่อหลัก หรือผู้กำหนดการสร้าง และการตีความสภาพการณ์ทางสังคม และให้ความหมายของสภาพการณ์ นั้น ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมเป็นการแสดงภาพที่ชัดเจนถึงพลวัตของแนวทางของการกระทำ (lines of action) ซึ่งบุคคลใช้ในการบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งแท้ที่จริงแล้ว การที่บุคคลจะเลือกแนวทางของการกระทำได้ ก็ต้องเลือกจากบทบาทต่างๆ ที่มีอยู่มากมายในสังคม ส่วนโครงสร้างสังคมซึ่งมีลักษณะพลวัตจะถูกแสดงให้เห็นชัดเจน เพื่อให้เกิดความเข้าใจโครงสร้างนั้น ในช่วงเวลาหนึ่งๆ

ทฤษฎีนี้กล่าวถึงกระบวนการปฏิสัมพันธ์ และการจัดระเบียบทางสังคม ดังนี้

1. เนื่องจากพฤติกรรม เป็นการตอบโต้หรือปฏิกิริยาของกระบวนการที่บุคคลต่างๆ ได้แปลความหมาย ประเมินผล ให้ความหมายตามเนื้อหาสาระที่บุคคลได้กระทำต่อกัน การจัดระเบียบทางสังคมจึงมีลักษณะเป็นกระบวนการมากกว่าที่จะเป็นโครงสร้าง

2. โครงสร้างทางสังคมเป็นปรากฏการณ์หนึ่งๆ ที่เกิดขึ้นทันที โดยไม่ทำให้การกระทำของปัจเจกบุคคลหยุดชะงัก การที่จะเข้าใจแบบแผนของการจัดระเบียบทางสังคม จะต้องยอมรับว่าแบบแผนต่างๆ เหล่านั้น เป็นพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล

3. ขณะที่การกระทำมีลักษณะเป็นการกระทำที่ซ้ำๆ และมีโครงสร้างในเรื่องการกระทำนั้น โดยการนิยามสถานการณ์ และการคาดหวังที่เห็นอย่างเด่นชัด ธรรมชาติของสัญลักษณ์ ทำให้มีการแปลความหมาย การประเมินผล การนิยาม และการกำหนดพฤติกรรมใหม่ๆ โครงสร้างสังคมที่อยู่เดิมจึงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะเป็นการกระทำระหว่างกัน

4. ดังนั้นแบบแผนของการจัดระเบียบทางสังคมจึงเป็นตัวแทนปรากฏการณ์หนึ่งๆ ที่เกิดขึ้นทันทีทันใด ซึ่งสามารถรักษาไว้เสมือนเป็นเรื่องราวต่างๆ ที่นิยามสถานการณ์ต่างๆ ของผู้กระทำ อย่างไรก็ตาม กระบวนการสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งก่อให้เกิด และสนับสนุนแบบแผนเหล่านี้ สามารถดำเนินการเปลี่ยนแปลง ตลอดจนสามารถเปลี่ยนแปลงแบบแผนนั้นๆ ด้วย

4.2 แนวคิดปรากฏการณ์นิยม

แนวคิดปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) สานต่อแนวคิดเรื่องกระบวนการทางความคิดและสัญลักษณ์ของทฤษฎีปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ แนวคิดปรากฏการณ์นิยมเห็นว่า โลกทางจิตวิสัย (Subjective world) ของผู้กระทำ คือ ความจริงแท้ในตัวเอง ทฤษฎีไม่ควรเป็นสิ่งที่กล่าวถึงสำนึกภายนอก แต่ควรอธิบายวิธีการ และหนทางที่จะใช้ในการสร้าง ดำรงรักษา และเปลี่ยนแปลงสภาพจิตวิสัยของผู้กระทำ

คำว่า ปรากฏการณ์นิยมถูกนำมาใช้ครั้งแรก โดยเฮเกิล (Hegel) ในงานเขียนที่ชื่อว่า "Phenomenology of Mind" ใน ค.ศ. 1807 แต่ผู้นำแนวคิดที่มีอิทธิพลสำหรับสังคมวิทยา

สมัยใหม่ คือ เอ็ดมันด์ ฮัสเซิร์ล (Edmund Husserl) และอัลเฟรด ชูลท์ (Alfred Schutz) สำหรับฮัสเซิร์ล การค้นหาเหตุผลของการกระทำของมนุษย์ (Human reason) สามารถค้นหาได้จากสิ่งที่มนุษย์ได้พบในประสบการณ์ของตน ดังนั้น จึงให้ความสำคัญกับความสามารถของมนุษย์ที่จะเข้าใจความหมายของปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคม

4.3 วิธีการทางปรากฏการณ์วิทยา

วิธีการทางปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological Approach) เป็นการศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา โดยการนำเอาประสบการณ์ การหยั่งรู้เกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่างๆ (intuitive experience of phenomena) หรือสิ่งที่นำเสนอตัวของมันเองกับเราในประสบการณ์ระดับสำนึกมาเป็นจุดเริ่มต้น และพยายามที่จะถอดความลักษณะเฉพาะที่สำคัญของประสบการณ์ และแก่นสาร (essence) ของสิ่งที่มนุษย์มีประสบการณ์ออกมา

การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา เป็นรูปแบบหนึ่งของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ที่มีพื้นฐานตามกระแสแนวคิดปรากฏการณ์นิยม อันเป็นพื้นฐานทางสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ที่เชื่อว่าความจริงแท้แน่นอนไม่จำเป็นต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติที่เป็นสากลเสมอไป เพราะสังคมและธรรมชาติมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา บุคคลสามารถรับรู้ ให้ความหมาย และแสดงพฤติกรรม ที่ถือว่าเหมาะสมตามบริบทที่ตนอาศัยอยู่

การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา เป็นการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับข้อมูลความรู้สึกลึกซึ้ง โลกทัศน์ วัฒนธรรม และความหมาย ซึ่งอาจไม่ปรากฏออกเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ได้²¹ โดยเป็นการศึกษาที่เน้นการทำความเข้าใจและแปลความหมาย ไม่เฉพาะในสิ่งที่ปรากฏออกมาเท่านั้น แต่ยังเป็นการศึกษาทำความเข้าใจในประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์อย่างลึกซึ้ง เป็นวิธีการศึกษาที่ทำให้เข้าใจการให้ความหมายของการมีชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อมนั้นๆ ของบุคคล ทั้งนี้ เพราะแนวคิดนี้เชื่อว่า บุคคลเป็นผู้ที่สามารถให้ความหมาย หรือบ่งบอกการมีชีวิตอยู่โดยตรง ซึ่งขึ้นอยู่กับภูมิหลัง ภาษา วัฒนธรรม ที่สืบทอดกันมา

การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยาที่สำคัญ คือ การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยาแบบเฮร์เมเนวติก (Hermeneutic) โดยวิธีการนี้ให้ความสำคัญกับความหมายการเป็นบุคคล "What does it mean to be a person?" โดยมีแนวคิดเกี่ยวกับลักษณะบุคคลที่สำคัญ 5 ประการ ดังนี้

²¹ สุภางค์ จันทวานิช, การวิจัยเชิงคุณภาพ, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540).

ก. บุคคลมีสิ่งแวดล้อม (the person as having a world) ซึ่ง สิ่งแวดล้อมในความหมายของการศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา จะแตกต่างจากความหมายทั่วไป ที่ให้ความหมายว่าเป็นธรรมชาติหรือสิ่งต่างๆ ในโลก แต่จะหมายถึงกลุ่มของการปฏิสัมพันธ์ การปฏิบัติ และภาษา ที่หล่อหลอมมาจากวัฒนธรรม ซึ่งติดตัวมาตั้งแต่เกิด ดังนั้น สิ่งแวดล้อมของบุคคลจึงถูกกำหนดโดยภาษา วัฒนธรรม ประเพณี ตามความมุ่งหมายและค่านิยมของบุคคลนั้น

ข. บุคคลเป็นสิ่งที่ชีวิตที่ให้คุณค่าและความสำคัญแก่สิ่งต่างๆ (the person as a being for whom things have significance and value) บุคคลไม่เพียงมี สิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่ยังมี การให้คุณค่าและให้ความสำคัญกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐาน ของวัฒนธรรม ภาษา และสถานการณ์ของแต่ละบุคคล ดังนั้นการทำความเข้าใจบุคคลได้นั้น ต้อง ศึกษาในบริบทที่เขาเป็นอยู่

ค. บุคคลมีการให้ความหมายต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยตัวเขาเอง (self-interpreting) ซึ่งการให้ความหมายของบุคคลไม่ใช่เพียงแค่เกิดจากจิตสำนึกเท่านั้น แต่รวมถึง ภูมิหลังที่เกี่ยวข้องและมีความสำคัญต่อเขา รวมทั้งการพูดภาษา ประเพณี และวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมา

ง. บุคคลมีหน่วยรวม (the person as embodied) บุคคลใช้มีเพียงแต่ ภายนอกเท่านั้น แต่ยังมีส่วนอื่นที่อยู่เบื้องหลังการปฏิบัติตามปกติที่บุคคลนั้นแสดงออกมา ใน การแลกเปลี่ยนกับสิ่งอื่นๆ การรวบรวมสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกัน (embodied) และการรับรู้ (perception) โดยบุคคลรวมตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมและให้ความสนใจในสิ่งแวดล้อมที่มีความหมาย ต่อบุคคล

จ. บุคคลอยู่ในมิติเวลา (the person in time) จะคำนึงถึงบุคคลที่เป็นอยู่ ในเวลานั้น (being-in-time) ซึ่งอธิบายด้วยคำว่ามิติของเวลา (temporality) ซึ่งถูกกำหนด มาจากสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีต และมีผลต่อความรู้สึกนึกคิดในอนาคต

มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่ในปรากฏการณ์ ซึ่งตามแนวคิดทางปรากฏการณ์วิทยา คำว่าปรากฏการณ์นี้ หมายถึง ความสัมพันธ์ที่มีความหมายของการปฏิบัติและภาษาที่หล่อหลอม มาจากวัฒนธรรมที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ทำให้แต่ละบุคคลมีความรู้ ความคิด มองเห็น ได้ยิน สัมผัส และมีความรู้สึกนึกคิด อันเกิดจากการที่บุคคลมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม

การเชื่อมโยงประสบการณ์จากสิ่งหนึ่งไปสู่สิ่งหนึ่ง เป็นการเชื่อมโยง ประสบการณ์ในอดีต ที่บุคคลเคยได้รับหรือเข้าใจมาก่อนเข้ากับประสบการณ์ครั้งใหม่ โดยการ เปรียบเทียบประสบการณ์ในอดีต

ดังนั้น การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา จึงเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายการเกิดขึ้นของปรากฏการณ์โดยเฉพาะ และให้ความสำคัญเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตของบุคคล เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นถึงการค้นหาสาระสำคัญ (Essences) ของปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ในทุกๆ ประเด็น ว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นมีความหมายอย่างไรต่อบุคคล โดยให้ความสำคัญกับการรับรู้และให้ความหมายของบุคคล และการมีสติสะท้อนคิด พิจารณาการเกิดขึ้นของเหตุการณ์ตามธรรมชาติ การศึกษาปรากฏการณ์วิทยาเป็นระบบของการแปลความหมายของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นทั้งปรัชญาและวิธีการวิจัย โดยนักวิจัยมีข้อตกลงเบื้องต้นว่า บุคคลเป็นผู้ที่รู้และสามารถบอกเล่าความหมายของประสบการณ์ที่เกิดขึ้นได้

นอกจากนั้น การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา ยังเป็นวิธีการที่พยายามค้นหาความหมายของปรากฏการณ์ที่เป็นประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์ เมื่อผู้ให้ข้อมูลถูกถามให้อธิบายถึงประสบการณ์ นักวิจัยเป็นผู้นำข้อมูลที่ได้มาอธิบายความหมายภายใต้คำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งไม่ต้องการการทำนายหรือการพิสูจน์ตามการศึกษาเชิงปริมาณ เพราะการศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งต่อประเด็นที่ต้องการทำการศึกษา โดยอาศัยการบรรยายอธิบายและการสะท้อนคิดพิจารณาอย่างสมเหตุสมผลปราศจากอคติ เพื่อค้นหาความหมายของประสบการณ์นั้นๆ โดยผู้วิจัยมักจะใช้การตั้งคำถามแก่ผู้ให้ข้อมูลว่าเกิดอะไรขึ้น และผู้ให้ข้อมูลรู้สึกอย่างไร และให้หมายความว่าจะอย่างไร

การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา ของการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในครั้งนี้ จึงเป็นการศึกษาเพื่อวิเคราะห์ถึงประสบการณ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพราะบุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลที่สามารถแลเห็นสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างแท้จริงตามประสบการณ์และการรับรู้ของบุคคลต่างๆ ที่เป็นผู้ให้ข้อมูล ซึ่งประสบการณ์เหล่านี้ เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิเคราะห์สภาพปัญหาความรุนแรงและความไม่สงบที่เกิดขึ้น ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพราะหากเราทำการศึกษาวิจัยเฉพาะแต่เพียงข้อมูลที่ปรากฏ ข้อค้นพบอาจจะไม่ตรงกับความจริงที่บุคคลต่างๆ ที่อยู่ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้รับรู้และมีประสบการณ์ ดังนั้น การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา จึงเป็นการศึกษาและวิเคราะห์ประสบการณ์ที่บุคคลต่างๆ ในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ประสบจริงๆ ในชีวิตประจำวัน จากสิ่งที่พวกเขาได้กระทำในสภาวะการณ์ต่างๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ว่าบุคคลต่างๆ เหล่านั้นได้ทำสิ่งใดมาบ้าง ในช่วงเวลาใด เพราะเหตุใด เพื่อนำข้อมูลต่างๆ ที่ได้รับมาวิเคราะห์อย่างเป็นธรรม โดยไม่ได้ทำการศึกษาเฉพาะแต่เพียงข้อมูลที่เป็นรายงานที่ปรากฏ แต่เป็นการวิเคราะห์สิ่งๆ ที่ผู้ให้ข้อมูลได้ประสบ ว่าบุคคลต่างๆ เหล่านั้นได้ประสบสิ่งใดมาบ้าง เช่น เมื่อพวกเขาเหล่านั้นไปติดต่อกับราชการกับทางอำเภอ เจ้าหน้าที่

พูดกับพวกเขาอย่างไร ปฏิบัติกับพวกเขาอย่างไร เป็นต้น เพื่อสะท้อนความคิด และความรู้สึกของผู้มีประสบการณ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้น อันเป็นการสะท้อนภาพความจริงในมุมมองของการรับรู้จากประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งเป็นบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

กล่าวโดยสรุป การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยาของการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับบุคคล (Person) การดำรงชีวิตอยู่ในปรากฏการณ์ (being-in-the-world) การเชื่อมโยงปรากฏการณ์ (hermeneutic circle) และการเชื่อมโยงความหมาย (the fusion of horizon) เพื่อสร้างความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยอาศัยประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลแต่ละบุคคล

5. มุสลิมในประเทศไทยและมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากการทบทวนเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพบว่า มุสลิมในประเทศไทยและมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีลักษณะเฉพาะของการดำเนินชีวิตตามหลักศาสนาอิสลามและวัฒนธรรมท้องถิ่น ผู้วิจัยขอเสนอข้อมูลพื้นฐานของมุสลิมในประเทศไทยและมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ดังนี้

5.1 มุสลิมในประเทศไทย

ศาสนาอิสลามเกิดขึ้นในคาบสมุทรอาหรับ แล้วเผยแพร่ไปสู่ทวีปยุโรป มาที่อินเดียและหมู่เกาะชวา เข้ามาประเทศไทยในหลายทิศทาง กล่าวคือ ทิศตะวันตกผ่านบังคลาเทศ พม่า ทิศเหนือเข้ามาทางภาคใต้ของจีน และทิศใต้ผ่านมาเลเซีย

ชาวมุสลิมส่วนใหญ่ในประเทศไทย นับถือศาสนาอิสลามนิกายสุหนี่ ประมุขสูงสุดของชาวมุสลิมในประเทศไทยเรียกว่า จุฬาราชมนตรี ซึ่งรัฐบาลเป็นผู้แต่งตั้ง ในชุมชนมุสลิมจะมีผู้นำศาสนา มีโรงเรียนสอนศาสนาสำหรับเด็ก มีสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนา เรียกว่า สุเหร่าหรือมัสยิด มุสลิมส่วนใหญ่อาศัยอยู่ภาคใต้ของประเทศไทย แต่ในภาคอื่นๆ ก็มีมุสลิมอยู่เป็นจำนวนไม่น้อย คือ มุสลิมในภาคใต้รวมแล้วประมาณครึ่งหนึ่งของจำนวนประชากรมุสลิม

เดิมเป็นตำแหน่งข้าราชการในสำนักราชเลขาณูการในพระองค์ พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งและถอดถอนตามพระราชอัธยาศัย ต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2491 ให้ใช้ข้อความต่อไปนี้แทน "มาตรา 3 พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งจุฬาราชมนตรี เพื่อให้คำปรึกษาแก่กรมการศาสนาในกระทรวงศึกษาธิการเกี่ยวกับการศาสนูปถัมภ์ฝ่ายอิสลาม และให้มีเงินอุดหนุนฐานะจุฬาราชมนตรีตามสมควร"

ทั้งหมดในประเทศไทย ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มต่างๆ ของมุสลิมในประเทศไทย ตามต้นกำเนิดของพวกเขาได้ดังต่อไปนี้ คือ²²

1. กลุ่มคนที่ถือกำเนิดในประเทศไทยแท้ ที่เป็นมุสลิม คือ ผู้ที่เป็นคนไทย โดยเชื้อสาย ประกอบด้วยกลุ่มต่างๆ ดังนี้

- ก) ผู้ที่เป็นมุสลิมโดยกำเนิด คือ มีบิดามารดาเป็นมุสลิม
- ข) ผู้ที่เป็นมุสลิมโดยการสมรสกับชาวมุสลิมแล้วเปลี่ยนมารับศาสนา

อิสลาม

ค) ผู้ที่เปลี่ยนมารับศาสนาอิสลามด้วยความสนใจของตนเอง

2. กลุ่มชาวจาม (จัมปา) คือ ผู้ที่มาจากกัมพูชาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีอาณาจักรจามหรืออาณาจักรจัมปาโบราณอยู่ในประเทศไทย พบได้ในจังหวัดต่างๆ ที่อยู่ตามชายทะเลแถบตะวันออก ในกรุงเทพฯ ก็มีชาวจามอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งอ้างว่าตนอยู่มาตั้งแต่สร้างกรุงเทพฯ คนกลุ่มนี้ติดต่อกับชาวจามที่อยู่ในที่อื่นๆ ในประเทศไทยอยู่เสมอ และยังติดต่อกับพวกเดียวกันที่อยู่ในประเทศกัมพูชาด้วย

3. กลุ่มตะวันออกกลาง เป็นกลุ่มเชื้อชาติที่สำคัญที่สุดในบรรดามุสลิมที่มาจากประเทศตะวันออกกลาง คือ ชาวอิหร่าน ถึงแม้ว่าเมื่อเทียบจำนวนในบรรดามุสลิมทั้งหมดแล้วพวกเขาจะมีจำนวนน้อยมากก็ตาม คนไทยพุทธซึ่งเป็นคนสำคัญๆ ของประเทศมีอยู่ไม่น้อย ที่มีเชื้อสายอิหร่าน บ้างมาแต่งงานกับคนไทยพุทธ บ้างก็แต่งงานกับคนมุสลิมด้วยกัน และอยู่ร่วมกับสังคมไทยได้เป็นอย่างดี

4. กลุ่มเอเชียใต้ ประกอบด้วยชาวปากีสถาน อินเดีย ศรีลังกา บังคลาเทศ มีอยู่ในหลายจังหวัด เช่น จังหวัดตาก นครสวรรค์ เชียงใหม่ พิษณุโลก กรุงเทพฯ และกาญจนบุรี บางคนที่มาตั้งหลักแหล่งอยู่ทางเหนือของประเทศไทยนั้นมาจากประเทศพม่า มีเชื้อชาติเบงกอล การอพยพเข้ามาของผู้ลี้ภัยมุสลิมจากพม่า ทำให้มีผู้ลี้ภัยชาวเบงกอลที่เข้ามาแถบเหนือของประเทศไทย เช่น จังหวัดแม่ฮ่องสอน เพิ่มจำนวนขึ้น

5. กลุ่มอินโดนีเซีย โดยทั่วไป เพราะเหตุว่าชาวอินโดนีเซียมักรวมกับชุมชนไทยมุสลิมกลุ่มต่างๆ ได้ง่าย โดยเฉพาะกลุ่มไทยมาเลย์หรือมาเลย์มุสลิม จึงแลเห็นเอกลักษณ์พวกเขาไม่ได้ถนัด กลุ่มนี้อาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภท คือ (ก) ชาวชะวา (ข) ชาวโบเวียน และ (ค) ชาว Minangkabans รวมทั้งชาวมาเก๊าที่มารวมกันอยู่บริเวณมักกะสันในกรุงเทพฯ

²² จรัญ มะลูลีม, กิตติมา อมรทัต และพรพิมล ตรีโชติ, รายงานการวิจัย เรื่อง ไทยกับโลกมุสลิม ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 32 - 34.

6. กลุ่มไทยมาเลย์ คำว่า “มาเลย์” นี้หมายถึง ผู้ที่มีเชื้อชาติมาเลเซีย ซึ่งได้รับเอาแบบแผนทางสังคมวัฒนธรรมของไทยไปมาก รวมทั้งภาษาด้วย และมีจำนวนมากที่แต่งงานกับสตรีไทยที่มีเชื้อสายมาเลเซีย หรือมิฉะนั้นก็แต่งงานกับชนกลุ่มน้อย อย่างเช่น ชาวมอญ มีแบบแผนชีวิตทุกด้านเหมือนกับคนไทย นอกจากศาสนาเท่านั้น แทบจะไม่มีแตกต่างจากคนไทยที่กำเนิดในประเทศไทยในกลุ่มที่ 1 เลย

7. กลุ่มจีนมุสลิมในประเทศไทย ส่วนใหญ่คือพวกจีนฮ่อ นอกจากนั้นยังมีจีนมุสลิมที่มีเชื้อสายฮ่อด้วยเป็นจำนวนเล็กน้อย ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่อพยพมาจากกองทัพจีนก๊กมินตั๋ง มุสลิมจีนฮ่อซึ่งมีจำนวนประมาณสองหมื่นคน มักอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน หัวหน้าคนหนึ่งของพวกเขาเคยกล่าวว่า มีมุสลิมจีนฮ่ออยู่ตามชายแดนของประเทศไทย พม่า ลาว และจีนอยู่กว่าแสนคน

8. กลุ่มชาวซัมซัม เป็นกลุ่มที่กระจัดกระจายอยู่มากในบริเวณจังหวัดภาคใต้ เช่น สงขลา และสตูล สก็ท (W.W.Skeat) ได้กล่าวไว้ในศตวรรษนี้ว่า ชาวมาเลย์ซัมซัมซึ่งพูดภาษาไทยปนมาเลย์มีอยู่ทั่วไปในยะหริ่ง กะลันตัน เซตุล ซึ่งอยู่ในรัฐเคดะห์ และบอกว่าเซตุลเป็นศูนย์กลางสำคัญของกลุ่มชนเชื้อผสมเหล่านี้

9. กลุ่มไทยนับถือศาสนาอิสลาม ที่ไม่ถูกคุกคามเข้าสู่วัฒนธรรมไทย (หรือมุสลิมชาวมาเลย์) กลุ่มนี้ประกอบด้วยมุสลิมมาเลย์เกือบทั้งหมด คำว่า “มาเลย์” ในที่นี้หมายถึง การปฏิบัติตามวัฒนธรรมมาเลย์ และการใช้ภาษามาเลย์เป็นนิตย กลุ่มมุสลิมมาเลย์นี้มีอยู่ประมาณครึ่งหนึ่งของชาวมุสลิมทั้งหมดในประเทศไทย มีอยู่มากตามจังหวัดทางภาคใต้สุด ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรอยู่ตามชนบท

5.2 มุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

จากประวัติศาสตร์การเผยแพร่ศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า ก่อนที่วัฒนธรรมอินเดีย จีนและอาหรับจะเข้ามา มีบทบาทในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ผู้คนในดินแดนแถบนี้มีจารีต ประเพณี และความเชื่อถือเป็นของตนเองอยู่แล้ว คือ ลัทธินับถือภูตผี มีความเชื่อว่าทุกสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ได้แก่ ภูเขา ทะเล สิงห์สา ราสัตว์ ต้นไม้ ฯลฯ มีความศักดิ์สิทธิ์ (Keramat) สิ่งสถิตอยู่เช่นเดียวกับวิญญาณบรรพบุรุษหรือบุคคล สามารถให้คุณและโทษแก่มนุษย์ได้ มีหัวหน้าเผ่าเป็นผู้ปกครอง มีระเบียบและกฎเกณฑ์สำหรับใช้ เพื่อควบคุมความประพฤติความเป็นอยู่ของชุมชน มีความรู้ความสามารถในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำรงชีวิตของตนดีพอสมควร

ต่อมามีการไปมาหาสู่กับผู้คนภายนอก เชื่อกันว่าคนพวกแรกที่นำเอา วัฒนธรรมและศาสนาเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ได้แก่ ชาวภารตะ หรือ ชมพูทวีป (อินเดีย) ซึ่งมี เรื่องกล่าวไว้ในวรรณคดีทางพุทธศาสนา ได้แก่ เรื่องสังฆชาดก และมหาชนกชาดก ว่า ได้แต่ง ลำภาเดินทางมาค้าขายในสุวรรณภูมิทวีป ซึ่งหมายถึง ดินแดนในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งแหลมไทยมลายู เมื่อ 2,000 ปี มาแล้ว ด้านศาสนาฮินดู (พราหมณ์) ก็ปรากฏวรรณคดีที่ เกี่ยวกับศาสนานี้แพร่หลายเป็นที่นิยมของชนชาติต่างๆในแถบนี้ ได้แก่ กาพย์ รามายณะ และ คัมภีร์ปุราณะ

จดหมายเหตุชาวจีนสมัยราชวงศ์เหลียงกล่าวว่า ในประเทศต้นซุน มีพวกฮู (พ่อค้า) มาจากอินเดียกว่า 500 ครอบครัว มีสุตโต(พระภิกษุ) 2 รูป และพวกพราหมณ์กว่า 1,000 คน มาจากอินเดีย พวกราษฎรชาวต้นซุนนับถือศาสนาของชาวอินเดีย และยกบุตรสาวให้แต่งงาน กับพวกพราหมณ์ พวกพราหมณ์ จึงตั้งรกรากอาศัยอยู่ในเมืองนี้

ร่องรอยทางโบราณคดีที่บ่งบอกถึงต้นกำเนิดโบราณวัตถุ ว่ามาจากอินเดีย หรือได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ที่เก่าที่สุดที่พบบนแหลมไทย-มลายู ได้แก่ เทวรูปพระวิษณุ ซึ่งพบที่วัดศาลาหึง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี บริเวณนี้นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าเป็นที่ตั้ง ของรัฐต้นซุนที่ได้กล่าวมาแล้ว ประมาณอายุของเทวรูปพระวิษณุองค์นี้ ตกราว พ.ศ. 700 ถึง 800

อาณาบริเวณที่เชื่อกันว่าเคยเป็นที่ตั้งเมืองลังกาสุกะ เมืองโกตามหลิขัย จนกระทั่งมีการแปรเปลี่ยนสภาพมาเป็นเมืองปัตตานีในปัจจุบัน พบโบราณวัตถุอันเนื่องในศาสนา พราหมณ์และศาสนาพุทธ ได้แก่ ศิวะลึงค์ และโยนีโรธณะ ในท้องที่อำเภอยะรัง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี เทวรูปปางแสดงธรรมเทศนา สัมฤทธิ์ ครองอุตราสงค์ ห่มเฉียง จีบเป็นริ้ว ที่เรียก กันว่า พระพุทธรูปสมัยอมรวดี ที่อำเภอสุโงโก-ลก จังหวัดนราธิวาส พระพุทธรูปศิลาปางประทาน พร พระธรรมจักร ซึ่งแกะสลักจากหินทราย และสลูปล้างลอง ดินเผา ที่มีลวดลายศิลปะในการสร้าง คล้ายคลึงกับศิลปะสมัยคุปตะ ปาละ และศรีวิชัย ที่ตำบลวัด ตำบลยะรัง จังหวัดปัตตานี และซาก ปริกหักพังของสลูปล้างเป็นจำนวนมาก

ที่จังหวัดยะลา บริเวณวัดคูหาภิมุข ถ้าศิลป์ ถ้ากำปัน และถ้าใกล้เคียง พบ พระพิมพ์ดินดิบ พระพุทธรูปโลหะในรูปแบบสมัยต่างๆ ตั้งแต่สมัยคุปตะ ปาละและศรีวิชัย เช่นเดียวกับที่จังหวัดปัตตานี ศิลปวัตถุในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธที่หลงเหลืออยู่เหล่านี้ เป็นประจักษ์พยานแสดงถึงการที่ศาสนาพราหมณ์ และศาสนาพุทธเข้ามาฝังรกรากอยู่ในสังคม ของชาวเมืองปัตตานีในอดีต ประมาณกาลเวลาโดยอาศัยจดหมายเหตุของชาวจีน และการ ตีความจากรูปแบบศิลปวัตถุ ประมาณ 800 ถึง 1,000 ปีมาแล้ว

ศาสนาอิสลามมีกำเนิดบนคาบสมุทรอาหรับ เมื่อ พ.ศ. 1165 ที่เมืองเมกกะ ในสมัยที่พระศาสดานบีมุฮัมมัด (ศ็อลลา) ยังมีพระชนม์ชีพอยู่ มีศูนย์กลางอยู่ ณ นครเมดินา ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 8 ได้แพร่เข้าสู่ประเทศอินเดีย โดยการนำของมุฮัมมัด อิบน์ อัลกาซิม แม่ทัพของกษัตริย์อับดุล มาลิก กาลิบ ราชวงศ์โอเมยาต แห่งนครดามัสคัส ทำให้เกิดรัฐอิสลามแห่งแรกขึ้น ในบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุ

ใน พ.ศ. 1541 สุลต่านมามูด แห่งราชวงศ์กาซนี ประเทศอัฟกานิสถาน ได้นำศาสนาอิสลามเข้ามายังแคว้นปันจาบ มีศูนย์กลางปกครองอยู่ที่เมืองละฮอร์ ต่อมากษัตริย์ราชวงศ์นี้สูญเสียอำนาจให้แก่ราชวงศ์กอรี เชื้อสายเตอร์ค ใน พ.ศ. 1716 ครั้นถึง พ.ศ. 1735 กองทัพกษัตริย์โมฮัมหมัด กอรี ได้ชัยชนะต่อชาวฮินดู ทำให้อำนาจการปกครองของราชวงศ์กอรีแผ่ปกคลุมไปทั่วบริเวณอ่าวเบงกอล พร้อมกับการขยายตัวของศาสนาอิสลามเข้าสู่แคว้นกัจราท เมืองเคมเบย์ ประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นศูนย์กลางการค้าระหว่างอินเดีย เปอร์เซีย อาหรับ ติดต่อกับจีนและประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เมื่อดินแดนแห่งนี้ตกมาอยู่ในความครอบครองของกษัตริย์มุสลิมแล้ว จึงเป็นฐานสำหรับศาสนาอิสลามสู่ประเทศอินโดนีเซียและแหลมไทย - มลายู

ใน พ.ศ. 1835 มาร์โคโปลโลเดินทางจากประเทศจีนกลับยุโรป ได้มาแวะที่เกาะสุมาตรา เขาได้บันทึกไว้ในรายงานการเดินทางของเขาว่า ที่เมืองเปอร์ลัด มีพ่อค้านับถือศาสนาอิสลามเข้ามาค้าขายอยู่เป็นอันมาก จากเมืองเปอร์ลัด เขาเดินทางไปพักอยู่ที่ทางตอนเหนือของเกาะคือ เมืองสมุท เป็นเวลา 5 เดือน เนื่องจากเป็นฤดูมรสุม ขณะที่เขาพักอยู่นั้นชาวเมืองสมุทยังไม่ได้เป็นมุสลิม หลักฐานการยอมรับนับถือศาสนาอิสลามของชาวเกาะสุมาตรา ปรากฏอยู่บนหินเหนือหลุมศพของสุลต่านมาลิก อัลซาเลห์ ที่เข้ารับเป็นอิสลาม จารึกแผ่นนี้บอก พ.ศ. 1840 หลังจากมาร์โคโปลโลออกจากเมืองนี้ไปเพียง 5 ปี

ชาวมอรรอคโค ชื่อ อิบน์บาตุตา ซึ่งเดินทางไปมาระหว่างประเทศอินเดียกับจีน ใน พ.ศ. 1888 - 1889 ก็ได้บันทึกไว้ว่าสุลต่านแห่งรัฐสมุท บนเกาะสุมาตรา นับถือศาสนาอิสลามตามแบบฉบับของอิหม่ามชาฟีอี แต่ดินแดนใกล้เคียงยังคงนับถือศาสนาอื่นอยู่

ศูนย์กลางการเผยแพร่ศาสนาอิสลามบนแหลมไทย - มลายู ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป คือ มะละกา แต่เอริเดีย (Eredie) เห็นว่าปัตตานีและปาหัง รับศาสนาอิสลามก่อนรัฐ มะละกา และยืนยันว่าศาสนาอิสลามแพร่เข้าสู่ประเทศไทย ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี²³ โดยรัฐนี้เจ้าชายปรเมศวร เชื้อสายราชวงศ์ไศเลนทร์เป็นผู้สร้างขึ้น ใน พ.ศ. 1946 เนื่องมาจากทำเลที่ตั้งเมืองดี สามารถควบคุมเรือสินค้าที่เดินผ่านช่องแคบมะละกาให้เข้ามา

²³ "มุสลิมไทย," สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 1,3 (กุมภาพันธ์ 2507).

ค้าขายในเมืองได้ มะละกาจึงกลายเป็นศูนย์กลางการค้าของโลกในสมัยนั้น เป็นที่พบปะแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างประเทศตะวันออกกับตะวันตก กล่าวกันว่าไม่มี สินค้าใดที่จะไม่มีจำหน่ายในตลาดเมืองมะละกา

ปรเมศวร เป็นกษัตริย์องค์แรกของอาณาจักรมะละกา ที่ทรงยอมเปลี่ยนจากการนับถือศาสนาฮินดู (ศิวพุทธ) มารับศาสนาอิสลาม ใน พ.ศ. 1957 และเปลี่ยนพระนามเป็น "เมกัตอิสคานเดอร์ชาห์" เนื่องจากพระองค์ได้อภิเษกสมรส กับเจ้าหญิงรัฐปาไซที่เป็นมุสลิม

ต่อมาในสมัยของสุลต่านมันสุร์ชาห์ ใน พ.ศ. 2002 - 2020 กองทัพมะละกาได้เข้ามายึดครองเมืองปาหัง ตรังกานู กลันตัน และไทรบุรี ซึ่งเป็นเมืองประเทศราชของไทย เป็นผลให้เจ้าผู้ครองนครต่างๆ และพญาอินทிரามุขเมืองปัตตานียอมรับศาสนาอิสลาม เพื่อโอนอ่อนผ่อนตามกษัตริย์ มะละกา อีกตำนานหนึ่งในประวัติเมืองปัตตานีว่า พญาอินทிரามุขรับศาสนาอิสลาม เพราะปฏิบัติตามสัญญาที่พระองค์ให้ไว้กับนายแพทย์ชาวเมืองปาไซ ชื่อ เซ็คสะอิด ที่มารักษาพระองค์ให้หายจากโรคผิวหนัง ประมาณ พ.ศ. 2012 ถึง พ.ศ.2057 ซึ่งเป็นระยะเวลาเดียวกับที่ศาสนาอิสลามแพร่เข้าไปสู่เมืองเกดดาห์

ศาสตราจารย์เบรียญ ฮาร์ริสัน (Brian Harrison) กล่าวว่า กษัตริย์เกดดาห์ ได้ยอมรับนับถือศาสนาอิสลาม ใน พ.ศ. 2017²⁴ ศาสนาอิสลามเข้าสู่ปัตตานีโดยสายตรงจากพ่อค้าชาวอาหรับ เป็นผู้นำเข้ามาหรือผ่านมาจากพ่อค้าชาวอินเดีย ส่วนอินโดนีเซียนั้นยังเป็นที่ถกเถียงกันอยู่ หากพิจารณาจากรูปแบบพิธีของศาสนาอิสลามในปัตตานี เห็นได้ว่า เป็นแบบอินโดนีเซีย เช่นเดียวกับในอินเดียและเปอร์เซีย ซึ่งต่างกับอิสลามในอาระเบีย²⁵ ในแง่ของภาษา จะเห็นว่าชาวปัตตานีเรียกศาสนาว่าอุฆมานะ-อุฆามา ซึ่งเป็นคำภาษาสันสกฤต แทนคำว่าอาดิล ในภาษาอาหรับ และเรียกการถือศีลอดว่า บัวชา แทนคำ อัศซาม์ จึงเป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวเมืองปัตตานีในอดีต น่าจะได้รับศาสนาอิสลามผ่านทางมุสลิมอินเดียและชาวสุมาตรา จึงได้ใช้ภาษาสันสกฤต แทนคำในภาษาอาหรับปะปนอยู่ในการเรียกชื่อศาสนาและพิธีกรรมต่างๆ เช่น เรียกพิธีสุนัตว่า มาชะยาวี (หมายถึง การเข้ารับศาสนาอิสลามร่วมกับชาวชวา)

²⁴ อารง สุทธาศาสน์, ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดภาคใต้, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์ประชา, 2519), หน้า 125 - 126.

²⁵ ประจักษ์ ชวยไล่, โลกอิสลาม, (กรุงเทพมหานคร: เซาร์ ซี พับลิเคชั่น, 2521), หน้า 265 - 268.

5.3 วัฒนธรรมของมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

มุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนใหญ่นิยมนับถือตามแนวความคิดของอิหม่ามชาฟีอีย์ อุดมการณ์ของศาสนาอิสลาม มีความหมายให้มุสลิมบรรลุถึงการมีชีวิตนิรันดร์ในโลก (อาคีเราะฮ์) แนวทางที่จะนำไปสู่จุดหมายศาสนาอิสลาม จึงเน้นในเรื่องการปฏิบัติตนตามข้อบัญญัติขององค์อัลเลาะห์ หรือคัมภีร์อัล-กุรอาน หากผู้ใดละเว้น ก็จะถูกถือเป็นบาป หรือพินสภาพ จากการเป็นมุสลิม

รศ.ดร.อารง สุทธาศาสน์ กล่าวถึง ศาสนาอิสลามในทัศนะของชาวปัตตานีว่า

"ศาสนาอิสลามมีลักษณะแตกต่างจากศาสนาอื่นอยู่หลายประการ ประการที่สำคัญ คือ เป็นศาสนาที่มีบทกำหนด ความเชื่อ และการปฏิบัติทุกแง่มุม มีคำสอนเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ จริยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ฯ มีคำสอนทั้งในระดับนโยบายทั่วไป และในระดับการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน มีคำสอนเกี่ยวกับโลกหน้า และโลกนี้อย่างสมบูรณ์ สรุปแล้ว แทบจะเรียกได้ว่า ไม่มีพฤติกรรมใด หรือแนวความคิดใดของมนุษย์ ที่จะพิน ขอบข่ายของศาสนาอิสลาม"²⁶

ความเชื่อและหลักปฏิบัติประจำวันของชาวไทยมุสลิมในภาคใต้ มีแหล่งที่มาสองทาง คือ (1) จากบทบัญญัติคำสอนทางศาสนาโดยตรง และ (2) จากจารีตประเพณี และการปฏิบัติตั้งแต่ดั้งเดิมซึ่งสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งสองแหล่งมีความกลมกลืนประสานกันอย่างแนบแน่นสนิท ชาวบ้านธรรมดาอาจจะแยกไม่ออกว่า ส่วนใดมาจากบทบัญญัติ (ของศาสนา) โดยตรง และส่วนใดมาจากจารีตประเพณี ส่วนมากแล้วถือว่าแนวทางการปฏิบัติทุกอย่างในชีวิตประจำวัน ล้วนมีนัยสำคัญทางศาสนาทั้งสิ้น ถ้ามีการฝ่าฝืน หรือเบี่ยงปายแล้ว มักจะมีบาป²⁷

ปัจจุบันประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้มีการละเว้นปฏิบัติตามที่ยึดถือสืบทอดกันมา เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสังคม การศึกษา และการแพร่วัฒนธรรมภายนอกเข้ามา เช่น ประเพณีการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย เดิมมีกำหนดระยะเวลาทำบุญไว้ 3 วัน 7 วัน 40 วัน และ 100 วัน หลังจากผู้ตายตายจากไป บางท้องที่ได้รับการแนะนำจากผู้นำท้องถิ่นให้ละเว้นเสีย แต่บางที่ก็ยังคงปฏิบัติกันอยู่ หรือประเพณีโกนผมไฟ พิธีเปิดปากทารก พิธีนำเด็กขึ้นเปล และนำเด็กลงล่าง่างดิน การไว้ผมเกล้าของเด็กชาย ประเพณีเลือกที่ดินสร้างบ้าน ปลุกเรื่อนประเพณีไล่ห้า (ตอละบาลอ) ซึ่งเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาทั้งในสังคมไทยมุสลิม และสังคมไทยพุทธ

²⁶ อารง สุทธาศาสน์, ปัญหาความขัดแย้งในสี่จังหวัดภาคใต้, หน้า 132.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 134.

ปัจจุบันต่างฝ่ายต่างก็ละเว้นปฏิบัติกันไปตามกาลสมัย โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาสูงขึ้น สิ่งที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ก็คือ เรื่องโชค วาสนา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Keramat) วิชาญาณบรรพบุรุษ ที่เชื่อกันว่า สามารถบันดาลคุณและโทษให้แก่มนุษย์ได้ แม้จะเป็นข้อห้ามของมุสลิม คือ ห้ามการบูชารูปเจ็ด ดวงดาว โชคเขา ต้นไม้ ก้อนวัตถุ ชาติใดๆ หากผู้ใดฝ่าฝืนก็จะขาดจากสภาพการเป็นมุสลิมก็ตาม แต่ยังพบเห็นการปฏิบัติกันอยู่ในกลุ่มคนบางหมู่ตามชนบททั่วไป เช่นเดียวกับชาวไทยที่นับถือพุทธศาสนา

กระนั้นการเปลี่ยนเนื้อหาของวัฒนธรรม ที่ชาวมุสลิมถือปฏิบัติก็เท่ากับเป็นการเปลี่ยนเนื้อหาของอิสลามด้วย สังคมจะรู้สึกถูกทำลายและจะต่อต้านเป็นอันดับแรกเสมอ²⁸ นอกจากนั้น ยังมีสาระสำคัญที่มีความสัมพันธ์กับการเมืองการปกครอง ดังพอสรุปได้ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมนั้น ประดุจพี่น้อง ดังที่บัญญัติไว้ในคัมภีร์อัล-กุรอานว่า มุสลิมทุกคนเปรียบเสมือนเรือนร่างเดียวกัน อันนำไปสู่หลักการที่เรียกว่า "อุมมาห์" คือ ความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันโดยไม่แบ่งแยกเชื้อชาติในรูปของรัฐอิสลาม อันเป็นแนวคิดที่เน้นเอกภาพของประชาชาติมุสลิม

2. ความเชื่อที่ว่า มนุษย์เกิดมานั้นเป็นไปตามพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า เพื่อให้ชีวิตในโลกนี้ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ก่อนที่จะถึงจุดนัดพบกับพระองค์ในโลกหน้า ดังนั้น ไม่ว่ามนุษย์จะเกิดมาในครอบครัวใดก็ตาม ย่อมจะมีความเท่าเทียมกันในสิทธิ์และอำนาจในฐานะที่เป็นของฝากจากพระผู้เป็นเจ้า นอกจากนั้น มุสลิมได้นำเอาคำสอนและการปฏิบัติตนของศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลฯ) อันรวมถึงการต่อสู้กับผู้กดขี่มายึดถือเป็นแนวทางในการปฏิบัติตนอีกด้วยแล้ว การปฏิวัติต่ออำนาจที่ไม่เป็นธรรม เพื่อสร้างสังคมใหม่ให้มีความเสมอภาคตามอุดมการณ์อิสลาม จึงถูกเน้นย้ำว่าเป็นสิ่งพึงกระทำ

3. ความเชื่อที่ว่าศาสนจักรและอาณาจักรต้องดำรงอยู่ควบคู่กันไป เพื่อให้เกิดความสมดุลทั้งในกายภาพและจิตตานุภาพของมนุษย์และของสังคม ดังนั้น อิสลามจึงไม่ปฏิเสธอำนาจรัฐ ถือว่าอำนาจรัฐเป็นสิ่งจำเป็น เพราะทำให้สามารถนำเอาบทบัญญัติและกฎหมายอิสลามมาใช้บังคับได้อย่างเป็นจริงเป็นจัง เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมยิ่งขึ้น²⁹

²⁸ อารง สุทธาศาสน์, "อิทธิพลของศาสนาและวัฒนธรรมต่อปัญหาจังหวัดภาคใต้," วารสารการศึกษาแห่งชาติ 16,3 (กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2525): 16.

²⁹ ชัดติยา กรรณสูต, "ความสัมพันธ์ของสังคมชาวมุสลิมกับปัญหาการเมืองการปกครองใน 3 จังหวัดภาคใต้," วารสารการศึกษาแห่งชาติ 16,3 (กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2525): 3 - 4.

กล่าวได้ว่าศาสนาอิสลาม คือ ตัวแปรหรือตัวกำหนดที่สำคัญที่สุด ที่ทำให้ชาวมาเลย์ในภูมิภาคนี้ (สามจังหวัดชายแดนภาคใต้) มองตนเองว่า แปรแยก (Alienate) ออกจากประชากรส่วนใหญ่ของประเทศไทย อิสลามกลายเป็นสิ่งซึ่งนักมานุษยวิทยาเรียกว่า หลักการแห่งการแสดงตน (articulating principle) ซึ่งสร้างความเป็นเอกภาพ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ประชากรที่นับถือศาสนาเดียวกัน แปรแยกออกมาจากประชากรที่ยอมรับนับถืออีกศาสนาหนึ่ง³⁰

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

6.1 งานวิจัยภายในประเทศที่เกี่ยวข้อง

6.1.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับนโยบายในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

พิเดช ปรางทอง³¹ ศึกษาประวัติศาสตร์และนโยบายการปกครองของรัฐบาลไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และความเป็นมาของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในช่วงที่อยู่ภายใต้การปกครองของประเทศสยาม ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (สมัยรัชกาลที่ 5) และเพื่อศึกษาแนวนโยบายการปกครองของรัฐบาลไทยในแต่ละช่วงสมัยดังกล่าว ผลการวิจัยได้พรรณาสรุปรูปความเป็นมาของรัฐบาลไทยและนโยบายขยายอำนาจและนโยบายแบ่งสรรอำนาจในสมัยสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้ปรับเปลี่ยนเป็นนโยบายแบ่งแยกแล้วปกครอง จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 จึงดำเนินนโยบายรวมศูนย์อำนาจ ใช้ระบบเทศาภิบาลเป็นกลไกในการปกครอง ควบคู่ไปกับนโยบายการอยู่ร่วมกันในพหุสังคม และนโยบายการผสมกลมกลืนชาวไทยพุทธกับมุสลิม

ปิยนาด บุนนาค³² ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พ.ศ. 2475 – 2516 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเฉพาะนโยบายการปกครองของรัฐบาลไทยต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ อันได้แก่ จังหวัดสงขลา ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล โดยจำกัดระยะเวลาตั้งแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จนถึงวิกฤตการณ์ทางการเมืองในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2516

³⁰ สุรินทร์ พิศสุวรรณ. "ผู้นำความขัดแย้งและความรุนแรง สภาวการณ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้" *รัฐมิแล แลได้* 5,2 (กุมภาพันธ์ – เมษายน 2524): 63.

³¹ พิเดช ปรางทอง, "ประวัติศาสตร์และนโยบายการปกครองของรัฐบาลไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้," การค้นคว้าอิสระในการสอนสังคมศึกษา สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548.

³² ปิยนาด บุนนาค, พิมพ์ครั้งที่ 3, *นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ. 2475 – 2516)*, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547).

อันทำให้ระบบอำนาจทหารนิยมหมดลง ผลการวิจัยพบว่า รัฐบาลไทยตระหนักถึงปัญหาของจังหวัดชายแดนภาคใต้มาโดยตลอด แม้รัฐบาลจะประกาศใช้นโยบายหลักเหมือนกันทั่วประเทศ แต่ในส่วนของจังหวัดชายแดนภาคใต้จะตั้งคณะกรรมการเฉพาะกิจขึ้น เพื่อปรับนโยบายให้เข้ากับสภาพบุคคลและพื้นที่ ทั้งในด้านการปกครอง การศึกษา การสาธารณสุข และอื่นๆ บางนโยบายรัฐก็ประกาศใช้เฉพาะจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพิเศษ เช่น พ.ร.บ.การใช้กฎหมายอิสลามในเขตจังหวัดปัตตานี นราธิวาส ยะลา และสตูล พ.ร.บ.มัสยิดอิสลาม พ.ศ.2490 เป็นต้น แม้กระนั้นรัฐบาลบางสมัยได้กระทำการประหนึ่งบีบบังคับชาวไทยมุสลิม โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างทางด้านสังคมและวัฒนธรรม จึงก่อให้เกิดความไม่พอใจต่อรัฐบาลไทย เป็นโอกาสให้บุคคลบางกลุ่มถือเป็นข้ออ้างเข้าแทรกแซง ก่อให้เกิดปัญหากระทบต่อเสถียรภาพและความมั่นคงของประเทศ แต่โดยรวมแล้ว รัฐบาลมีนโยบายการปกครองต่อจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นพิเศษ ตามภูมิหลังด้านวัฒนธรรม ประเพณี และศาสนา ปัญหาต่างๆ จึงมิได้อยู่ที่นโยบายของรัฐบาล แต่อยู่ที่ข้าราชการผู้นำนโยบายไปปฏิบัติในพื้นที่มากกว่า

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์³³ ศึกษาวิจัย เรื่อง อิสลามกับความรุนแรง เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีเหตุการณ์รุนแรงในสี่จังหวัดภาคใต้ประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. 2519 – 2524 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจโครงสร้างต่อภาพของความรุนแรงในด้านเศรษฐกิจ สังคม และประวัติศาสตร์ โดยผู้วิจัยพยายามแยกความขัดแย้งออกจากความรุนแรง และผู้วิจัยได้นำศาสนาอิสลามมาเป็นเหตุผลรองรับความรุนแรงในภาคใต้ของประเทศไทยในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

6.1.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ฐานันดร ภัคดี³⁴ ได้ทำการศึกษาเรื่อง สภาพและปัญหาของระบบบริหารการประถมศึกษาในภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาของระบบบริหารการประถมศึกษาในภาคใต้ ในด้านนโยบายการจัดการประถมศึกษา โครงสร้างระบบบริหารการประถมศึกษา การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานงบประมาณ ซึ่งกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษา คือ ผู้บริหารการศึกษา ข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับการประถมศึกษา และครูวิชาการ จาก 7 จังหวัด คือ ชุมพร สุราษฎร์ธานี พัทลุง พังงาน ตรัง สตูล และยะลา

³³ ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, อิสลามกับความรุนแรง: การศึกษาเฉพาะกรณีเหตุการณ์รุนแรงในสี่จังหวัดภาคใต้ประเทศไทย พ.ศ. 2519 - 2524, (ม.ป.ท., 2526).

³⁴ ฐานันดร ภัคดี, "สภาพและปัญหาของระบบบริหารการประถมศึกษาในภาคใต้," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536).

ผลการวิจัย พบว่า สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดในภาคใต้มีนโยบายของจังหวัด โดยปรับนโยบายของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ มาใช้ให้เหมาะสมกับสภาพของจังหวัด มีการปฏิบัติตามกระบวนการนโยบาย การบริหารการประถมศึกษาในรูปคณะกรรมการมีความเหมาะสม มีการวางแผนงานด้านวิชาการ เน้นการพัฒนาคุณภาพการประถมศึกษา ปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับท้องถิ่น มีการวางแผนอัตรากำลังครูและจัดสวัสดิการที่จำเป็น เพื่อสร้างแรงจูงใจในการทำงาน งบประมาณส่วนใหญ่ได้จากงบประมาณแผ่นดิน ปัญหาของระบบบริหารการประถมศึกษา ได้แก่ การจัดทำนโยบายล่าช้า ขาดการติดตามผลการปฏิบัติตามนโยบาย บุคลากรขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักสูตร และไม่ตระหนักถึงความจำเป็นในการพัฒนาตนเอง การจ่ายค่าตอบแทนไม่เหมาะสมกับลักษณะงาน การจัดตั้งงบประมาณของจังหวัดล่าช้า และขาดการวางแผนงบประมาณอย่างต่อเนื่อง

ยูดา หรรษากุล³⁵ ทำการศึกษา สภาพการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานในภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานในภาคใต้ และเพื่อศึกษาขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานของผู้บริหารและครู โดยทำการสอบถามผู้บริหารและครูระดับชั้นมัธยมศึกษาในโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติในภาคใต้ จากเขตการศึกษา 2 (ปัตตานี นราธิวาส สตูล) เขตการศึกษา 3 (สงขลา นครศรีธรรมราช ชุมพร พัทลุง) และเขตการศึกษา 4 (ภูเก็ต ระนอง พังงา กระบี่) ผลการวิจัยด้านการวางแผนดำเนินการและการประสานงาน พบว่า โครงการฯ ได้ให้ระยะเวลา 1-3 เดือนในการเตรียมงาน มีการเตรียมการด้านบุคลากร โดยจัดครูเข้าสอนตามวิชาเอก รายวิชาที่มีประสบการณ์และตามความสนใจ มีการเชิญวิทยากรท้องถิ่นมาช่วยสอน มีการส่งเสริมให้ครูได้รับการประชุมอบรมเชิงปฏิบัติการ แต่มีปัญหาในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผลวิจัยด้านงานวิชาการ พบว่า มีการปรึกษาหารือร่วมกับโรงเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษา รูปแบบการจัดการเรียนการสอนยังเป็นแบบเดิม และการจัดสรรงบประมาณจากสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติไม่เพียงพอ ผลวิจัยด้านการจัดบุคลากร พบว่า ขาดแคลนครูเอกวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ วิชาอาชีพ ด้านการจัดสรรทรัพยากร พบว่า สื่อการสอนมีไม่เพียงพอ เช่น ขาดเครื่องมือวิทยาศาสตร์ อุปกรณ์อาชีพ หนังสือค้นคว้า และเอกสารประกอบหลักสูตร และผลวิจัยด้านการประชาสัมพันธ์ พบว่า มีการประชุม

³⁵ ยูดา หรรษากุล, "สภาพการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานในภาคใต้," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ ภาควิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2535).

ชี้แจงผู้ปกครอง จัดสิ่งจูงใจต่างๆ แต่ผู้ปกครองยังต้องการให้เด็กประกอบอาชีพมากกว่าการเรียนต่อ และไม่เข้าใจนโยบายการขยายโอกาสทางการศึกษาในโรงเรียนประถมศึกษา

ไพศาล ไชยราบ³⁶ ทำการวิจัยเรื่องการศึกษาระดับความไม่สอดคล้องระหว่างกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา กับพฤติกรรมทางวัฒนธรรมของนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาระดับความไม่สอดคล้องระหว่างกิจกรรมการเรียนการสอนที่คัดสรร 31 รายการ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า กิจกรรมการเรียนที่ไม่สอดคล้องกับพฤติกรรมทางวัฒนธรรมในระดับสูง คือ

- การสอนให้นักเรียนเขียนจดหมายถึงพ่อแม่ที่ใช้คำขึ้นต้นว่า กราบเท้าคุณพ่อคุณแม่ที่เคารพอย่างสูง
- การฝึกให้กล่าวคำอวยพรที่ว่า ขออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายจงบันดาลให้...
- การอธิบายว่าโลกเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ
- การอธิบายว่ามนุษย์มีวิวัฒนาการมาจากลิง
- การฝึกให้นักเรียนทำความเคารพพ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่โดยการไหว้
- การปฏิบัติกิจกรรมเข้าจังหวะโดยการเต้นรำจับคู่ชายกับหญิง
- การให้นักเรียนร้องเพลงที่มีเนื้อร้องเกี่ยวกับความเชื่อของศาสนาอื่น เช่น เอ้อระเหยลอยมา ยกมือวันทาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไหว้คุณพระรัตนตรัย และเทพไทอันมีฤทธิ์ ฯลฯ
- การให้นักเรียนรำในวิชานาฏศิลป์ที่มีท่ารำในลักษณะของการไหว้ เช่น การรำอธิษฐาน
- การให้นักเรียนหญิง รำไทยที่มีการห่มผ้าสไบ เป็นการห่มเฉพาะลำตัวและเปิดไหล่
- การฝึกปฏิบัติงานบ้านที่เกี่ยวกับการประกอบอาหาร ถ้าหากขั้นตอนการทำความสะอาดไม่ได้ใช้น้ำไหลผ่าน (ซีรัม)
- การฝึกงานประดิษฐ์จากใบตอง โดยให้นักเรียนประดิษฐ์กระทงเจิม (ใช้ลอยกระทง) บายศรีปากชาม (ใช้ทำพิธีบายศรี) เป็นต้น
- การจัดพิธีไหว้ครูที่มีการใช้ดอกไม้ธูปเทียน

³⁶ ไพศาล ไชยราบ, "การศึกษาระดับความไม่สอดคล้องระหว่างกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา กับพฤติกรรมทางวัฒนธรรมของนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลาม ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประถมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534).

- การให้นักเรียนร่วมกิจกรรมในวันลอยกระทงที่โรงเรียนจัดขึ้น
- การให้นักเรียนเข้าร่วมพิธีถวายบังคมตามที่ทางราชการจัดขึ้น
- การแสดงที่ให้นักเรียนชายแต่งตัวเป็นผู้หญิงหรือนักเรียนหญิงแต่งตัวเป็นผู้ชาย
- การให้นักเรียนหญิงที่เป็นนักกีฬาบู้บองกวงแข่งขันแบบนักกีฬาเบญจนาฏ วัฒนประดิษฐ์³⁷ ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การประสานงานของ

5 กระทรวงหลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแก่สตรีในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการประสานงาน ปัญหาและสาเหตุของการประสานงาน รวมถึงศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของหัวหน้าส่วนราชการระดับจังหวัด และหัวหน้าส่วนราชการระดับอำเภอ ใน 5 กระทรวงหลัก ได้แก่กระทรวงมหาดไทย กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และกระทรวงศึกษาธิการ เกี่ยวกับการประสานงานในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแก่สตรีในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ (ยะลา สงขลา สตูล นราธิวาส และปัตตานี) ผลการวิจัย พบว่า การประสานงานของ 5 กระทรวงหลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนแก่สตรีในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ มีสภาพการปฏิบัติกิจกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์อยู่ในระดับเล็กน้อย และมีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง โดยมีสาเหตุของปัญหาที่สำคัญ คือ กิจกรรมของแต่ละหน่วยงานไม่เหมือนกัน แต่ละหน่วยงานต่างคนต่างทำ เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานไม่เห็นความสำคัญ แต่ละหน่วยงานมีแผนงานอยู่แล้ว และขาดข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์และเป็นปัจจุบัน และเมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของหัวหน้าส่วนราชการระดับจังหวัด และหัวหน้าส่วนราชการระดับอำเภอของหน่วยงาน 5 กระทรวงหลัก เกี่ยวกับการประสานงานในการจัดการศึกษา พบว่า มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ 5 ด้าน คือ ด้านการประสานแผนการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนเข้ากับแผนพัฒนาสาขาอื่น ด้านการปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นข่าวสารข้อมูล ด้านการระดมทรัพยากรเพื่อการแก้ไขปัญหา ด้านการประสานสัมพันธ์อำนาจหน้าที่ และด้านการตัดสินใจร่วมกัน

³⁷ เบญจนาฏ วัฒนประดิษฐ์, "การประสานงานของ 5 กระทรวงหลักในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน แก่สตรีในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ ภาควิชาการศึกษานอกโรงเรียน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533).

ไพสิษฐ์ ชีวะกุล³⁸ ศึกษาปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวโน้มปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ จากการวิจัยเชิงอนาคตเพื่อหาฉันทามติของกลุ่มผู้นำทางศาสนา ผลการวิจัยพบว่า แนวโน้มปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม คือ ปรัชญาแบบสภารัตถนิยม เพราะศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่มีหลักคำสอน ความเชื่อ และครอบคลุมวิถีชีวิตและการดำเนินชีวิต ดังนั้น ผู้เรียนจึงต้องเรียนรู้ด้วยการท่องจำ เพื่อจะได้รู้ และนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

สุนทร ปิยะวัฒน์³⁹ ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง การศึกษาการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2523 ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและปัญหาในการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษา ระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2523 ในโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดชายแดนภาคใต้ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ที่จัดการเรียนการสอนวิชาอิสลามศึกษา (ยะลา ปัตตานี นราธิวาส สตูล และสงขลา) ผลการวิจัย พบว่า โรงเรียนส่วนใหญ่มีการกำหนดนโยบายและวางแผนการสอนด้วยการยึดแนวทางจากหลักสูตรอิสลามศึกษา ระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2523 มีเป้าหมายเพื่อให้หน่วยงานทุกหน่วยงานร่วมมือในการดำเนินงานของโรงเรียน มีจุดประสงค์เพื่อมุ่งมั่นในเรื่องการพัฒนาให้นักเรียนให้ปฏิบัติตามหลักคุณธรรมและจริยธรรม ได้จัดการนิเทศภายใน ตามแผนงานที่โรงเรียนจัดทำ ด้วยวิธีการสังเกตการสอน และนำผลการนิเทศมาใช้เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนของครู ครูส่วนใหญ่ใช้แผนการสอนสำหรับเตรียมการสอน ด้วยการเลือกกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับจุดประสงค์การเรียนรู้ของแต่ละบทเรียน โรงเรียนสำรวจความพร้อมของครู ด้วยการสอบถามด้วยวาจา เตรียมความพร้อมก่อนการสอนด้วยการส่งเข้ารับการอบรมและการประชุมชี้แจง เสริมขวัญและกำลังใจโดยให้คำแนะนำปรึกษาหารือ มอบหมายงานตามความสามารถ ความถนัดและความสมัครใจ อำนวยความสะดวกในการจัดกิจกรรมต่างๆ โรงเรียนส่วนใหญ่จัดตารางสอนทุกปี ด้วยการจัดคาบเวลาสำหรับวิชาอิสลามศึกษา 2 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ต่อห้องเรียน ไม่มีการจัดชั่วโมงสอนซ่อมเสริม เพราะนักเรียนส่วนใหญ่เรียนวิชาศาสนาในหมู่บ้านอยู่แล้ว ห้องเรียนมีจำนวนจำกัด และคับแคบ ไม่เหมาะสมกับจำนวนนักเรียน ห้องเสริมการเรียนการสอนที่จัด คือ ห้องละหมาด ซึ่งใช้ทุกครั้งที่มีการฝึกปฏิบัติ ได้จัดสรรงบประมาณตามความ

³⁸ ไพสิษฐ์ ชีวะกุล, "ปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาคศึกษารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532).

³⁹ สุนทร ปิยะวัฒน์, "การศึกษาการใช้หลักสูตรอิสลามศึกษาระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2523 ในจังหวัดชายแดนภาคใต้," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533).

ต้องการของครู และจัดสรรตามสัดส่วนที่เหมาะสม การประชาสัมพันธ์ใช้วิธีการประชุมชี้แจง และออกเยี่ยมพ่อ แม่ ผู้ปกครอง ครูเตรียมการสอนทุกครั้ง และชี้แจงจุดประสงค์การเรียนรู้ให้นักเรียนทุกครั้งก่อนสอน กิจกรรมเสริมการเรียนการสอนที่จัด คือ การจัดป้ายนิเทศ ประมวลกิจกรรมต่างๆ จัดนิทรรศการ และการฝึกปฏิบัติ วิธีสอนที่ใช้มากที่สุด คือ การฝึกปฏิบัติ การสาธิต และการอภิปราย มีการประเมินผลทุกครั้งด้วยการสังเกต สัมภาษณ์ ทดสอบภาคปฏิบัติ มีการทดสอบวัดความรู้พื้นฐานและทักษะเบื้องต้นในวิชาอิสลามศึกษาโดยการสอบถาม สัมภาษณ์ และสังเกต นำผลการประเมินมาใช้เพื่อปรับปรุงวิธีสอนของครู เป็นแนวทางให้นักเรียนปรับปรุงตนเอง และใช้ตัดสินผลการเรียน ปัญหาที่ประสบ คือ งบประมาณไม่เพียงพอ บุคลากรที่เกี่ยวข้องขาดความรู้ความเข้าใจ ระยะเวลาในการดำเนินการไม่เพียงพอ ขาดแหล่งศึกษาค้นคว้าทางวิชาการ ขาดการนิเทศติดตาม ครูไม่เห็นความสำคัญในการเพิ่มประสิทธิภาพการสอน สถานที่มีจำนวนจำกัดและมีขนาดไม่พอเหมาะกับจำนวนนักเรียน ความรู้พื้นฐานของนักเรียนมีความแตกต่างกันมาก และจุดประสงค์การเรียนรู้มีมากเกินไป ซึ่งไม่สัมพันธ์กันระหว่างสมุดพกประจำชั้น (ป.02) และสมุดประจำชั้นวิชาอิสลามศึกษา (อศ.ป.02)

ปริศนา โนมพรณ⁴⁰ ได้ทำการศึกษา เรื่อง ปัญหาการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามการรับรู้ของครูสังคมศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามการรับรู้ของครูสังคมศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ สงขลา ยะลา ปัตตานี นราธิวาส และสตูล ใน ด้านการใช้หลักสูตรเพื่อการเรียนการสอน ครูผู้สอน นักเรียน และการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชนผลการวิจัย พบว่า ครูสังคมศึกษารับรู้ว่าปัญหาการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาด้านการใช้หลักสูตรเพื่อการเรียนการสอน และด้านนักเรียนเป็นปัญหามาก แต่ปัญหาด้านครูผู้สอนและด้านการใช้แหล่งวิทยาการในชุมชนเป็นปัญหาน้อย ปัญหาด้านการใช้หลักสูตร คือ วัตถุประสงค์ของหลักสูตรไม่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและความเป็นอยู่ของชาวไทยมุสลิม ตลอดจนไม่สอดคล้องกับความต้องการของนักเรียน ยากแก่การนำไปปฏิบัติ หลักสูตรกำหนดวัตถุประสงค์วิชาสังคมศึกษากว้างเกินไปและวัตถุประสงค์บางข้อมีลักษณะเป็นนามธรรมยากแก่การนำไปปฏิบัติ และวัตถุประสงค์บางข้อขัดกับหลักอิสลาม ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม ในเรื่องเนื้อหาวิชา เนื้อหา

⁴⁰ ปริศนา โนมพรณ, "ปัญหาการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ตามการรับรู้ของครูสังคมศึกษาในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม จังหวัดชายแดนภาคใต้," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ ภาควิชามัธยมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531).

บางเรื่องไม่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น นักเรียนไม่สามารถนำไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันได้ และเนื้อหาบางเรื่องขัดกับหลักศาสนาอิสลาม ปัญหาด้านนักเรียน คือ นักเรียนไม่เข้าใจและไม่เห็นคุณค่าของการเรียนวิชาสามัญ รวมทั้งไม่เข้าใจวัตถุประสงค์ของการเรียนวิชาสังคมศึกษาอย่างเพียงพอ ตลอดจนขาดการสนับสนุนจากผู้ปกครองนักเรียน นักเรียนไม่กล้าแสดงออกในการพูดหรือร่วมกิจกรรมประกอบการเรียนการสอน นักเรียนขาดเรียนบ่อยๆ เนื่องจากต้องช่วยผู้ปกครองในการประกอบอาชีพ และนักเรียนมีความคิดเห็นว่าเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาบางเรื่องขัดต่อหลักศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับเทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ๆ

ปก แก้วกาญจน์⁴¹ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง พัฒนาการทางการศึกษาในภาคใต้ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ. 2503 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความต้องการและความจำเป็นในการปฏิรูปและพัฒนาระบบการศึกษาของชาติ พัฒนาการการจัดการศึกษาในภาคใต้ และปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานจัดการศึกษา ผลการศึกษาที่สำคัญ พบว่า ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ราชอาณาจักรไทยมีการปกครองแบบรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง การปฏิรูปการศึกษาจึงถูกกำหนดมาจากส่วนกลาง ไม่ได้เกิดขึ้นจากความต้องการและความจำเป็นของชาวภาคใต้ในทุกพื้นที่อย่างแท้จริง สาเหตุของการปฏิรูปการศึกษาเกิดจาก ภัยคุกคามจากประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตก และการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนของประเทศตะวันตก นอกจากนี้ยังเกิดจากความต้องการบุคคลผู้มีความรู้มารับราชการ อีกทั้งผู้นำประเทศ คือ รัชกาลที่ 5 ทรงสนพระทัยต่องานการศึกษาและให้ความสำคัญต่อการศึกษาเป็นกรณีพิเศษ สำหรับปัญหาของการจัดการศึกษาในภาคใต้ คือ เรื่องการเมือง ภาษา เชื้อชาติ ศาสนา และปัญหาการที่รัฐทำอะไรรวบรัดรีบร้อนเกินไป โดยไม่คำนึงถึงพื้นฐานเดิมของประชาชน และไม่ให้เวลาในการตัดสินใจแก่ประชาชน ส่วนปัญหาอื่นๆ ก็คล้ายกับปัญหาการจัดการศึกษาทั่วประเทศ คือ ขาดแคลนงบประมาณ ขาดแคลนครูทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ ปัญหาค่านิยมในการรับราชการไม่สนใจศึกษาวิชาชีพ และปัญหาผลกระทบจากสงครามโลก

วิโรจน์ ขวัญเกื้อ⁴² ได้ทำการศึกษา เรื่อง บทบาทของโต๊ะอิหม่ามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในการสนับสนุนการพัฒนาโครงการการศึกษานอกระบบโรงเรียน ตามการรับรองของผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียนผู้นำท้องถิ่นและโต๊ะอิหม่าม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

⁴¹ ปก แก้วกาญจน์, พัฒนาการทางการศึกษาในภาคใต้ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ. 2503. (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ: สถาบันทักษิณคดี, 2531).

⁴² วิโรจน์ ขวัญเกื้อ, "บทบาทของโต๊ะอิหม่ามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในการสนับสนุนการพัฒนาโครงการการศึกษานอกระบบโรงเรียน ตามการรับรองของผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียน ผู้นำท้องถิ่น และโต๊ะอิหม่าม." (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาการศึกษาของคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530).

ศึกษาและเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียน ผู้นำท้องถิ่น และ โต๊ะอิหม่าม เกี่ยวกับบทบาทของโต๊ะอิหม่ามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ยะลา นราธิวาส ปัตตานี และสตูล) ในการสนับสนุนการพัฒนาโครงการการศึกษานอกระบบโรงเรียน ใน 3 ด้าน คือ 1) ด้านความรู้พื้นฐานทั่วไป 2) ด้านทักษะอาชีพ และ 3) ด้านข่าวสารข้อมูล ผลการวิจัย พบว่า ผู้บริหารการศึกษานอกโรงเรียน ผู้นำท้องถิ่น และโต๊ะอิหม่าม มีความคิดเห็นเกี่ยวกับของโต๊ะอิหม่ามในการสนับสนุนโครงการฯ ในทุกด้านอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของคนกลุ่มต่างๆ พบว่า มีประเด็นที่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติอยู่เพียง 3 ประเด็นย่อย คือ เรื่องการเป็นผู้นำเพื่อชักจูง หรือช่วยแนะนำประชาชนให้ช่วยกันรักษาสถานที่หรือสิ่งของที่เป็นของส่วนรวม (ผู้บริหาร 3.28 ผู้นำท้องถิ่น 3.63 และโต๊ะอิหม่าม 3.83) เรื่องเป็นตัวแทนของชาวไทยมุสลิมที่จะแถลงข้อเท็จจริงเพื่อความเข้าใจดีต่อกันระหว่างรัฐและประชาชน (ผู้บริหารฯ 3.20 ผู้นำท้องถิ่น 3.41 และโต๊ะอิหม่าม 3.66) และเรื่องเป็นผู้สนับสนุนให้ประชาชนได้เรียนรู้และร่วมกันปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง (ผู้บริหาร 3.20 ผู้นำท้องถิ่น 3.52 และโต๊ะอิหม่าม 3.78) ผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติม สรุปได้ว่า

1. โต๊ะอิหม่ามชอบพูดภาษายาวีหรือภาษามลายู และมุ่งเน้นสนับสนุนการเรียนการสอน การเผยแพร่ด้านศาสนาอิสลามมากกว่าภาษาไทย
2. เห็นด้วยกับการจัดการศึกษานอกโรงเรียนที่รัฐจัด และว่าดีแล้ว อยากให้มีบริการในหลายรูปแบบให้มากกว่านี้
3. โต๊ะอิหม่ามส่วนใหญ่มีพื้นฐานทางการศึกษาสามัญน้อย จึงมีบทบาทสนองมากกว่าเป็นผู้เสนอ
4. โต๊ะอิหม่ามคิดว่าไม่ใช่งานหรือหน้าที่ของตน และส่วนมากทำหน้าที่ตามที่ทางราชการขอความช่วยเหลือ
5. การให้ความรู้แก่โต๊ะอิหม่าม เพื่อความเข้าใจต่องานมีน้อยมาก จึงไม่รู้ว่างานการศึกษานอกระบบโรงเรียนมีขอบเขตเพียงใด อะไรบ้าง
6. ขาดการประสานงานหรือขาดการประชาสัมพันธ์ของผู้รับผิดชอบต่องานการศึกษานอกระบบโรงเรียน กับผู้นำท้องถิ่นและโต๊ะอิหม่าม
7. เจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินงานฯ ขาดการเอาใจใส่ ไม่ค่อยจริงจัง ไม่เข้าถึงประชาชนอย่างแท้จริง อยู่แต่ในหน่วยงาน ชอบรายงานเอาแต่ความดีความชอบ โดยไม่ออกไปสัมผัสของจริง

8. ชาวไทยมุสลิมในชนบทส่วนมากถือว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐคือคนต่างด้าว เป็นคนแปลกหน้าที่เข้าไปทำงาน ไม่มีความรู้พื้นฐานของชุมชน มีแต่สั่งการ ชาวบ้านจริงใจ แต่เจ้าหน้าที่ไม่จริงใจ
9. บางโครงการไม่สำคัญและไม่จำเป็นกับชาวบ้าน รัฐยังให้จัดหรือทำ แต่โครงการที่ชาวบ้านเห็นว่าจำเป็นและสำคัญ กลับไม่ได้รับความสนใจเลย
10. โครงการศึกษานอกโรงเรียนฯ ที่ดำเนินการอยู่ ไม่มีเนื้อหาด้านศาสนาอิสลาม บางเรื่องเป็นการเสี่ยงต่อชีวิตประจำวันของชาวไทยมุสลิม จึงทำให้ขาดการสนใจ และโต้ะอีมามก็ไม่สนับสนุนเท่าที่ควร

การศึกษานอกระบบโรงเรียนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นยุทธศาสตร์หนึ่งที่สำคัญในการกำหนด เปลี่ยนแปลงทัศนคติ และพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านต่างๆ และเป็นการตอบสนองความต้องการของสังคมได้มาก เพราะจากความเป็นจริงปรากฏว่าเด็กมุสลิมที่กำลังศึกษาอยู่ในโรงเรียน พอจะพูดภาษาไทยได้บ้าง แต่เมื่อออกจากโรงเรียนไปแล้ว ไม่มีโอกาสใช้ภาษาไทย จึงลืมนเกือบหมด หากมีการส่งเสริมการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ตามรูปแบบของการศึกษานอกระบบโรงเรียนแล้ว จะเป็นการส่งเสริมให้มีการพูดและการใช้ภาษาไทยมากยิ่งขึ้น หากไม่มีการส่งเสริมหรือปรับปรุง จะทำให้มีการศึกษาต่ำ นำไปสู่การมีอาชีพต่ำ นำไปสู่การมีรายได้ต่ำ และการศึกษาของบุตรต่ำลงไปอีก รัฐจึงพยายามทุกวิถีทางโดยส่งเสริมการศึกษาทั้งด้านสามัญและวิชาชีพ ทั้งประเภทชั้นเรียนและโครงการอื่นๆ โดยได้จัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนภาคใต้ขึ้นที่จังหวัดสงขลา ตั้งแต่ พ.ศ. 2523 เป็นต้นมา แต่กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศตั้งศูนย์การศึกษาประชาชนจังหวัดยะลามาก่อนแล้ว เมื่อ พ.ศ. 2519 ด้วยหลักการ คือ รวบรวมงานโรงเรียนผู้ใหญ่ ฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ โรงเรียนผู้ใหญ่เคลื่อนที่ ห้องสมุดประชาชนประจำจังหวัด และอำเภอ หน่วยโสตทัศนศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่สามัญ และที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้านเข้าด้วยกัน ดังนั้นใน พ.ศ. 2523 จึงได้เปลี่ยนชื่อมาเป็น ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประจำจังหวัดยะลา และในปีเดียวกันก็ได้จัดตั้งศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนประจำจังหวัดสตูลขึ้นด้วย ต่อมาใน พ.ศ. 2424 ได้จัดตั้งที่จังหวัดปัตตานีและนราธิวาส

พจนีย์ ทรัพย์สมาน⁴³ ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง อิทธิพลของวัฒนธรรมอิสลามที่มีต่อนิสิตนักศึกษาไทยมุสลิมในสถาบันอุดมศึกษา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลของวัฒนธรรมอิสลามที่มีต่อนิสิตนักศึกษาไทยมุสลิมในสถาบันอุดมศึกษา และเปรียบเทียบอิทธิพลของวัฒนธรรมอิสลามที่มีต่อนิสิตนักศึกษาไทยมุสลิม ในสถาบันอุดมศึกษาในกรุงเทพมหานครและภาคใต้ การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้กลุ่มตัวอย่างคือ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตสงขลา ผลการวิจัยพบว่า การกระทำ ความเชื่อ และแนวคิดที่เป็นผลของการได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมอิสลามมากกว่าร้อยละ 80 ซึ่งส่วนมากเป็นพฤติกรรมที่อยู่ในด้านจริยธรรมและด้านกิจกรรมนิตินักศึกษาที่เกี่ยวกับ (1) การยอมรับในพระเจ้าองค์เดียวโดยไม่บูชาสิ่งอื่นใดอีก (2) การปฏิบัติตามข้อกำหนดและข้อห้ามของศาสนา (3) การปฏิบัติศาสนกิจบังคับของศาสนา คือ การทำละหมาดและการถือศีลอด ขณะที่พฤติกรรมด้านวิชาการที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอิสลามมีประมาณร้อยละ 70 - 80 และพฤติกรรมด้านการดำรงชีวิตในสังคม ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมอิสลามประมาณร้อยละ 50 - 60 เมื่อทำการเปรียบเทียบอิทธิพลของวัฒนธรรมอิสลามที่มีต่อนิสิตไทยมุสลิมในกรุงเทพฯและภาคใต้ พบว่า อิทธิพลของวัฒนธรรมอิสลามที่มีต่อนิสิตไทยมุสลิมที่มีความแตกต่างกัน คือ อิทธิพลที่มีต่อนิสิตในเรื่องพฤติกรรมด้านการดำรงชีวิตในสังคม ผู้วิจัยสรุปว่าความแตกต่างเกิดจากลักษณะของสังคม เช่น การไหว้ การเล่นสงกรานต์ การลอยกระทง ฯลฯ ซึ่งนิสิตไทยมุสลิมภาคกลางมีความคุ้นเคยมากกว่าและยอมรับว่าเป็นประเพณีไทย และการปรับตัวในการเข้ากับเพื่อนต่างศาสนา นิสิตมุสลิมภาคใต้มีปัญหามากกว่านิสิตในกรุงเทพฯ อันเป็นผลมากจากการไม่เข้าใจในหลักศาสนาซึ่งกันและกัน

ทวี แทนหนู⁴⁴ ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง ปัญหาการสอนชั้นเด็กเล็กในสามจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับการสอนชั้นเด็กเล็ก ในด้านสภาพแวดล้อมทางภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม การบริหารและการนิเทศการศึกษา ครูที่สอนหลักสูตรแบบเรียน คู่มือครู สื่อการเรียน การวัดผล และการประเมินผล และเพื่อเปรียบเทียบปัญหาการสอนชั้นเด็กเล็กทั้ง 7 ด้านตามสภาพที่เป็นจริงและตามความคิดเห็นของครูใหญ่และครูที่สอน รวมทั้งเปรียบเทียบความคิดเห็นของครูใหญ่และครูที่สอน เกี่ยวกับ

⁴³ พจนีย์ ทรัพย์สมาน, "อิทธิพลของวัฒนธรรมอิสลามที่มีต่อนิสิตนักศึกษาไทยมุสลิมในสถาบันอุดมศึกษา," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529).

⁴⁴ ทวี แทนหนู, "ปัญหาการสอนชั้นเด็กเล็กในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521).

ปัญหาการสอนชั้นเด็กเล็กทั้ง 7 ด้าน โดยทำการศึกษาในจังหวัดยะลา ปัตตานี และนราธิวาส ผลการวิจัยสรุปได้ว่า

1. ปัญหาด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับการสอนชั้นเด็กเล็กในสามจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย เรียงตามลำดับ คือ ปัญหาเกี่ยวกับสื่อการเรียน ปัญหาการบริหารและการนิเทศการศึกษา ปัญหาด้านภาษา ปัญหาด้านศาสนาและวัฒนธรรม ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตร แบบเรียน คู่มือครู การวัดผล และการประเมินผล และปัญหาเกี่ยวกับครูที่สอน

2. ปัญหาเรื่องภาษา ครูใหญ่และครูผู้สอนคิดเห็นแตกต่างกันในเรื่องครูจำเป็นต้องใช้ภาษามลายูท้องถิ่นในห้องเรียนตอนเริ่มแรก (ครูใหญ่ 2.85 ครูผู้สอน 3.35)

3. ปัญหาเรื่องศาสนาและวัฒนธรรม ครูใหญ่และครูผู้สอนคิดเห็นแตกต่างกันในเรื่องเทศกาลท้องถิ่นทำให้เด็กขาดเรียนบ่อย (ครูใหญ่ 3.08 ครูผู้สอน 3.88)

จำลอง สวนะคุณานนท์⁴⁵ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของโต๊ะครูโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาททางการศึกษา บทบาททางศาสนา บทบาทผู้นำชุมชน บทบาททางการเมืองและการปกครอง ผลการวิจัย พบว่า โรงเรียนสอนศาสนาอิสลามถือว่าเป็นสถาบันเบ็ดเสร็จของสังคม ที่รัฐควรพิจารณาปรับปรุง สนับสนุนให้เป็นโรงเรียนชุมชนอย่างแท้จริง เพราะเป็นกุศโลบายในการแก้ปัญหาทางการเมืองและด้านอื่นๆ อีกด้วย ซึ่งโต๊ะครูต่างก็ให้ความร่วมมือต่อทางราชการเป็นอย่างดี และมีบทบาทต่อการพัฒนาการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นอย่างมากด้วย

อัจฉรา บุญชู⁴⁶ ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษาและความเชื่อในศาสนาของชาวไทยมุสลิมในภาคใต้ของไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษาและความเชื่อในศาสนาต่างๆ คือ ศาสนาอิสลาม ศาสนาพุทธ และศาสนาคริสต์ ของกลุ่มชาวไทยมุสลิมในภาคใต้ของไทย และความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันระหว่างความเชื่อในศาสนาต่างๆ รวมทั้งเปรียบเทียบความเชื่อในศาสนาต่างๆ ระหว่างระดับการศึกษา โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นชาวไทยมุสลิม อายุระหว่าง 16 - 25 ปี ในจังหวัดนครศรีธรรมราช สงขลา ปัตตานี และยะลา ผลการวิจัย พบว่า ระดับการศึกษาและความเชื่อในศาสนาต่างๆ มีความสัมพันธ์ต่ำและเป็นไปในทางลบ กล่าวคือ คนที่มีระดับการศึกษาต่างๆ กัน ส่งผลให้มีความเชื่อต่อคำสอนของศาสนาอื่นๆ ที่แตกต่างจากตนไม่มากนัก และความสัมพันธ์

⁴⁵ จำลอง สวนะคุณานนท์. "บทบาทของโต๊ะครูโรงเรียนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518).

⁴⁶ อัจฉรา บุญชู. "ความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษาและความเชื่อในศาสนา ของชาวไทยมุสลิมในภาคใต้ของไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519).

ดังกล่าวเป็นไปในทิศทางลบ กล่าวคือ ระดับการศึกษาที่สูงขึ้น ยังมีทัศนคติต่อคำสอนของศาสนา
อื่นๆ ลดน้อยลง

ประกิจ ประจันปัจจนึก⁴⁷ ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง การปรับปรุงและส่งเสริม
ปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม เพื่อศึกษาว่าการปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะ
ให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลามตั้งแต่ พ.ศ.2504 เป็นต้นมา โดยได้พัฒนาระบบ
การศึกษาให้เพิ่มวิชาสามัญและวิชาชีพเข้าไปด้วยนั้น มีสภาพการดำเนินการอย่างไร ผลการวิจัย
พบว่า โรงเรียนสอนแต่เพียงศาสนาอย่างเดียวยังมีถึงร้อยละ 44.6 และร้อยละ 61.1 ของนักเรียน
ทั้งหมดจะเรียนแต่เฉพาะวิชาศาสนา โดยไม่เรียนวิชาสามัญและวิชาชีพ ข้อเสนอ คือ ให้มีการจัด
เพิ่มกำลังคน งบประมาณ และวัสดุอุปกรณ์ เพื่อการแก้ไขปัญหาการบริการทางการศึกษา

รุ่ง แก้วแดง⁴⁸ ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง ทัศนคติของโต๊ะครูต่อการปรับปรุง
ปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม เนื่องจากรัฐต้องการปลูกฝังความรู้สึกรักชาติ
ความเข้าใจอันดีของคนในชาติ ให้แก่ชาวไทยมุสลิม และส่งเสริมการศึกษาในจังหวัดชายแดน
ภาคใต้อย่างจริงจัง ผลการวิจัย พบว่า โต๊ะครูมีทัศนคติว่า รัฐออกระเบียบปรับปรุงและหาทาง
ช่วยเหลือเพื่อพัฒนาการศึกษา ให้ความเป็นธรรมและโอกาสแก่ชาวไทยมุสลิมนั้นดีอย่างยิ่ง ส่วน
ใหญ่มีความพอใจ และมีข้อเสนอแนะให้รัฐช่วยในเรื่องงบประมาณ อาคารเรียน และความเอาใจ
ใส่ของเจ้าหน้าที่ของรัฐต่อชาวไทยมุสลิม

6.1.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมในสามจังหวัดชายแดน ภาคใต้

แพร ศิริศักดิ์ดาเกิง⁴⁹ ได้ทำการวิจัยเรื่อง องค์ความรู้การวิจัย
ความสัมพันธ์พุทธ-มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ในรอบ 49 ปี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา
พัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนต่างชาติพันธุ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยการสำรวจและ
ทบทวนองค์ความรู้งานวิจัย และวิเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างชาวพุทธ -
มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการวิจัยพบว่า ภาครัฐให้ความสำคัญกับเรื่องนโยบายการ

⁴⁷ ประกิจ ประจันปัจจนึก, "การปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม,"
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต แผนกวิชาปกครอง คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516).

⁴⁸ รุ่ง แก้วแดง, "ทัศนคติของโต๊ะครูต่อการปรับปรุงปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม,"
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2511).

⁴⁹ แพร ศิริศักดิ์ดาเกิง, "องค์ความรู้การวิจัย ความสัมพันธ์พุทธ - มุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในรอบ 49 ปี,"
เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง ปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้กับประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร,
2549).

พัฒนา การแก้ปัญหาทางการเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจ มากกว่าจะทำความเข้าใจผู้คน ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และวัฒนธรรม ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นเป็นความขัดแย้งในแนวตั้ง ระหว่างข้าราชการไทยพุทธกับประชาชนชาวมุสลิม โดยสาเหตุส่วนใหญ่มาจากตัวบุคคลที่มีอคติ ข้าราชการไม่เข้าใจภาษามลายูและวัฒนธรรมอิสลาม การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ได้รับอิทธิพลจากภายนอก โดยเฉพาะนโยบายของรัฐ ซึ่งในความเป็นจริงมีสาเหตุประการอื่นด้วย อาทิ การย้ายถิ่นของคนจีน การปฏิวัติศาสนาอิสลามในอิหร่าน และการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ เป็นต้น

รัตติยา สาและ⁵⁰ ได้ทำการวิจัยเรื่อง การปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกที่ปรากฏในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภาพของความสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีของคนในท้องถิ่นทั้งสองศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อและวัฒนธรรมของมุสลิมเป็นตัวแปรหลักที่มีผลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกชนในจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ในบริบทของสังคมชนบท จนดูเหมือนว่าประเพณีและพิธีกรรมของศาสนาพุทธไม่มีบทบาทต่อการปฏิสัมพันธ์ กล่าวคือ คนมุสลิมไม่อาจมาร่วมในประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยพุทธได้ อีกทั้งประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยพุทธก็ไม่ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกหรือทัศนคติอันใดในความค้ำใจของชาวพุทธที่มีต่อชาวมุสลิม

กิตติ รัตนฉายา⁵¹ ศึกษาปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ และแสวงหาแนวทางการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ผู้วิจัยได้ใช้ข้อมูลรายงานในการปฏิบัติงานภาคสนามในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 - 2533 เป็นข้อมูลในการศึกษาวิจัย ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธกับชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีสาเหตุมาจาก 2 ปัจจัย คือ ความหวาดระแวงซึ่งกันและกัน และความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน ดังนั้น การแก้ไขปัญหาต้องยึดนโยบายการผ่อนปรนเข้าหากัน และยอมรับความแตกต่างของการนับถือศาสนา เพื่อให้ประชาชนดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ความจำเป็นเร่งด่วน คือ การสร้างเอกภาพในแนวคิดและเอกภาพในการปฏิบัติ รวมทั้งการให้ความรู้ ความเข้าใจในนโยบายแก่องค์การต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

⁵⁰ รัตติยา สาและ, "ปฏิสัมพันธ์ "ใหม่" : พุทธ - มุสลิม สามจังหวัดชายแดนภาคใต้," เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง ปัญหาความรุนแรงในจังหวัดชายแดนภาคใต้กับรัฐไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2549).

⁵¹ กิตติ รัตนฉายา, ปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้, (ม.ป.ท.), 2533).

เสาวนีย์ จิตต์หมวด⁵² ศึกษาเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ของชาวไทยมุสลิม ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทยมุสลิมเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมแข็ง และยากต่อการผสมผสานกลมกลืน ดังนั้น การที่รัฐใช้นโยบายผสมกลมกลืนชนกลุ่มน้อยนี้เข้มข้นเพียงใด ย่อมผลักดันให้เกิดการแตกแยก และสร้างปัญหาความขัดแย้งให้เกิดขึ้นมากเพียงนั้น รัฐบาลจึงควรใช้นโยบายพหุสภาวะ และต้องใช้ขันติธรรม โดยการให้เกียรติ และมีความจริงใจระหว่างรัฐกับชาวไทยมุสลิม ซึ่งจะนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และเป็นการยุติปัญหาความขัดแย้ง และยุติการละเมิดสิทธิมนุษยชนได้

สุรินทร์ พิศสุวรรณ⁵³ ศึกษาวิจัยเรื่อง เงื่อนไขทางการเมืองที่นำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงปัญหาทัศนคติทางการเมืองของผู้นำทางการเมืองไทย และผู้กำหนดนโยบายของรัฐต่อประชากรกลุ่มน้อยเชื้อสายมาเลย์ ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้ง กระทั่งต่อความรู้สึกของชนกลุ่มน้อยที่มีความแตกต่างทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา และประวัติศาสตร์ จากการศึกษา ผู้วิจัยได้เสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงโครงสร้างทางสังคมและการเมือง เพื่อเสริมสร้างการยอมรับ และความไว้วางใจต่อกันมากขึ้น ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับประชาชนส่วนใหญ่ในท้องถิ่น

อารง สุทธาศาสน์⁵⁴ ศึกษาวิจัย เรื่อง อิทธิพลของศาสนาและวัฒนธรรม ต่อปัญหาสี่จังหวัดภาคใต้ ผลการวิจัยได้อธิบายถึงแนวคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องชาติพันธุ์ชนกลุ่มน้อย ลักษณะเฉพาะของชาวไทยมุสลิม โดยเฉพาะพวกที่อยู่ในสี่จังหวัดภาคใต้ และแสดงถึงปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐกับชาวไทยมุสลิมอย่างเป็นเหตุเป็นผล

สมโชค ลชิตากุล⁵⁵ ศึกษาโครงสร้างและวัฒนธรรมของประชาชนในพื้นที่สี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ (จังหวัดยะลา ปัตตานี นราธิวาส และสตูล) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงลักษณะโครงสร้างและวัฒนธรรมของประชาชน โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ผู้วิจัยเริ่มศึกษาจากสิ่งแวดล้อมและลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ที่จะวิจัย ผลการวิจัย พบว่า ปัญหาต่างๆ ของสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้มิได้เกิดขึ้นจากการแทรกแซงของ

⁵² เสาวนีย์ จิตต์หมวด, กลุ่มชาติพันธุ์: ชาวไทยมุสลิม, (กรุงเทพมหานคร: กองทุนสง่าวัชรธรรม, 2531).

⁵³ สุรินทร์ พิศสุวรรณ, "เงื่อนไขทางการเมืองที่นำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้," ชุดศึกษาวิจัยพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย สี่จังหวัดภาคใต้กับปัญหาสิทธิมนุษยชน, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, 2527).

⁵⁴ อารง สุทธาศาสน์, "อิทธิพลของศาสนาและวัฒนธรรมต่อปัญหาสี่จังหวัดภาคใต้," วารสารการศึกษาแห่งชาติ, 16,3 (กุมภาพันธ์ - มีนาคม, 2525).

⁵⁵ สมโชค ลชิตากุล, "รายงานวิจัยการศึกษาโครงสร้างและวัฒนธรรมของประชาชน 4 จังหวัดชายแดนภาคใต้ (จังหวัดยะลา, ปัตตานี, นราธิวาส และสตูล)," (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2518).

ลัทธิคอมมิวนิสต์เพียงอย่างเดียว แต่เนื่องจากทางประวัติศาสตร์ด้วย อีกทั้งลักษณะเชื้อชาติ ความรู้สึก ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนาและวัฒนธรรมก็มีความแตกต่างไปจาก ภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทยด้วย ปัญหาดังกล่าวเป็นดังลูกโซ่ต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน ทั้ง ปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง และความแตกต่างของประเพณีวัฒนธรรม

6.2 งานวิจัยต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง

วัน การ์ดร์ เจ มั่น (Wan Kardir Che Man)⁵⁶ ทำการวิจัย เรื่อง Democratization and National Integration: Malay Muslim Community in Southern Thailand โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงประชาธิปไตยกับการแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2464 จนถึง พ.ศ. 2544 ผลการวิจัยพบว่า ประวัติศาสตร์ความพยายามใช้นโยบายบูรณาการ แห่งชาติของรัฐบาลไทย ต่อชาวมาเลย์มุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ แสดงให้เห็นว่าเมื่อใด ที่รัฐบาลไทยดำเนินนโยบายเชิงบังคับต่างๆ เช่น นโยบายหลอหลอมทางวัฒนธรรม ในช่วง พ.ศ. 2466 - 2481 และพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2464 นโยบายเชิงบังคับเหล่านี้ ประสบผลสำเร็จน้อยมาก แต่เมื่อใดที่การดำเนินนโยบายบูรณาการแห่งชาติโน้มเอียงไปทาง ประชาธิปไตย เช่น การปลูกฝังความจงรักภักดีทางการเมืองของรัฐไทย โดยผ่านกระบวนการ การสร้างความเป็นประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วมทางการเมืองในยุคสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการ ปกครองมาสู่ระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2475 ผลที่ได้รับกลับเห็นผลมากกว่า ขณะที่เส้นทางสู่ ความเป็นประชาธิปไตยในประเทศไทยเป็นไปอย่างช้าๆ ชนชาติส่วนน้อยต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ถูกบูรณาการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติไทยอย่าง สมบูรณ์แล้ว แต่รัฐบาลไทยก็ยังไม่สามารถบูรณาการชนชาติมาเลย์มุสลิมอย่างได้ผล ขึ้นอยู่กับ เหตุผลสำคัญสองประการคือ 1) นโยบายบูรณาการแห่งชาติของรัฐบาลไทยก่อน พ.ศ. 2524 มักมี เนื้อหาของการกดขี่และบีบบังคับต่อชนชาติมาเลย์มุสลิม และ 2) จิตสำนึกทางเชื้อชาติกับความ เป็นเอกภาพในกลุ่มของชนชาติมาเลย์มุสลิมยังคงฝังแน่น ทั้งนี้เพราะบริเวณพื้นที่สี่จังหวัด ชายแดนภาคใต้ สอดประสานกับเส้นแบ่งเขตของวัฒนธรรมชุมชน ศาสนา ภาษา และตำแหน่ง แห่ล่งที่ทางประวัติศาสตร์ของตนเองเป็นอย่างดี ช่วงระยะหลัง พ.ศ. 2524 รัฐบาลไทยได้เริ่ม เปลี่ยนแปลงแนวทางบูรณาการแห่งชาติในพื้นที่ มาสู่การแสวงหาความร่วมมือและการพัฒนา กระบวนการประชาธิปไตย นับเป็นจุดเปลี่ยนแปลงสำคัญที่ทำให้ชาวมาเลย์มุสลิมส่วนใหญ่ หันมา ให้การยอมรับต่อนโยบายและโครงการของรัฐมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เหล่าผู้นำในพื้นที่หัน

⁵⁶ W. K. Che Man, "Democratization and National Integration: Malay Muslim Community in Southern Thailand," *Intellectual Discourse*, 10 (2001),

มาแสดงบทบาทในระบบทางการเมืองของไทย ด้วยการเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการเลือกตั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น ซึ่งทำให้พวกเขาสามารถสร้างโอกาสและการต่อรองอำนาจทางการเมือง รวมทั้งการนำเอาความรู้ความสามารถไปใช้ในการช่วยเหลือและพัฒนาในด้านต่างๆ ในพื้นที่ได้นอกจากนั้นสมาชิกกลุ่มแบ่งแยกดินแดนจำนวนมาก ได้ให้ความสนใจต่อกระบวนการนิรโทษกรรมของรัฐบาลไทย และบางส่วนก็เข้ามาปรับตัวกับทางการไทย รวมทั้งมีกลุ่มแบ่งแยกดินแดนหลายกลุ่มได้ยุติการต่อสู้ทางอาวุธและเข้าร่วมเจรจาทางการเมืองกับรัฐบาลไทยแล้ว ภายใต้บทบัญญัติมาตรา 284 ของรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน พ.ศ. 2540 ได้ให้การรับรองในสิทธิและอำนาจทางการเมือง ในการปกครองตนเองโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต่างๆเอาไว้ ทำให้ชนชาติส่วนน้อยรวมทั้งชนชาวมุสลิมที่เคยขาดโอกาสและอำนาจต่อรองใดๆในทางการเมือง เต็มอกเต็มใจที่จะใช้เป็นช่องทางในการเข้ามีส่วนร่วม และบูรณาการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติไทยได้เป็นอย่างดี สรุปได้ว่าในกรณีของชาวมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย การเข้ามามีส่วนร่วมของพวกเขาในระบบการเมืองไทย อันนำมาซึ่งการบูรณาการแห่งชาติเป็นเหตุผลส่วนหนึ่งจากกระบวนการการสร้างความเป็นประชาธิปไตย ในกรณีนี้กระบวนการการสร้างความเป็นประชาธิปไตยไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อความพยายามในการบูรณาการของรัฐบาลไทย ตรงกันข้ามกระบวนการการสร้างความเป็นประชาธิปไตย กลับเคื้ออำนวยต่อกระบวนการบูรณาการแห่งชาติที่รัฐบาลไทยคาดหวังมาอย่างยาวนาน

อิมติยาส ยูซุฟ (Imtiyaz Yusuf)⁵⁷ ได้ทำการศึกษา เรื่อง Aspects of Islam in Thailand Today พบว่า ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาสำคัญเป็นอันดับสองในประเทศไทย ด้วยเหตุนี้มุสลิมจึงเป็นชนกลุ่มน้อยที่ใหญ่ที่สุด ประวัติศาสตร์ของมุสลิมในประเทศไทยนับตั้งแต่อณาจักรอยุธยา อันเป็นที่รู้จักดีในนามของประเทศสยาม ซึ่งในเวลานั้นอาณาจักรมาเลย์ทางตอนใต้ยังคงเป็นรัฐอิสระและไม่ได้ขึ้นกับประเทศไทยจนกระทั่งปี พ.ศ. 2445 อิสลามในประเทศไทยมาจากเชื้อสายที่แตกต่างกัน ทั้งมาเลย์-อินโด เยเมน เปอร์เซีย อินเดีย พม่า จีน และกัมพูชา การสถาปนาอิสลามขึ้นในมะละกาในช่วงราชวงศ์สุลต่านอิสกันดาร์ (Iskandar) ทำให้เกิดการแพร่กระจายของมุสลิมทางตอนใต้ เข้ามาทางปัตตานีใน พ.ศ. 1930 นอกจากนั้นในส่วนกลางยังมีการเข้ามาของมุสลิมที่เป็นชาวเปอร์เซีย อินเดียเซีย ปากีสถาน และจาม ขณะที่ทางเหนือในจังหวัดลำปาง เชียงใหม่ และเชียงราย ก็มีมุสลิมบังกาเลีย พม่า และยูนาน เข้ามาตั้งรกรากและค้าขายในประเทศไทย แต่มุสลิมทั้งหมดนี้ ส่วนใหญ่นับถือนิกายสุหนี่ มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่นับถือนิกายชีอะห์ ท่ามกลางความแตกต่างทางชาติพันธุ์ และความหลากหลายทางด้านภาษาในกลุ่ม

⁵⁷ Imtiyaz Yusuf, "Aspects of Islam in Thailand Today," Newsletter-Institute for the Study of Islam in the Modern World (Leiden University) 3/1999.

มุสลิมต่างๆ มุสลิมที่เป็นชนกลุ่มใหญ่ที่อาศัยอยู่ทางใต้พูดภาษามาเลย์ ขณะที่มุสลิมกลุ่มอื่นๆ ได้เปลี่ยนมาใช้ภาษาไทยเป็นภาษาสากล แทนที่จะใช้ภาษาดั้งเดิมของบรรพบุรุษ นอกจากนั้นยังได้กล่าวถึงลักษณะเฉพาะของมุสลิมในประเทศไทย การศึกษาของมุสลิมในประเทศไทย ทั้งสถาบันศาสนาปอเนาะ และโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม สถานภาพทางการเมืองของมุสลิมในประเทศไทย และนโยบายของรัฐบาลไทยในช่วงที่ผ่านมา จากการนำเสนอความเป็นมาและลักษณะเฉพาะของมุสลิมในประเทศไทย นำไปสู่ข้อเสนอแนะให้ผู้มีอำนาจทางการเมืองได้ตระหนักถึงการเสวนาและการเจรจาต่อรอง ที่สำคัญคือ การคำนึงถึงความแตกต่างและความหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์-ศาสนาด้วย

โยสนา กามัท (Jyotsna Kamat)⁵⁸ ได้ทำการศึกษา เรื่อง Education in Karnataka through the ages: Education Among Muslims โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจการศึกษาในอิสลาม นับตั้งแต่การสั่งสอนของท่านศาสดามุฮัมมัด ไปสู่ผู้รับอิสลามในกลุ่มประเทศอาหรับอื่นๆ โดยเฉพาะประเทศอินเดีย ที่เน้นการสั่งสอนในมัสยิด ทั้งในเรื่องการอธิษฐาน การท่องคัมภีร์อัล-กุรอาน ภาษาอารบิก และคณิตศาสตร์ ทีละเล็กทีละน้อยการศึกษาของมุสลิมค่อยๆ ก่อตัวขึ้นพร้อมกับวรรณกรรมต่างๆ และการปกครอง ที่เรียกว่า Makhtab สถานที่ซึ่งฝึกอบรมเด็กๆ ให้เป็นนักเขียน นักบัญชี และนักอ่าน เพื่อที่จะเป็นผู้บริหาร โดยสอนจากคัมภีร์อัล-กุรอานและอัล-หะดีษ ในการไปศึกษานี้ บิดาจะพาบุตรไปฝากเรียนไว้กับ Moulvi ชีวิตในที่พักของสถานศึกษามุสลิมจะเริ่มตั้งแต่เช้าตรู่ด้วยการละหมาด และการอธิษฐานตามบทเรียน เนื่องจากแบบเรียนที่เป็นลายมือเขียนมีจำนวนไม่มากนัก บางครั้งผู้เรียนก็ต้องแบ่งปันกันเรียน ดังนั้น การหมั่นค้นคว้าด้วยตนเองจึงเป็นสิ่งสำคัญ การศึกษาในสมัยเริ่มแรกนั้นไม่มีการแบ่งเพศแต่ประการใด กามัทได้ลำดับพัฒนาการการศึกษาของมุสลิมเรื่อยมาตามบทบาทของบุคคลสำคัญต่างๆ อาทิ ฮัซัน กันกู (Hassan Gangu Bahamani) (ค.ศ.1374-1358) ผู้ค้นพบอาณาจักร Bahamani และ อาดีชาฮี (Adilshahi Sultans of Bijapur) (ค.ศ.1489-1686) ที่สืบทอดการศึกษาในมัสยิดและ Makhtab ดังเช่น Bahamani จนกระทั่งสมัยของมหาราช Ibrahim Adilsha II (ค.ศ.1580 -1627) ที่ทรงผสมผสานทางวัฒนธรรมและศิลปะศาสตร์อื่นๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งการศึกษาดังกล่าวได้สืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน

⁵⁸ Kamat, Jyotsna K., Education in Karnataka through the ages: Education among Muslims. Available from : <http://www.kamat.com/database/books/kareducation/>

อัลดุลราซัค พาเนมาเล (Abdulrazak Panaemalae)⁵⁹ ได้ศึกษาเรื่อง Understanding Pondok Education in Southern Thailand: A Perspective พบว่า คนส่วนใหญ่เข้าใจ ปอเนาะ ว่าเป็นระบบการศึกษาดั้งเดิมของมุสลิม และในปัจจุบันคนจำนวนมากเชื่อว่า ปอเนาะมีความสัมพันธ์กับกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้น เช่น เชื้อชาตินิยมมาเลย์ และการก่อการร้าย เป็นต้น แต่มีคนจำนวนน้อยที่เข้าใจบทบาทที่แท้จริงของปอเนาะ ที่มีต่อมุสลิมเชื้อสายมาเลย์ในภาคใต้ของประเทศไทย ความจริงแล้วปอเนาะมีความหมายมากกว่าโรงเรียนดั้งเดิมของท้องถิ่น แต่ปอเนาะเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งมีความหมายไม่เฉพาะแต่เพียงชุมชนมุสลิมเชื้อสายมาเลย์ในภาคใต้ของประเทศไทยเท่านั้น แต่ยังหมายถึงโลกของชนเชื้อสายมาเลย์ทั้งหมดด้วย เนื่องด้วยในปัจจุบันนี้ ปอเนาะยังคงดำเนินบทบาทที่สำคัญอย่างต่อเนื่อง ในการคงอยู่ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และอนุรักษ์ไว้ซึ่งลักษณะของมุสลิมเชื้อสายมาเลย์ด้วย

อเล็กซานเดอร์ ฮอสแมน (Alexander Horstmann)⁶⁰ ได้ทำการศึกษาเรื่อง Islamic Education in Southern Thailand between Thailand and the Islamic World โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงการเปลี่ยนผ่านการศึกษาของมุสลิมทางภาคใต้ของประเทศไทย จากการศึกษาแบบดั้งเดิม สู่อารศึกษาอิสลามที่ทันสมัย และศึกษาถึงความแตกต่างของการเปลี่ยนผ่านในการพูดภาษาไทยและภาษามลายู ในครอบครัวมุสลิมทางภาคใต้ของประเทศไทย ผลการศึกษา พบว่า มุสลิมทางภาคใต้ของไทย ได้ผูกมัดตนเองกับการศึกษาศาสนาอิสลาม หรือสนับสนุนให้บุตรหลานได้รับการศึกษาศาสนาอิสลามตั้งแต่เด็ก ในขณะที่คนไทยพุทธส่วนใหญ่ นิยมที่จะส่งบุตรหลานเรียนในโรงเรียนของรัฐบาล มุสลิมส่วนใหญ่ต้องจ่ายเงินจำนวนมาก เพื่อส่งบุตรหลานไปศึกษาต่อในประเทศมาเลเซีย อินโดนีเซีย และกลุ่มประเทศโลกอาหรับ ซึ่งสิ่งหนึ่งที่พวกเขาได้รับ คือ การรับรู้พัฒนาการทางเมืองในกระแสโลก สิ่งผู้เขียนต้องการเน้นในการศึกษานี้ คือ มุสลิมท้องถิ่นที่สำเร็จการศึกษาจากประเทศอียิปต์ ปากีสถาน หรือซาอุดีอาระเบีย ซึ่งจะเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ของพวกเขาให้แก่คนในท้องถิ่น อันจะนำไปสู่อิทธิพลที่จะมีต่อคนท้องถิ่นและมุสลิมในส่วนอื่นๆ ของประเทศต่อไป

จอร์เกน บัค ไชมอนเซน (Jorgen Bak Simonsen)⁶¹ ได้ทำการศึกษาเรื่อง From migrants to citizens ซึ่งบรรยายถึงกลุ่มมุสลิมที่แตกต่างกันในประเทศ Denmark

⁵⁹ Abdulrazak Panaemalae, "Understanding Pondok Education in Southern Thailand: A Perspective," (Walailak University, Thailand).

⁶⁰ Horstmann, Alexander. "Islamic Education in Southern Thailand between Thailand and the Islamic World," Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia - Volume 22, Number 1, April 2007, pp. 107-130

⁶¹ Jorgen Bak Simonsen, "Migrants to citizens," (University of Copenhagen, Denmark).

ตั้งแต่ช่วงปลาย ค.ศ.1960 ไชมอนเช่นพยายามชี้ให้เห็นว่าวาทกรรมที่แตกต่างกันของกลุ่มมุสลิม โดยเฉพาะการตีความวาทกรรมเหล่านั้นจะช่วยให้เกิดความเข้าใจแก่กลุ่มคนที่ไม่ใช่มุสลิม ที่อยู่ล้อมรอบกลุ่มชนเหล่านั้นได้

มัทธีอัส ดีเอเดริช (Mathias Diederich)⁶² ได้ทำการศึกษา เรื่อง The multiplicity of Islamic Studies and Islamic in Germany พบว่า การศึกษาของมุสลิมในเยอรมัน ในรูปของสถาบันการศึกษามีมาตั้งแต่อดีต นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 โดยรูปแบบที่ใช้ในเยอรมันเป็นแบบเดียวกับที่ใช้ในโลกอาหรับ ประเทศตุรกี และอิหร่าน หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 มีชนกลุ่มจำนวนมากเข้ามาอาศัยอยู่ในเยอรมัน และจำนวนที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว คือ กลุ่มมุสลิม ซึ่งส่วนใหญ่มาจากตุรกี รวมถึงมอริออคโค ตูนิเซีย อิหร่าน และยูโกสลาเวียด้วย เมื่อมีการปฏิรูปศาสนาที่ประเทศอิหร่าน ก็ส่งผลถึงประเทศเยอรมันด้วยเช่นกัน ดีเอเดริชได้สรุปการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในบางประเด็นที่น่าสนใจ คือ สถาบันอุดมศึกษาจำนวนมากมีการเปิดสอนศาสนาอิสลามถึงในระดับปริญญาตรี ซึ่งครอบคลุมถึงตะวันออกกลางและแอฟริกาเหนือ และบางส่วนของเอเชียและแอฟริกา ซึ่งหลักสูตรการเรียนการสอนอิสลามศึกษามีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งการศึกษาดังกล่าวได้ขยายตัวจนกลายเป็นสถาบันการศึกษาที่สอนทั้งความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์และหลักอิสลาม มุสลิมได้รับความสนใจมากขึ้นในโรงเรียนของรัฐ นำไปสู่ความต้องการในการจัดการเรียนการสอนในลักษณะเดียวกันกับกลุ่มเด็กคาทอลิกและโปรเตสแตนต์ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นสิ่งที่รัฐจำเป็นต้องดำเนินนโยบายที่เหมาะสมต่อไป

จากการทบทวนงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยได้ข้อค้นพบดังต่อไปนี้

1. จากการศึกษานโยบายการปกครองของรัฐ ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า รัฐได้ตระหนักถึงปัญหาของจังหวัดชายแดนภาคใต้มาโดยตลอด รัฐพยายามปรับนโยบายให้เข้ากับสภาพบุคคลและพื้นที่ในแต่ละช่วงเวลา เพื่อให้รัฐสามารถดำเนินนโยบายหลักได้ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ นโยบายต่างๆ ที่รัฐดำเนินการ ถูกมองว่าเป็นความพยายามในการผสมกลมกลืนวัฒนธรรม ประเพณี ภาษา เชื้อชาติ และศาสนา อันเป็นสาเหตุหนึ่งของความรุนแรงในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

⁶² Mathias Diederich, "The multiplicity of Islamic Studies and Islamic education in Germany," (University of Khartoum, Sudan).

2. จากการศึกษาพัฒนาการการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า การศึกษาของโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นปรัชญาการศึกษา สาร์ตถนิยม ตั้งอยู่บนหลักการศาสนาอิสลาม ครอบคลุมวิถีปฏิบัติและการดำเนินชีวิต การจัดการ ศึกษาของรัฐในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีปัญหาและอุปสรรคมากมาย อาทิ ปัญหาการขาด การประสานงานระหว่างกระทรวงและหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านการศึกษา ในสามจังหวัด ชายแดนภาคใต้ ปัญหาการบริหารการประถมศึกษาในภาคใต้ ปัญหากิจกรรมการเรียนการสอน ในโรงเรียนประถมศึกษา ไม่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของนักเรียนที่นับถือศาสนาอิสลามในสาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ ปัญหาด้านหลักสูตรที่ผู้เรียนต้องเรียนทั้งหลักสูตรสามัญและหลักสูตร อิสลามศึกษา ปัญหาเนื้อหาในบางรายวิชาไม่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น เป็นต้น

3. จากการศึกษาวัฒนธรรม ของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีลักษณะเฉพาะทั้งในเรื่องประวัติศาสตร์ ภาษา เชื้อชาติ และ ศาสนา โดยผู้นำศาสนามีบทบาทสำคัญในชุมชน การจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการ ของชุมชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ การจัดการศึกษาตามหลักการศาสนาอิสลาม สำหรับการแปรสภาพสถาบันศาสนาหรือปอเนาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นโรงเรียน เอกชนสอนศาสนาอิสลามนั้น โต๊ะอิหม่าม และโต๊ะครูส่วนใหญ่เห็นว่ามีส่วนช่วยพัฒนาการศึกษา โดยเฉพาะการสนับสนุนด้านงบประมาณ อาคารสถานที่ และสื่อการเรียนการสอน

4. การดำเนินการของรัฐในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า รัฐให้ ความสำคัญกับการพัฒนา การแก้ปัญหาทางด้านการเมือง และเศรษฐกิจ มากกว่าการทำความเข้าใจผู้คน ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และวัฒนธรรม ขณะที่ความเชื่อและวัฒนธรรมของมุสลิม นั้น เป็นตัวแปรหลักที่มีผลต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนิกชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

5. ปัญหาความรุนแรงต่างๆ ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า เงื่อนไขทาง การเมืองเป็นตัวแปรหนึ่งที่น่าไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชน บนความต่างทางวัฒนธรรมและ ศาสนา กลุ่มชาติพันธุ์ไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่เข้มแข็ง ยาก ต่อการดำเนินนโยบายผสมกลมกลืน การที่รัฐใช้กฎหมายและอำนาจของรัฐในการดำเนินนโยบาย เข้มข้นเพียงใด ย่อมผลักดันให้เกิดความแตกแยกและความรุนแรงมากยิ่งขึ้นเท่านั้น

6. ความเป็นไปได้ในการแสวงหาทางออกที่เหมาะสม สำหรับการอยู่ร่วมกันใน สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ กระบวนการสร้างความเป็นประชาธิปไตย อันนำไปสู่การเสวนา การเจรจา โดยคำนึงถึงความแตกต่างและความหลากหลายทางกลุ่มชาติพันธุ์และศาสนาด้วย

7. ลักษณะเฉพาะของการศึกษาตามหลักการศาสนาอิสลาม มิได้มีเพียงเฉพาะในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เท่านั้น แต่เป็นการจัดการศึกษาในโลกมุสลิม ทั้งในโลกอาหรับ อาทิ ตุรกี มอริออคโค ตูนิเซีย อิหร่าน ฯลฯ ในยุโรป อาทิ เยอรมัน เดนมาร์ค ฯลฯ และในแอฟริกา

ข้อค้นพบจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำมาใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาวิจัยเอกสาร และการศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา เพื่อสร้างความเข้าใจในพัฒนาการการศึกษาของชาวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไป